

Obsah

1. Úvod.....	3
2. Teoretické otázky a předpoklady	4
3. Drobné předměty kruhového tvaru a hypotézy jejich účelu	5
3.1. Praktická funkce.....	5
3.2. Společenský význam	6
3.3. Symbolický smysl.....	7
3.4. Exprese.....	8
4. Symbolika kruhu, kola a vozu	10
4.1. Symbolika kruhu	10
4.2. Kolo jako součást vozu a jeho symbolický smysl.....	10
4.3. Modely vozů a jejich symbolika	17
5. Náboženské kontexty doby bronzové a doby železné.....	24
5.1. Fenomén náboženství	24
5.2. Magie.....	24
5.3. Sluneční kult v době bronzové a železné a sluneční symbolika.....	30
6. Deskriptivní systém a databáze	46
6.1. Chronologie drobných kruhovitých předmětů.....	46
6.2. Rozměry	46
6.3. Databáze.....	46
7. Výsledky	51
7.1. Celkové zhodnocení shromážděného souboru	51
7.2. Kolečkovité závěsky	53
7.3. Bronzové antropomorfní kroužky	66
7.4. Kroužky s kuličkovitými nálitky	66

7.5. Zoomorfní bronzové kroužky.....	68
7.6. Ozubená kolečka.....	72
7.7. Kolečkovité závěsky „včelínského typu“.....	75
7.8. Halštatské opaskové kroužky	75
8. Závěr.....	77
9. Literatura	79
10. Resumé.....	93
11. Přílohy	96
Příloha č. 1: Seznam tabulek v textu.....	96
Příloha č. 2: Obrazová příloha.....	97
Příloha č. 3: Soupis lokalit z doby bronzové a železné s nálezy drobných artefaktů kruhového tvaru z území ČR.....	107

1. Úvod

Tato práce představuje nálezy drobných předmětů kruhového tvaru a vybrané artefakty s motivem kola pocházející zejména z území České republiky, méně často též z Německa a Slovenska. Na základě souboru nálezů těchto artefaktů budou navrženy hlavní možné oblasti účelu těchto artefaktů, případně i jejich konkrétní využití, umožní-li tak stav jejich poznání a nálezových kontextů. Za účelem srovnání těchto nálezů s podobnými artefakty z evropského prostředí a jejich uvedení do širšího kontextu bude přihlížet též k některým nálezům z dalších evropských zemí. Chronologicky je práce omezena počátkem starší doby bronzové až počátkem doby římské, kdy lze sledovat největší výskyt uvedených artefaktů. Termínem „drobné předměty kruhového tvaru“ označuji artefakty menších rozměrů a kruhového tvaru, vyrobené často z bronzu. Tyto artefakty lze rozčlenit na základě jejich formální podoby do několika druhů. Konkrétně se jedná o kolečkovité závěsky s paprsky rozčleňujícími vnitřní plochu kruhu, dále o antropomorfní kroužky, kroužky s kuličkovitými nálitky, zoomorfní kroužky, ozubené kolečkovité závěsky a kolečkovité závěsky „včelínského typu“. S ohledem k omezenému rozsahu práce jsem se rozhodla zaměřit především na kolečkovité závěsky s paprsky a další druhy uvedených artefaktů budou využity především ke srovnávacím účelům. Označení „kolečkovitý závěsek“ jsem zvolila vzhledem k jeho běžnému užívání a srozumitelnosti v odborné archeologické literatuře (např. Chvojka 2006; Navrátil 2010; Praumová 2010; Žaloudková 2012), nikoliv v přímé závislosti na jeho funkční využití jakožto závěsku. Nicméně lze předeslat, že v některých případech se zdá být u takto označovaných artefaktů jejich využití jako závěsků velmi pravděpodobné. Záměrem práce není komplexní soupis nálezů drobných předmětů kruhového tvaru na výše uvedeném území, ani vytvoření jejich typologie. Vybrané nálezy by měly spíše demonstrovat formální variabilitu a hlavní trendy ve vývoji těchto artefaktů. Ve snaze přiblížit možný účel zmíněných artefaktů a kontext, v němž se mohly vyskytovat v minulé živé společnosti, bude věnována pozornost také vyobrazením kroužků a kol na různých předmětech, a také dalším předmětům, které vykazují formální podobnost s výše uvedenými druhy kruhovitých artefaktů.

Mezi vlastnosti, determinující výběr nálezů, patří zejména kruhovitý tvar a určité formální charakteristiky a odpovídající chronologická a územní příslušnost. Je nutné upozornit na skutečnost, že tato práce nebude přihlížet k nálezům jednoduchých kroužků (tj. drobných kroužků bez jakéhokoliv vnitřního členění, paprsků, zubů či nálitků) či plných koleček.

2. Teoretické otázky a předpoklady

Jak již bylo předesláno, hlavním cílem práce bude pokusit se nalézt možný účel výše uvedených kruhovitých artefaktů. Zkoumána bude jak přítomnost jednotlivých aspektů účelu (tedy praktická funkce, společenský význam, symbolický smysl i rovina expresivní: Neustupný 2007, 2010; Chroustovský 2010), tak možný společný výskyt těchto aspektů účelu u daných artefaktů.

Sledovány budou nálezové kontexty kruhovitých artefaktů a jejich obecný typologický a chronologický vývoj v uvedeném období. Zaznamenávány budou též jejich rozměry, materiál, a u kolečkovitých závěsků počet paprsků a jeho případný vývoj v čase a (ne)přítomnost závěsného očka. Prostřednictvím studia uvedených artefaktů a jejich kontextu, vzájemným srovnáním a sledováním jejich formálních, prostorových a chronologických charakteristik bude interpretován možný účel těchto artefaktů, přičemž zvláštní pozornost bude věnována jejich symbolickému smyslu a potencionální funkci v kontextech náboženských. Z toho důvodu bude značná část práce věnována nastínění náboženského prostředí uvedeného období se zvláštním důrazem na sluneční kult a sluneční symboliku. V rámci studia symbolického smyslu artefaktů bude diskutován také výskyt, formy, kontexty a možný účel tzv. kultovních vozíků a možné souvislosti studovaných artefaktů s tímto druhem předmětů.

3. Drobné předměty kruhového tvaru a hypotézy jejich účelu

Účel artefaktů pojmám ve smyslu, v jakém jej vyložil E. Neustupný (2007, 2010), tedy jako základní strukturující element artefaktů. Kategorie účelu se odehrává v několika rovinách, které se většinou vzájemně prolínají do té míry, že je mnohdy značně obtížné je od sebe oddělit. Těmito rovinami jsou: praktická funkce, společenský význam a symbolický smysl (Neustupný 2007, 2010; Chroustovský 2010). V následující části přiblížím můj pohled na jednotlivé kategorie účelu studovaných artefaktů a jejich expresivní vlastnosti.

3.1. Praktická funkce

Praktickou funkcí rozumím to, k čemu daný artefakt pravidelně slouží nebo má sloužit, respektive jeho schopnost interakce s věcným prostředím (Neustupný 2010, 86; Chroustovský 2010). V případě některých nálezů kruhovitých předmětů lze uvažovat o jejich funkci jako součásti oděvu, respektive opaskových garnitur (Čižmář 1989, 155; Kos 2004). S takto interpretovanými nálezy litých kruhovitých předmětů se lze setkat v rámci horákovské kultury na Moravě a další uvedené analogie pocházejí z lokalit na Slovensku, v Maďarsku a Dolním Rakousku (Kos 2004). Kruhovité předměty, opatřené závěsným očkem či průvrtem, u nichž lze usuzovat na možnou ochrannou funkci (amulety, talismany), mohly rovněž disponovat určitou praktickou rovinou, neboť měly působit na energetické úrovni za určitým konkrétním účelem (např. ochrana před nemocí nebo bleskem).

První hypotéza bude v kruhovitých předmětech spatřovat artefakty s minimálním symbolickým smyslem, popřípadě bez jakéhokoliv symbolického smyslu, které plnily pouze praktické a estetické funkce a měly společenský význam. V našem případě by se tedy jednalo o součásti osobních šperků nebo samostatné šperky, tedy o ozdoby a součásti oděvu.

Pokud by tento předpoklad byl platný, pak by se dané závěsky měly nalézat zejména na profánních místech a v profánních kontextech, tedy například na sídlištích či v odpadních jámách. V případě šperků by měly být v pohřbením kontextu spojeny s dalšími druhy ozdob, například s prsteny, jehlicemi, náramky apod. Součásti opasků by pak v pohřebních inventářích měly být nalézány na místech odpovídajících opasku. Příkladem kroužků interpretovaných jako součásti opasku jsou nálezy z pohřebiště v Modřicích (Kos 2004).

3.2. Společenský význam

Společenským významem chápou schopnost artefaktů sloužit jako prostředky vytváření vztahů v rámci sociálního prostředí (Neustupny 1995a, Chroustovský 2010).

U výše uvedených nálezů, interpretovaných jako součásti opasků, lze uvažovat o možném společenském vyhrazení těchto artefaktů pouze určité vrstvě obyvatel. Ke zhodnocení této možnosti je ovšem třeba vyhodnocení potřebného množství nálezů v reprezentativním počtu, což výběr artefaktů nashromážděný v rámci této práce neumožňuje. Domnívám se ovšem, že detailnější výzkum nálezových kontextů tohoto druhu artefaktu, by mohl přinést velice zajímavé výsledky jak k otázce společenského postavení samotných jedinců „disponujících“ těmito artefakty, tak k upřesnění rozsahu účelu daných artefaktů.

Některé z drobných kruhovitých závěsků reprezentují součásti šperkové výbavy či samostatné ozdoby. Této funkci nasvědčuje nález spony spojené řetízem s kolečkovitým závěskem se čtyřmi paprsky, pocházející ze Stradonic (Píč 1903, Tab. X, obr. č. 24; Břeň 1966, 105). Formu kola mají také přímo některé spony (Webster 1986), z území České republiky se mi ovšem nepodařilo žádný exemplář najít. Je možné, že tyto ozdoby byly vyráběny odborníky ve specializovaných dílnách, neboť se poměrně často nacházejí na oppidech (viz Příl. 3, č. 4, 19, 20, 26, 29), odkud známe i nález kadlubu na jejich výrobu (Příl. 2, obr. č. 16: Drda – Rybová 1998, 148). Zdá se přitom pravděpodobné, že na výše zmíněných lokalitách docházelo též k obchodování s těmito artefakty, které se prostřednictvím dálkového obchodu mohly dostávat do vzdálenějších oblastí, čemuž by napovídaly četné analogie nálezů například z Německa či Slovinska (viz Příloha 3, č. 20, 24, 28).

V případě artefaktů, u nichž lze zvažovat jejich použití jako individuální či obecné amulety, je problematické říci cokoliv k jejich potencionální společenské (ne)podmíněnosti, neboť zde shromážděné množství těchto artefaktů je příliš omezené. Lze se ovšem domnívat, že kruhové předměty, které mohly sloužit jako tzv. obecné amulety (blíže v kap. Amulety: Budge 1968), plnily svou ochrannou funkci v rámci určitého širšího společenského celku (např. rodiny, vesnice), jemuž byla jeho funkce známa, zatímco cizím lidem mohla zůstat utajena, a tak určitým způsobem „vyčleňovala“ prostor „pod vlivem“ daného amuletu od okolního prostředí.

Rovněž lze také předpokládat, že se amulety stávaly předměty obchodu, který

byl možná vázán pouze na určité specialisty (šamany, kněží). Tato problematika však zřejmě teprve čeká na hlubší výzkum dalších badatelů.

3.3. Symbolický smysl

Symbolický smysl odkazuje na vlastnosti artefaktu, které sloužily pro komunikaci s jinými lidmi nebo s nadpřirozenými silami (Neustupný 2010, 89).

Silný symbolický smysl je možné předpokládat též u depotů obsahujících kolečkovité závěsky. Příkladem může být depot kolečkovitých závěsků, připevněných na zlatém řetízku, objevený kolem r. 1796 v Dolaucothi, římském zlatém dole ve Walesu (Webster 1986, 131). Další dvě kolečka se závěsem byla součástí depotu z Backworth, nalezeného před r. 1812, u něhož je předpokládán votivní charakter (Tamtéž).

U nálezů s možnou ozdobnou funkcí (jako součásti šperkové výbavy nebo samostatné šperky) je nutno předpokládat nejen společenský význam takových artefaktů, ale ve většině případů též jejich symbolický smysl. Podobně je nutno předpokládat obě tyto roviny účelu (společenský význam a symbolický smysl) také u kruhovitých předmětů, zejména kolečkovitých závěsků s paprsky, z nichž mnohé jsou dávány do souvislosti se sluneční symbolikou (např. Břeň 1966, 104; Podborský 2006).

Druhá hypotéza předpokládá, že se v případě kruhovitých předmětů, a zejména kolečkovitých závěsků jedná o artefakty se silným symbolickým smyslem, související se slunečním kultem. V tomto případě by bylo možné nálezy závěsků očekávat na místech souvisejících se slunečním kultem, spolu s dalšími artefakty spojenými se solární symbolikou, jako jsou například zlaté kotouče, „sluneční vozy“, zlaté kónické klobouky a další předměty kultovního charakteru. Rovněž by se zřejmě nalézaly ve formě náboženských obětí, v tzv. votivních depotech a hrobech příslušníků kněžské vrstvy. Jako symboly by se kolečka s paprsky vyskytovala pravděpodobně na různých kultovních artefaktech a ve spojení s dalšími solárními symboly jako je rozeta, triskelion, svastika, „sluneční loď“, soustředné kruhy s paprsky, vodní ptáci aj.

V případě kruhovitých závěsků, nalezených v pohřebním kontextu často u hlavy zemřelého, lze předpokládat též jejich využití jako amuletů (Sklenář 1992; Čizmářová 2004, 42, 83).

Třetí hypotéza bude uvažovat kruhové artefakty jako předměty s apotropajní mocí, tedy jako amulety či talismany. Dle tohoto předpokladu by se nálezy závěsků daly očekávat zejména v pohřebních kontextech, kdy jedinec mohl mít amulet pověšený na šňůrce z organického materiálu kolem krku nebo připevněný na oděvu, dále v základech či zdech příbytku, u vchodu do sídliště či v určitých důležitých částech obydlí, které mělo být chráněno, dále u pokladů/depotů, které mělo chránit apod. Předpokládat lze zejména jednotlivé nálezy těchto amuletů/talismanů.

V případě kolečkovitých závěsků s paprsky lze v některých případech pozorovat významnou formální podobnost se „skutečnými“ koly vozů. Některé závěsky napodobují kola vozů do nejmenších detailů včetně hlavice osy velice realisticky (např. Třisov závěsek 56 – c7, Stradonice – závěsky č. 27, 32, 36–40; -Břeň 1966, 104). Některé větší závěsky (např. Třisov závěsek 56 – c7; tamtéž) představují natolik precizní napodobeniny kol vozů, že evokují představu součástí miniaturních vozíků či symbolů vozíků náležejících zřejmě slunečnímu kultu (Břeň 1966, 105). Přesto se s interpretací koleček jako součástí bronzového vozíku lze setkat poměrně zřídka (viz Příl. 3, č. 27: Daněček et al. 2009, 108).

Čtvrtá hypotéza předpokládá, že miniaturní kolečka, podobající se nápadně skutečným kolům vozů, byla součástí kultovních vozíků. Tato kolečka by se pak měla nacházet spolu s dalšími pozůstatky těchto vozů v kontextech obvyklých pro tyto vozíky, tedy například ve spojení s určitým božstvem; jako součásti votivních depotů; na místech spojených s rituální činností a kultem; jako pohřební milodary apod.

Poslední hypotéza pak bude různě kombinovat účely navržené v předcházejících hypotézách. V tomto případě by například mohl artefakt plnit funkci estetickou jako šperk, mít určitý společenský význam, ale rovněž by mohl mít silný symbolický smysl spojený se sluneční symbolikou a kromě toho také plnit funkci apotropajní.

3.4. Expresse

Expresse vyjadřuje míru obvyklosti formy daného artefaktu; odkazuje na nějakou společenskou normu (Neustupný 2010, 92). Expresse vzniká v rámci tzv. artefaktového algoritmu a vyjadřuje sounáležitost s daným kulturním prostředím, přičemž její projevy nesměřují ke konkrétnímu adresátovi (Neustupný 2010, 280).

V souvislosti s expresí je zajímavé položit si otázku, zda kolečkovité závěsky odrážejí podobu skutečných kol vozů, či zda se jedná o symboly bez přímé vazby na

reálná kola. Na základě prostudovaných nálezů se zdá, že zatímco některé závěsky napodobují kola vozů do nejmenších detailů (např. Třísov závěsek 56 – c7, Stradonice – závěsky č. 27, 32, 36–40; -Břeň 1966, 104), jiné naopak jakékoliv „funkční detaily“ postrádají a mnohdy jsou do značné míry schematizované, takže lze usuzovat spíše na určitý zavedený styl, který se při jejich vytváření projevuje bez ohledu na soudobou podobu skutečných kol vozů. Značný rozpor mezi podobou kolečkovitých závěsků a reálných kol se projevuje na příklad v počtu paprsků – zatímco u závěsků se objevují nejčastěji v počtu čtyř (viz kap. Kolečkovité závěsky), u nálezů skutečných kol vozů je předpokládaný počet paprsků zpravidla vyšší (viz. např. Kramářová 2010, Příl. obr. č. 5, 6). Možnými důvody, které mohly vést k preferování určitého počtu paprsků – zejm. čtyř a osmi, – pojednávám širěji v kapitole *Počet paprsků*. Přes tyto odchylky však kolečkovité závěsky vykazují jakýsi obecný trend nápodoby skutečných kol vozů, které zřejmě představovaly jejich předlohy.

Je možné, že určité rozdíly ve ztvárnění koleček jsou způsobeny rozdílným účelem předmětů, stejně tak zde však mohla důležitou roli sehrát představa výrobce, respektive společnosti o tom, jak má daný předmět vypadat. Ve druhém případě by tedy kolečka disponovala důležitou expresivní informací.

4. Symbolika kruhu, kola a vozu

4.1. Symbolika kruhu

Kruh bývá považován za univerzální symbol celistvosti; původní dokonalosti; nekonečnosti; bezčasovosti a bezprostorovosti, v níž neexistuje nahoře ani dole (Cooperová 1999, 87). Kruhovitost jako nejpřirozenější tvar bývá mnohdy vnímána jako posvátná; s její představou je spojena také myšlenka na opakování, návrat. Může být symbolem boha a nebeské jednoty; slunečních cyklů a veškerého cyklického pohybu a dynamiky (Tamtéž).

4.2. Kolo jako součást vozu a jeho symbolický smysl

4.2.1. Vynález kola

Vynález kola se řadí pravděpodobně do 4. tisíciletí př. Kr., avšak jeho přesná lokalizace zůstává nejistá. Lze říci jen to, že kolo bylo v historii lidstva vynalezeno zřejmě více než jen jednou; nejdříve v blíže neznámé oblasti mezi Mezopotámií na jihu a Dunajem na severu a mnohem později ve Střední Americe nejspíše v rozmezí let cca. 200 př. Kr. – 200 n. l. (Mallory 2005, 135). Nejstarší doklady kol ve Starém světě se objevují v několika formách: jako zobrazení vozidel či samotných kol na keramice či kameni, nebo jako hliněné modely kol a čtyřkolových vozů či jako pozůstatky skutečných vozidel. Zdá se, že mezopotámské nálezy nejsou starší než důkazy o vozidlech pocházející z východní Evropy. Nejstarší nálezy sumerských vozů pocházejí z královských hrobů v Uru a Kiši a jsou datovány do doby 2600 – 2400 př. Kr. (Tamtéž). Naproti tomu na neolitické lokalitě Bronocice (Polsko), datované do doby 3450 – 3100 př. Kr., byla objevena keramická nádoba se zobrazením interpretovaným jako pět vozidel o čtyřech kolech (na každém je uprostřed zobrazeno ještě páté kolo), připojených k jámu ve tvaru písmene V. Přibližně stejného či mladšího stáří jsou též skutečné pozůstatky dřevěných kol ze Švýcarska a Slovinska (Tamtéž). Konkrétně se jedná o dřevěné části nápravy a tři kola z prostředí švýcarských nákolních osad v Seefeldu v Zürichu. Tento nálezy byl datován kolem roku 2 700 př. Kr. a patří ke kultuře se šňůrovou keramikou. Jedná se o jeden z nejlépe zachovalých nálezů kola ze střední Evropy (Kramářová 2010, 11). V roce 1978 byl na téže lokalitě učiněn další nálezy kola, zhotoveného z jednoho kusu dřeva, jehož vznik je datován do roku 3 150 př. Kr. (Ruoff 2004, 16). K těmto nálezům se řadí i dřevěné kolo z Alleshausenu v Německu s datací 3000 př. Kr. (Mandausová 2012, 24).

Další doklady pocházejí z oblasti na sever od Kavkazu; z prostředí

Novotitorovské kultury, datované do doby asi 3500 – 3000 př. Kr. se zachovaly početné pozůstatky vozů. Připomenout lze též hliněné modely jednoznačně čtyřkolových vozidel pocházející z Maďarska a datované do doby cca. 3600 – 2800 př. Kr. (Mallory 2005).

Odhlédneme-li od nejistého původu vynálezu, zdá se, že se vozy rychle rozšířily v celé této centrální oblasti, odkud se pak nejspíše do 3. tisíciletí př. Kr. dostaly do Indie a později ještě dále na východ až ke středoasijským hranicím Číny (Mallory 2005).

4.2.2. Diskovitá kola

Nejstarším typem jsou plná diskovitá kola, která mohou být vyrobena buď z jediného bloku dřeva, nebo jsou složena ze tří částí. Kola z jediného bloku dřeva naznačují, že strom byl řezán podélně a prkna z něj byla odštípnuta a seříznuta do kruhového tvaru. Nebyl-li k dispozici strom s vhodným obvodem kulatiny, uplatňovala se technika, při níž se použily tři kusy dřeva, které se pevně spojily čepovým spojem dohromady, čímž vzniklo trojdílné kolo (Mallory 2005, 136). Nálezy diskovitých kol vykazují značnou variabilitu použitého dřeva; zastoupen je javor, jasan, bříza, buk, dub, olše, jilm. Inovací neolitických kol byl vyměnitelný náboj kola. Kolo a náboj tak mohly být vyrobeny ze dvou odlišných kusů; náboj byl často z měkčího dřeva než kolo. Dřevěná vlákna u náboje směřovala pravoúhle ke kolu, čímž získalo značnou odolnost a vydrželo větší zátěž. Diskovitá kola dosahují průměru 70-90cm a jsou tak o trochu větší než jejich neolitické předchůdci (Vosteen 1999; Burmeister 2004, 330). Zpodobení diskovitých kol ve formě hliněných modelů jsou známa z eneolitu střední Evropy (Seregély 2004); a mnoho malých hliněných disků z doby bronzové s centrálním otvorem a uprostřed zesílených může rovněž představovat modely kol. Další inovací neolitických kol je složená konstrukce z několika dřevěných prken, z nichž některé mají odlehčovací srpkovité vyříznutí, které již směřuje k paprskovitým kolům. Tato kola jsou známa ze severní Itálie, od Německa směrem na západ až do Irska, a existují důkazy relativně rychlého přenosu této technologie. Diskovitá kola byla pravděpodobně používána zejména pro jednoduché jedno- či dvouosé vozy, využívané k přepravě materiálu (Uckelmann 2013, 402). Na přechodu mezi diskovitým a paprskovitým kolem se nachází kolo “s příčkami“ (strutted wheel) či kolo “se zkříženými příčkami“ (cross-bar wheel), které má místo paprsků orientovaných do středu “příčky“ umístěné napříč

průměrem. Tato kola se vyskytují v době ca. 1300 – 900 př. Kr. zejména v jižní Evropě, odkud se příliš nerozšířila (Uckelmann 2013).

4.2.3. Paprskovitá kola

Paprskovitá kola jsou známa z nálezů dvoukolových i čtyřkolových vozů, které jsou jimi vybaveny, dále z bronzových či hliněných modelů těchto vozů i samostatných kol a také ze zobrazení na keramice či skalních rytinách. Paprskovitá kola jsou lehčí, ale také značně křehčí nežli kola diskovitá. První paprskovitá kola se ve střední Evropě objevují ve střední době bronzové, odkud jsou známa například z lokalit Velké Raškovce (Slovensko) nebo Trundholm (Dánsko; -Döbler 2000; Podborský 2006). Ve většině případů jsou vozy s paprskovitými koly poněkud nevhodné k přepravě těžkých nákladů, s čímž koresponduje fakt, že tato kola se objevují často jako pohřební milodary nebo předměty votivního charakteru (Uckelmann 2013, 403). Nejstarší evropské nálezy paprskovitých kol jsou datovány do 12. století př. Kr.; jedná se o fragment ráfku z Barnstorfer Moor (okr. Diepholz, Německo: Burmeister 2004, 333). Z východu a jihu Evropy jsou tato kola doložena hliněnými modely ze starší a střední doby bronzové. Lze pozorovat určitý časový i prostorový hiát mezi jihoevropskými a východoevropskými nálezy a exempláři pocházejícími ze střední Evropy, který je možná výsledkem zpoždění postupu paprskovitých kol do této oblasti Evropy (Uckelmann 2013, 403).

4.2.4. Kovová paprskovitá kola

Zvláštní význam mají bronzová paprskovitá kola vyrobená náročným, velmi sofistikovaným způsobem samostatného odlévání. Jejich výroba kladla vysoké požadavky na zručnost a vyžadovala též značné množství kovu na jejich odlévání; např. pro výrobu jednoho kola ze Stade (Německo) bylo třeba ca. 12 kg kovu (Uckelmann 2013, 404). S nárůstem počtu bronzových kol se setkáváme na konci období popelnicových polí a začátkem doby halštatské (Uckelmann 2013).

Kola, označovaná jako typ Stade/Hassloch/Fa/Coulon o průměru 50 – 60 cm, pochází z 9. – 8. století př. Kr. z oblasti mezi předhůřím Pyrenejí a spodního Polabí a jsou součástí čtyřkolových vozů. Každodenní použití těchto vozů pro přepravu těžkých nákladů se zdá být nepravděpodobné vzhledem ke značné křehkosti a malé pevnosti kol, takže se usuzuje na jejich využití spíše ve votivních kontextech. Rovněž malý počet paprsků těchto kol, často pět nebo šest (v případě pozdějších vozů dosahuje počet

paprsků minimálně osm), poukazuje na jejich využití spíše v náboženských ceremoniálech než při přepravě nákladů (Vosteen 1999).

4.2.5. Kola jako součásti vozu a jeho účel

Ve vývoji kola lze sledovat několik fází, které odráží jeho narůstající složitost. Původně se jedná o artefakt z jednoho kusu, vytvořený z jednoho materiálu, tj. plně dřevěné kolo z jednoho kusu dřeva. Z tohoto se postupem času stává artefakt vyrobený z několika dílů, tj. trojdílné, příp. i vícedílné kolo z více druhů dřeva. S nástupem kovu jako výrobního materiálu nabírá kolo dále na složitosti; objevují se další díly, které v některých případech zřejmě nemají praktickou funkci, a které naznačují stále složitější symbolický smysl kol. Důležitým momentem vývoje je kombinace vozidel se zvířecí – tažnou silou, která vyvolává v dané společnosti hluboké změny. Funkční použití kol jakožto součásti kombinovaných artefaktů - vozů, se zdá být víceméně jasné; mohly být využity např. pro přepravu zboží, palivového dříví, zemědělských plodin nebo pro přepravu osob. Poněkud komplikovanější situace nastává v určení sociálních důsledků vynalezení kola a zavedení vozidel do určité společnosti. Lze předpokládat, že využívání vozidel podnítilo rozvoj souvisejících technických oborů, jakými byly např. tesařství či výstavba a úprava cest (Mallory 2005) a celkově snazší dostupnost míst po souši.

V průběhu doby bronzové se čtyřkolové vozy nacházejí čím dál častěji ve votivních a náboženských kontextech, souběžně s tím jsou však dále využívány pro převoz těžkých nákladů. Čtyřkolové vozy byly mnohdy luxusními a prestižními předměty společenské elity, podobně jako ceremoniální vozy využívané pro kultovní účely. Nálezy zbraní, stolního nádobí a kovových nádob v pohřebních kontextech poukazují na význačné postavení pohřbených jedinců, zatímco ozdoby vozů v podobě ptačích protom směřují do kultovní sféry. Svědectví o vedoucí úloze vozidel mezi symboly a kultovními praktikami doby bronzové ve střední Evropě pocházejí nejen z pohřebních kontextů, ale též z množství modelů kol i vozů (Uckelmann 2013, 405 - 407).

Rovněž v případě dvoukolových vozů, objevujících se v bohatých hrobech, lze uvažovat o jejich spojení se společenskou elitou, a lze na ně pohlížet jako na symboly společenského statutu. Tyto vozy zřejmě nebyly využívány pro přepravu nákladů, ale spíše pro rychlý transport a jako prestižní předměty. Otázka jejich možného využití jako

válečných vozů zůstává v prostředí střední a severozápadní Evropy dosud nezodpovězena (Pare 2004).

4.2.6. Kolo jako symbol

Kolo spojuje symbolický obsah kruhu s proměnlivým aspektem pohybu, vzniku a zániku. Kolo může symbolizovat koloběh života; znovuzrození a obnovu; proměnlivost a změnu ve světě jevů. Kolo může rovněž ztělesňovat samotný svět, který je znázorněn kružnicí jako hranicí projevování, se středem – „nehybným hybatelem“, jako kosmickým středem, z něž vychází záření a moc (Cooperová 1999, 78). Otáčení „kola života“ bývá vnímáno jako cyklické otáčení; symbol změny, vznikání, dynamiky. Obřad kutálení kola symbolizuje slunce pohybující se oblohou a je rovněž považován za rituální povzbuzování slunce v době zimního slunovratu (Tamtéž). Vedle aspektu pohybu určuje význam kola také paprscité uspořádání loukotí. Kružnice členěná paprsky může představovat periody cyklické manifestace.

Snad poprvé se miniaturní kolo se čtyřmi loukotěmi, vnímané zřejmě jako sluneční symbol, objevuje ve středoněmeckém mladším neolitu (Becker 2002, 120). Objevuje se mezi detaily na Gundestrupském kotlí (Příloha 2, obr. 2). Keltové jej ztotožnili snad s bohem Taranem a později s římským Jupiterem či Jovem (MacKillop 2009; Sibley 2009; Vlčková 2002).

Jednoduchý kruh nebo kruh se středovým bodem nemusí znázorňovat kolo, ale pokud má kruh paprsky, tak zjevně kolo představuje. Souvislost se Sluncem je někdy evidentní (metodologické posouzení solárních symbolů např. Green 1991, 34, 40, 44; Goodison 1989, 11–15, 78–80). Kolo je starý indoevropský symbol, spojovaný s božstvem oblohy a hromu, tradičně považovaný za solární symbol. Smysl kola již sice nelze s přesností vymezit, nicméně na základě jeho formální podobnosti s jinými symboly lze jeho arbitrárnost alespoň omezit. Na značný symbolický smysl kola poukazují rovněž jeho četná znázornění na poměrně různorodých druzích artefaktů od keramických nádob (např. Podborský 2006), přes součásti výzbroje, respektive helmy (Windrow 1995), jehlice s kolečkovitou hlavicí (Rudd 2009), mince (např. Waldhauser 2001, Kolníková 1991), kamenné reliéfy (např. Ross 1967, pl. 65a, MacCana 1970,35)

až po tzv. „Herkulův kyj“ (Alföldi 1949). Zajímavou možností interpretace scény s kolem z gundestrupského kotle uvádí Vlčková (2002)¹.

4.2.7. Kolo jako atribut božstva

Na základě staveb četných chodbových hrobů na územích obývaných keltským obyvatelstvem lze usuzovat na pečlivá pozorování zdánlivého pohybu slunce. Přestože jsou v keltské kultuře symboly a obrazy slunce velice časté, nelze z této skutečnosti vyvozovat existenci jakéhosi konkrétního slunečního božstva. Je možné, že žádné určité sluneční božstvo Keltové neuctívali. Jejich úcta se mohla obracet přímo a pouze ke Slunci jako takovému bez potřeby dalších božstev. Na existenci římskokeltského slunečního kultu by mohl poukazovat portrét boha s kolem, zobrazený na hlavici kyje nalezeného ve Willingham Fen v hrabství Cambridgeshire (Příloha č. 2, obr. 19). Socha muže s kolem, interpretovaná snad jako zpodobnění boha Taranise, byla nalezena u Le Châteletu ve východní Francii; představuje vousatého muže, který drží v levici kolo a ve zvednuté pravici hromoklín. Souvislost s bohem Taranem je zde spatřována pravděpodobně na základě komparativní etymologie neboť kořen jeho jména je taran („hrom“), a Taranis by tedy měl být „hromovládce“. V době římské okupace se pak stal Taranis přídomek římského boha oblohy Jova (MacKillop 2009, 34).

Také v kostele ve Wanborough v Anglii byly objeveny členky zdobené slunečními symboly. V době římské okupace byly sluneční symboly spojovány s uctíváním Jova, římského boha oblohy, jehož kult se rozšířil až do kolonií, kde často splynul s místními božstvy (MacKillop 2009, 32-33). Zdá se, že keltský bůh Taranis má určité společné rysy s bohem označovaným jako Jupiter Tovens („Jupiter Hromovládce“). Obě tato božstva jsou spojována s jednotlivým kolem od vozu. Samostatné kolo bylo rovněž považováno za zvlášť účinný magický ochranný prostředek. Některé z kutovních soch Jupitera a Tarana disponují téměř shodnými atributy - stojící bůh drží v jedné ruce blesk, většinou v pozici jako by se ho chystal

---

¹ Na kotli je zobrazen vousatý bůh s torquesem, jenž má ruce jakoby v adoračním gestu. Ve své pravé ruce svírá bůh kolo, které z druhé strany přidržuje menší postava mladého muže (chlapce, dítěte?) s přílbicí. Boha obklopují různá zvířata, dva psi, had a tři bájná zvířata. Jednou z interpretací této scény je, že bůh se chystá kolo vrhnout před sebe. Kolo, které se za rachotu hromu a sršení blesků žene po nebi, symbolizuje pohyb Slunce po obloze. Podle jiné interpretace starší bůh předává kolo, které by tak symbolizovalo uzavření určitého časového cyklu (počet sedm je zřetelný), mladšímu božstvu. Jinak řečeno, bůh nebes předává na určitou část roku (letní polovinu) vládu mladšímu bohu, solárnímu božstvu nebo bohu vegetace. Pokud by se tato interpretace skutečně blížila pravdě, pak by se v tomto případě mohlo jednat o stěžejní mytologickou scénu, zachycující poměr král – tanista. Obřady předání moci tanistovi (vládci plodné poloviny roku) a jeho sňatek s bohyní (kněžkou) odpovídají základnímu mytologickému schématu (Vlčková 2002, 151).

vrhnout vpřed a jeho druhá ruka spočívá volně opřena o kolo vozu. Taranis byl především božstvem nebes a deště a byl uctíván zvláště v horských oblastech. V průběhu galsko-římského období uctívání tohoto božstva postupně upadalo, až se z něj stal pouhý pomocník Loucetia. V některých oblastech se zdá být bůh Taranis spojen s válečným bohem Martem. Na takové spojení by mohly poukazovat zejména nálezy helmic s připojeným malým kolečkem od vozu (Sibley 2009, 146-147).

Kolo se stalo rovněž důležitým atributem bohyně Fortuny, která je často vybavena také rohem hojnosti, kormidlem k řízení lidských osudů a glóblem. Obdobně jako i další božstva prošla také bohyně Fortuna v keltském prostředí určitými změnami, a tak bývá v případě některých reliéfů a soch nesnadné určit, zda se jedná o Fortunu či její keltský protějšek Rosmertu nebo o genia - strážného ducha (Webster 1986, 130).

4.2.8. „Sluneční kolo“

Zajímavé informace přináší písemné prameny, zmiňující se o jistém široce rozšířeném lidovém zvyku, v němž hrála důležitou roli právě kola. Hořící hranice jsou typickým znakem všech významných sezónních svátků: začátku léta, letního slunovratu, začátku zimy a zimního slunovratu (von Schroeder 1914-16, ii. 201, 204f., 211, 220–2, 225–40). Často bylo poukázováno na analogie těchto vater k ohni Slunce, zejména v souvislosti se zvykem (převážně o letním slunovratu), pozorovaným v Evropě od Ruska až po Wales, kutálet hořící kolo dolů z kopce, někdy do řeky či jezera, v němž je uhašeno. Záznamy o tomto zvyku pocházejí ze 4. st. n. l. (Zwicker 1934-6, 302). Na možné kultovní využití slunečních kol poukazuje též Drössler: „ *Při slavnostech slunovratu a oslavách jara se tato kola, ovinutá slámou, nasazovala na vysoké kůly. Sláma se pak zapalovala. Hořící kola se také vyhazovala do vzduchu, válela ze svahů a vrhala přes louky, protože se věřilo, že se tak zúrodní*“ (Drössler 1980, 158). Na tento pradávný zvyk zapalování, kutálení a vyhazování kol během letního slunovratu ve slovanském prostředí upozorňuje také Váňa (1986, 186). Galové měli v době železné a za římské okupace modely těchto kol vrhat do vody a také je přinášet jako obětiny do svatyní, např. v Alésii a Lavoye ve východní Francii (MacKillop 2009, 33).

Podle značné četnosti výskytu slunečního kola na skandinávských skalních malbách lze usuzovat na jeho velký význam v tamních kultovních představách. Tato kola bývají spojena dvěma či třemi tyčemi, s jejichž pomocí se zřejmě přenášela. Někdy se také vnitřní kresba kol podobá kresbám labyrintů (Drössler 1980, 158).

4.3. Modely vozů a jejich symbolika

Vozy byly na území Evropy využívány již v eneolitu, kdy se také objevují hliněné modely vozíků (Bakker 2004; Kramářová 2010; Maran 2004; Podborský 2006; Struhár 2013). V době bronzové a v následujícím období plnily vozy důležitou funkci nejen jako dopravní prostředky, ale též jako nedílné součásti pohřební výbavy a symbolické artefakty, odrážející mytologické a náboženské představy (Kramářová 2010, 41). Od střední doby bronzové lze pozorovat již několik víceméně ustálených typů modelů vozů. Lze předpokládat, že tyto typy se mohly odlišovat nejen svou formou, ale také svým účelem.

Modely vozíků zřejmě představovaly jednu z ústředních mytologických představ doby bronzové a doby železné, a zároveň mohly fungovat – prostřednictvím kol – jako pohyblivé předměty užívané v rituálech (Althin 1945, 188-193) a prestižní předměty, k nimž mohla mít přístup jen omezená skupina lidí (Pare 1989). V úvahu přicházejí různé způsoby využití modelů vozů, které mohly být též různě kombinovány: vozíky mohly figurovat v rituálních aktivitách; mohly být spojovány s určitým božstvem nebo mu být přímo zasvěceny; plnily funkci pohřebních milodarů a odrážely společenský statut svého majitele; coby ozdobné a honosné předměty snad byly využívány při určitých prestižních událostech nebo byly nástrojem mocenské či náboženské propagandy (Pare 1989, 81).

4.3.1. Nejstarší nálezy modelů vozů

Nejstaršími doloženými modely vozů ve středoevropské oblasti jsou nálezy hliněných modelů čtyřkolového vozu pocházející z pohřebišť badenské kultury v Budakalász u Budapešti a Szigetszentmárton v Maďarsku (Maran 2004, 271 – 272).

Hliněné napodobeniny vozíků v podobě kvadratických nádob bývají považovány za doklad významu vozu a záprahu v badenské kultuře. Ze sídliště bolerázské skupiny v Radošině na Slovensku pochází model masivního původně čtyřkolového vozíku s obloukovým průčelím v podobě držadla. Z jeho čelní stěny vystupuje dvojice plastických volů, zřejmě tažných zvířat. Podobné fragmenty vozíků byly objeveny též v Pezinku-Grinavě na Slovensku, známy jsou však také z lokalit v Maďarsku a Dolním Rakousku (Struhár 2013).

Ojedinělým nálezem je eneolitický kultovní vozík z německé lokality Quenstedt (Sasko-Anhaltsko). Části vozíku z nepálené hlíny byly spolu se zlomky sídlištní

keramiky a devíti zásobnicemi nalezeny v kruhové jámě o průměru 180 cm. Vozík má na svrchní kruhové desce vyryt ornament, který je podobný ornamentu na budakalászském vozíku. Deska ležela na podvozku na kolečkách zdobených plastickými motivy ženských prsou. Soubor byl interpretován jako doklad rituální scény, spojené snad se zajištěním sklizně (Bakker 2004, 289 – 291; Kramářová 2010, 10).

4.3.2. Modely vozů z doby bronzové

Hliněné modely čtyřkolových vozů získávají na významu v období starší a střední doby bronzové, zejména v prostředí Otomanské, Maďarovské a Wietenbergské kultury v oblasti Karpatské kotliny (Pare 2004, 355). Dobře zachované modely vozů jsou známy ze Slovenska, Sedmihradska a severovýchodního Maďarska. Hliněné modely vozíků jsou v těchto oblastech charakteristickým nálezem zejména na tellových sídlištích: Békés “Várdomb” (Maďarsko), Pir “Cetate = Vársziget” (Maďarsko), Pocsaj “Leányvár” (Maďarsko), Săcueni “Cetatea Boului = Ökörvár = Ökördomb” (Rumunsko), Sălacea (Rumunsko), Töröksezentmiklós “Terehalomról” (Maďarsko), Vărșand (Rumunsko), Derșida “Dealul lui Balotă” (Rumunsko; -Bóna 1960, 83–111; Chidioșan 1975, 27–44; Mesterházy 1976, 223–230; Bóna 1992, 73–75; Schuster 1996, 117–137; Tárnoki 1999, 165–177). Exemplář Gyulavarsandské kultury z Pocsaj–“Leányvár” má formu hospodářského vozíku se vzhůru vytaženými rohy, na němž vyryté symboly paprskového kola dávají tušit zvýšený symbolický význam tohoto modelu (Pare 2004, 355). Vedle již zmíněných modelů se v oblasti středodunajské pánve, na území rozprostírajícím se zhruba od Bratislavy až k Železným vratům na středním toku Dunaje mezi Rumunskem a Srbskem, nacházejí početné nálezy kol vozů, zdobených i bez výzdoby (Bóna 1960, 92–93; nověji Boroffka 2004, 347–354; Kovács 2006, 39–43). Vyskytují se také případy vozů představujících zvířecí protomy, např. vůz z Derșida (Rumunsko), který znázorňuje blíže neurčené zvíře (Chidioșan 1975, 25/7, 9).

Unikátní model zdobeného hliněného vozíku, který je datován do stupně BA2, pochází z dětského hrobu 40 ze slovenské Nižné Myšľe (Příloha 2, obr. 21). Vozík byl uložen na chodidlech dítěte a nacházela se v něm miniaturní amfóra, pod vozíkem pak byla miniaturní miska (Olexa – Nováček 2013). Původně snad měl vozík čtyři kola ze dřeva, která se nedochovala, ale je též možné, že byl intencionálně znefunkčnen. Stylem

výzdoby se vozík podobá keramice hatvanské kultury (Olexa 1983). Pro jeho tvar nejsou dosud známy z Karpatské kotliny ani ze vzdálenějších oblastí žádné analogie (Olexa – Nováček 2013). Nádoba s kruhovou korbou umístěnou na obdélníkové základně je interpretována jako dětská hračka (Olexa 1983, 122 – 126), avšak vyloučit nelze ani její případnou rituální funkci (Podborský 2006). Lákavá je například představa vozu, který může být reprezentován zmenšeným modelem, který je chápán jako dopravní prostředek přepravující duši zemřelého ze světa živých do světa mrtvých.

4.3.3. Vozy se sluneční symbolikou

V době bronzové pravděpodobně došlo k rozšíření apollónského slunečního kultu po celé Evropě, jak naznačují keramické a bronzové modely vozů tzv. apollónského typu. Archetypem těchto slunečních vozů je nález hliněného vozíku, taženého labutěmi ze srbské Dupljaje (Podborský 2006, 228; Pare 2004, 356 – 357), pocházející pravděpodobně z mladší doby bronzové. Na tříkolovém voze, taženém ptačími protomami, je umístěn mužský idol s ptačí hlavou, který má na hrudi spirálový ornament (Přil. 2, obr. 13). Nad hlavou idolu byl původně ještě umístěn jakýsi baldachýn (Podborský 2006, 230). Samotné chronologické zařazení vozíku z Dupljaje není zcela jasné. Vozík naznačuje možné zařazení do kultur před-popelnicových, zejména díky analogiím s idoly nalezenými v Maďarsku, jako je propracovaný hřeben nebo řetízkovité náhrdelníky. Velká podobnost se naskýtá rovněž s idoly z Cirny ze středního Dunaje (Pare 1992, 180). Na druhé straně jsou však známé podobné modely kol z Německa, jejichž datace spadá do období kultur popelnicových polí, a které tak podporují pozdější zařazení. Antropomorfní idoly se v kulturách popelnicových polí objevovaly vzácně a v tomto případě by představovaly doklad silných kultovních tradic přežívajících ze střední doby bronzové (Pare 1992, 180 – 181).

Vůz se sluneční symbolikou tažený ptáky je znám ze symbolického prostředí doby bronzové z oblasti podunajské i severské. Místo celých ptáků jsou často zobrazeny jen ptačí protomy, někdy též dochází k nahrazení ptáků koňmi jako je tomu v případě slavného trundholmského kultovního vozíku. Při zkoumání účelu tohoto vozíku je třeba si uvědomit, že v sobě nese jak praktickou funkci, tak společenský význam a symbolický smysl, které jsou vzájemně propojeny. Vozík tedy může být zpodobněním jedné z ústředních mytologických představ severské doby bronzové, a zároveň může být – prostřednictvím jeho kol – pohyblivým předmětem užívaným v rituálech (Althin 1945, 188-193; Podborský 2006) a prestižním předmětem, k němuž mohla mít přístup

jen omezená skupina lidí.

K artefaktům spojovaným se slunečními kultovními vozíky mladší a pozdní doby bronzové patří tzv. „Tüllengeräte“ (Hänsel – Hänsel – Innerhofer 1997), tedy bronzové předměty ukončené na jedné straně tulejkou představující oje vozu a na druhém konci se dvěma či třemi koly ve spojení s býčími či ptačími protomami nebo jejich vzájemnými kombinacemi. Nálezy těchto předmětů pocházejí např. z německého Burgu (Hänsel – Hänsel – Innerhofer 1997, 117, 140) či z Kalowic a Brzezniaku v Polsku (Podborský 1997, 121, obr. 59:2, 4). Na některých exemplářích hledí tváře zvířecích protom jakoby dozadu na vůz. Tento směr bývá rovněž dáván do souvislosti se slunečním božstvem (Švecová 2004, 389).

V mytologických představách je slunce taženo koňem, jak lze pozorovat na skalních rytinách doby bronzové ze Skandinávie, zejména v Bohuslānu ve Švédsku, a na bronzových předmětech severské pozdní doby bronzové jako jsou břitvy (Brøndsted 1938, 82-99). Na jednom z těchto zobrazení z Kalleby (Bohuslān, Švédsko) je znázorněn kůň vznášející se nad dlouhou lodí a táhnoucí velké kolo se čtyřmi příčkami (Glob 1974, 103, 151 obr.. 61; Green 1991, 78, 70, obr. 61). Na další rytině z Balken ze stejné oblasti je kůň s páskou táhnoucí se dozadu za jeho hlavou k disku, který má nad hřbetem. Další vyobrazení koně táhnoucího slunce, které zde představují koncentrické a/nebo radiální kruhy, se vyskytují na několika bronzových břitvách z různých lokalit v Dánsku (Meller 2004, 57, 61). Na všech uvedených vyobrazeních s výjimkou rytiny z Kalleby hledí kůň doprava a táhne tak slunce ve směru, kterým se pohybuje po obloze.

Rovněž v případě trundholmského vozíku byly zřejmě kůň a slunce spojeni linií, která v současné době sice chybí, ale na krku koně a na okraji slunečního disku se nacházejí pozůstatky malých oček, kterými mohla procházet šňůrka coby spojnice mezi oběma (Hoops 2001, 470). V případě tohoto kultovního vozíku by se tedy mohlo jednat o zpodobení představy „slunečního koně“, který byl pro „praktické“ potřeby rituálu umístěn na kola. Pohlížíme-li na zmíněný nález v tomto smyslu, lze v něm spatřovat zpodobení „slunečního koně“ na kolech, která mohla zdůrazňovat pohyb slunce a prezentovat tak kosmologický výklad věčné denní a noční poutě slunce (Hoops 2001, 470; Springer 2003).

Symbolika modelů vozíků z prostředí villanovské kultury v Itálii bývá někdy spojována s široce rozšířeným indoevropským mýtem boha ohně Agnise, vynálezce vozu, který přijíždí na zem v zapřaženém povozu a bere mrtvé na onen svět (Tomedi 2002, 278; Woytowitsch 1978).

4.3.4. Vozy s kotlíky

Kotel měl nepochybně pro Kelty svůj symbolický význam, nebyl pouze kuchyňským náčiním. Kotel byl spojován s hojností, stal se symbolem pohostinnosti v nejobecnějším smyslu slova. Kotle byly od doby bronzové oblíbenými pohřebními milodary a obětinami. Jejich nálezy pocházejí z hrobů, bažin, jezer a pramenů. Ve střední Evropě se objevují vozy s kotlíky (*Kesselwagen*) na počátku doby popelnicových polí. Idea nádoby připevněné na vozíku či spíše na kolech byla široce rozšířená. Srovnatelné nálezy vozíků pocházejí z různých evropských kultur doby bronzové od Dánska až po dolní Dunaj (Hansen 2010, 50). Symbolická kombinace kola, nádoby a vodního ptactva se objevuje ve střední a západní Evropě včetně Itálie od doby bronzové a tato tradice pokračuje dále v době železné (Pare 1992). V celku zachované vozíky s kotlíky pocházejí výhradně z bohatých hrobů (Milavče, Peckatel, Acholshausen aj.), které v pohřební výbavě obsahují válečnické elementy, zejména meče a hroty kopí (Uckelmann 2013, 407).

4.3.4.1. Vozík ze Strettweg

Jedinečnou ukázkou kultovního vozíku s kotlíkem představuje vozík nalezený v „knížecí“ hrobce na štýrské lokalitě Strettweg v Rakousku roku 1851 (Schmid 1934). Luxusně vybavený hrob, v němž byl vozík nalezen, se řadí do skupiny bohatých pohřbů v údolí řeky Sulmy, které spolu s „knížecími“ hrobkami z Kleinklein reprezentují etnicky pestrý východohalštatský okruh (Podborský 2006, 334). Kultovní vozík o délce 42 cm má podobu plochého čtyřkoláku (viz Příl. 2, obr. 20). Každé z kol má 8 paprsků a celý vozík je přizpůsoben jízdě oběma směry. Na vozíku je umístěno 12 lidských postav, 4 koně a 2 jeleni, kteří jsou rozmístěni víceméně symetricky. Ústřední postavou, umístěnou uprostřed, je vysoká figurka ženy – snad bohyně či kněžky, která zdviženými rukama a hlavou podpírá misku (Egg 1991; 1996). Ženská figura je obklopena bojovníky se zbraněmi na koních. V čele obou užších stran drží vždy dvě mužské figury, představující snad kněží, jelena za vysoké parohy (Podborský 2006, 310). Podborský se přiklání k názoru, že zmíněný kultovní vozík představuje obětní scénu, kdy kněží měli obětovat jeleny. V souvislosti s možnostmi interpretace se ale též jeví jako velice zajímavá zmínka o rituálním voze bohyně Nerthus, zaznamenaná u Tacita (56 – 117 n. l.). Ve svém díle *Germanie* neboli „O původu a poloze Germanů“ popisuje jakýsi ostrov, na němž se nachází háj, ve kterém je vůz věnovaný bohyni.

Tento vůz je přikrytý přehozem a s výjimkou kněží se jej nesmí nikdo dotknout. Kněz má také poznat, kdy je bohyně uvnitř vozu, a tehdy do něj zapřáhne krávy a vydá se na cestu. V době, kdy bohyně koná svou cestu, je zakázáno bojovat, a na místech, kam průvod zavítá, se slaví svátky. Po určité době pak kněz odveze bohyni zpět do chrámu a vůz s bohyní je omývá v jezeře. Otroci, kteří tuto službu konají, jsou následně v tom samém jezeře utopeni. (Tacitus, Germ. 40).

Praktická ověřitelnost Tacitovy zprávy je však poněkud problematictější. Popsané slavnosti bohyně Nerthus nebyly zatím nijak potvrzeny nálezy vozů v bažinách, protože samotná existence vozu většinou nevypovídá nic o tom, jak byl používán. Dosavadní neprokazatelnost této zprávy ale nevylučuje její věrohodnost, a je proto třeba počítat i s touto možností využití vozů. Pro věrohodnost Tacitovy zprávy by mohl mluvit fakt, že slavnostní objížďky krajem s „bohem“ nebo zesnulým králem na voze (případně na lodi) jsou často se opakujícím motivem v pozdějších severských pramenech, a mohlo tedy jít o rozšířenou a známou praxi, jejíž pozadí však zůstává nejasné (Šeiner 2013, 40). Přesněji řečeno, nelze zatím prokázat (a samozřejmě ani vyloučit), že „právě tyto“ vozy byly použity k „právě takovýmto“ obřadům, které probíhaly „právě tak“, jak je popisuje Tacitus. *„Kult Nerthus byl navíc zřejmě jen lokální záležitostí a používání kultovních vozů v jiných oblastech mohlo vypadat odlišně“* (Šeiner 2013, 40).

4.3.4.2. Vozík z Milavče

U Milavče (o. Domažlice) bylo objeveno mohylové pohřebiště z mladší doby bronzové (Smolík 1882). Z tohoto pohřebiště pochází nález tzv. milavečského vozíku, který se řadí mezi nejstarší nálezy tohoto druhu, a který ještě není opatřen ptačími protomami jako většina pozdějších (Bouzek 1977, 198-199). V době nálezů byla kola pevně ukotvena na nápravě, není ovšem jasné, zda byl vozík původně pohyblivý, protože působením rzi mohlo dojít k jejich přilepení (Egg – Pare 1995). Kola vozíku jsou litá, bez zákolniček. Ke spodní části byla čtyřmi nýty připevněna bronzová nádoba, která byla zachována pouze z části a byla větší než samotný vozík. Součástí nálezů tvořil také bronzový dvojsečný meč a zlomky dalších bronzových předmětů. (Egg – Pare 1995).

4.3.4.3. Další evropské nálezy vozíků s kotlíky a jejich symbolika

Z německé lokality Peckatel (Mecklenburg-Vorpommern) pochází největší známý dochovaný vozík s kotlíkem, který dosahuje výšky téměř 40 cm (Uckelmann 2013, 407). Jeho kotel, vyrobený z bronzových plátů, je posazen na bronzové kostře se čtyřmi koly. Je zdoben několika obkružujícími řadami výčnělků a má čtyři stočená držadla. Vozík byl uložen jako milodar do mužského hrobu ze 13. století př. Kr. Pohřební výbava zahrnovala též jeden zlatý náramek, který pravděpodobně označoval vysoké společenské postavení svého majitele. Dále byl v hrobě meč vložený v dřevěné pochvě, velký nůž, sekera a hrot šípu (Hansen 2010).

Další vozík s kotlíkem pochází ze Skallerup (Zealand, Dánsko), z hrobu vybaveného obdobně jako tomu bylo v Peckatel. Také ve Skallerup měl pohřbený zlatý náramek, dlouhý nůž a meč (Hansen 2010, 50).

V Acholshausen v dolních Francích byl poněkud menší vozík tohoto typu se čtyřmi ptačími figurkami uložen společně se dvěma hroty kopí, dvěma velkými noži a dvěma disky z kovových plátů v architektonicky pečlivě vybudované kamenné pohřební komoře (Hansen 2010, 50). Další vozíky s kotlíkem jsou známy též z Karpatské kotliny (Tamtéž).

O silném symbolickém smyslu těchto vozíků netřeba pochybovat; někdy jsou interpretovány jako kultovní předměty. Jako velice lákavá se zdá možnost klást tyto vozíky do souvislosti s magickými dešťovými obřady (Podborský 2006; Bouzek 1977, 198n), čemuž by odpovídala jejich podobnost s obrazy na mincích z thesalského města Krannon ze 4. století př. Kr. (Uckelmann 2013, 407). Nicméně s ohledem na známé pohřební kontexty lze bezpečně usuzovat pouze na to, že byly výjimečným a cenným majetkem vysoce postavených osob. Je přitom pozoruhodné, jak podobná je výbava zesnulých v některých značně vzdálených oblastech, jako je jižní Skandinávie a Čechy (Hansen 2010). Otázka, zda byly vozíky s kotlíky využívány v souvislosti s rituály, v nichž patrně hrála důležitou roli tehdejší společenská elita, nebo jestli představují nákladnou součást picích nádob užívaných při hostinách, či zda se jednalo o kombinaci obou těchto možností, zůstává zatím otevřená (Hansen 2010).

5. Náboženské kontexty doby bronzové a doby železné

5.1. Fenomén náboženství

Není mým cílem podat zde určitou definici náboženství doby bronzové a železné, teorii o jeho původu, klasifikaci či přehled přístupů k němu. Nebudu se věnovat ani historii jeho zkoumání, neboť ji lze nalézt v různých publikacích, věnujících se této problematice (např. Insoll 2004, Bowie 2008). Co zde chci uvést, je pouze způsob, jakým chápu jev, zvaný náboženství, neboť v tomto smyslu používám termínu v této práci.

Uvažujeme-li o náboženství, je především třeba uvědomit si fakt, na který výstižně upozorňuje Bowie (2008), že se jedná o vykonstruovanou kategorii, která je založena na evropských jazycích a evropském způsobu myšlení, a že tento pojem nelze automaticky přenášet do jiných částí světa, ani do minulosti. Nepodařilo se mi prozatím najít vhodný termín, nahrazující pojem „náboženství“, a proto jej v této práci užívám v tom smyslu, který uvádím. Nepoužívám pojmu „víra“, neboť jej nepovažuji za ekvivalent „náboženství“, ale za jeden z jeho aspektů. Rovněž pojem „kult“ se mi nezdá být ideální, neboť je spojen s představou čehosi marginálního, bizarního a nahodilého (Insoll 2004).

5.2. Magie

Otázkou magie se zabývám z toho důvodu, že považuji za nutné pokusit se alespoň rámcově vymezit její vztah k náboženství a k náboženským rituálům v mém pojetí. Nicméně se dotknu této problematiky pouze velice obecně. Zejména se pokusím uvést mé chápání termínu magie a jejího vztahu k výše uvedeným fenoménům, jak jej předkládám v této práci. Z široké škály badatelů, zabývajících se magií a jejím vztahem k náboženství lze uvést například J. Kefera (1991) či J. Middletona (2005), z jejichž děl jsem čerpala své poznatky.

Magie se stala předmětem již mnoha děl a koluje o ní velké množství protichůdných názorů, takže přesná orientace a vystižení její podstaty není nikterak snadné. V obecném povědomí se pod označením magie rozumí čarodějství, domnělé ovládnutí skrytých sil, většinou duchů a démonů (Kefer 1991). Taková magie se pak v závislosti na svém účelu může označovat buď jako „bílá“ nebo jako „černá“. Je ovšem třeba nezapomínat, že slova jako čaroděj, duch, démon a další jim podobná, která mohla v minulosti vyvolávat určitý přesný pojem nebo představu, mají v dnešní době svou

imaginativní hodnotu zcela změněnou (Tamtéž). To, co nazýval středověk démonem nebo duchem, si současný člověk jistě představí pod zcela jinými termíny.

Vzhledem k množství literatury zabývající se tímto tématem, máme k dispozici množství různých definic magie. Ve většině společností představuje integrální část sféry náboženského myšlení a chování, ačkoliv po dlouhou dobu se vyskytovala tendence oddělovat magii od náboženství jako něco odlišného (Čechovská 2007). Magie bývala pojata také jako měřítko k oddělení tzv. primitivní společnosti od společnosti moderní (Middleton 2005). Z hlediska obecného religionistického konceptu magie lze však říci, že většina moderních učenců se domnívá, že víra v nadpřirozeno a praktiky s ní spojené nemohou být strnule kategorizovány mezi magii a náboženství (Čechovská 2007). Někteří badatelé se domnívají, že oddělení magických a náboženských elementů není možné, protože jsou to aspekty jednoho fenoménu. Spíše by se v rámci náboženského nahlížení na svět měl odlišit zvláštní přístup, který můžeme označit jako magický (Sharot 1982, 11).

Dle názoru Bronislawa Malinowského se magie odlišuje od náboženství svým praktickým zaměřením., které sleduje určité cíle (Malinowski 1954, 88-89). I když Malinowski neodděloval magii od náboženství, spíše tvrdil, že magie a náboženství vedle sebe fungují paralelně a navzájem se doplňují, jeho pohled na podstatu magických praktik byl v duchu instrumentální interpretace (Malinowski 1954).

Kefer (1991) pokládá magii za samostatnou nauku, zcela nezávislou na současném dogmatu vědeckém nebo náboženském. Tato nauka vyplývá podle jeho názoru z přání člověka rozšířit svoji moc a vědění. Jiní autoři naproti tomu magii spojují s náboženstvím, někteří ji považují za předchůdce náboženství či jakousi jeho „odnož“.

Podle zákona o analogii vyvolává magie účinky ve fyzické úrovni tak, že působí na příčiny v úrovni duchovní. Zajímavé přitom je, že určité výklady magické filosofie bez jakéhokoliv zásahu odborných pracovníků jsou potvrzovány i moderní vědou. Příkladem může být právě zákon analogie, potvrzovaný především lékařstvím v oboru sugesce a autosugesce. Jak bylo zjištěno, působení na úrovni mentální může vyvolat účinky na fyzické úrovni, jež se projevují určitými fyzickými změnami a mohou dokonce i vyléčit vážnou chorobu (Kefer 1991, 28).

5.2.1. Amulety

Amuletům a votivním darům bych se nyní chtěla věnovat poněkud blíže vzhledem k jejich možné souvislosti s drobnými kruhovitými artefakty.

Pojem amulet je odvozen nejspíše ze starolatinského výrazu amuletum, tj. „prostředek ochrany“. Nutno však podotknout, že ve starověku neměl tento pojem jednoznačný význam, a různí starověcí autoři jím označovali odlišné předměty (srov. např. Plinius 1974). Amulet je předmět s nadpřirozenou, zejména apotropajní mocí, který ochraňuje svého vlastníka před zlými silami, nemocemi a neštěstím, řidčeji zesiluje jeho sílu a přináší mu štěstí (Brouček – Jeřábek 2007, 25). Podle archaických představ vyplývá nadpřirozená moc artefaktu z materiálu, z něhož byl vyroben, z magických slov, znaků a obrazů, které ho zdobí, a z kouzelných praktik, které provázely jeho vznik (např. kontakt s kultovním objektem; -Tamtéž). Mnohé z amuletů plnily řadu dalších funkcí (šperky např. estetickou, zdobnou a reprezentační), jež u nich v průběhu vývoje mohly převažovat. Nejčastějšími amulety jsou lehké, drobné, snadno přenosné artefakty, které s sebou člověk nosil po celý život nebo v určitých údobích (např. nemoc, těhotenství apod.), anebo je použil v rámci konkrétní, výjimečné události. Po stránce různorodosti materiálu jsou nejkomplicovanější složené amulety, které vznikají v důsledku víry, že se kumulací apotropajních předmětů různé povahy zvyšuje a rozšiřuje moc artefaktu (Brouček – Jeřábek 2007).

Závěsné amulety, které měly od svého nositele odvracet zlo a uhranutí, se začaly používat pravděpodobně už od doby, kdy si lidé poprvé uvědomili „tajemné síly“, jež je obklopovaly, a pocítili potřebu se před některými z nich chránit. Není zřejmě příliš přehnaná ani domněnka, že existence amuletů je takřka současná s existencí Homo sapiens sapiens na zemi (Budge 1968). Používání těchto předmětů se neomezovalo na určité místo, jedince či období, nýbrž bylo a stále je universální, jak naznačuje velké množství nálezů těchto artefaktů.

Pravěký člověk věřil v existenci mnoha zlých bytostí, d'áblů, démonů a zlých duchů. Jakékoliv neštěstí, jež postihlo jeho rodinu či majetek, jakož i veškeré choroby a zdravotní potíže, mohl tedy prisuzovat činnosti zlých duchů (Budge 1968, 2-3). Před zlými duchy se musel chránit, protože, jak věřil, měli moc zaklít nejen jeho samého, ale rovněž jeho blízké a všechn majetek, který měl. A mohli ho také uhranout (k

problematice „evil eye“ blíže Kyselková 2012). A právě k ochraně před škodlivými duchy mu měly dopomáhat nejrůznější amulety (Tamtéž).

5.2.1.1. Rozdělení amuletů

Odlišovat a vymezovat kategorie artefaktů jako jsou „ozdoby“ a „amulety“ je v některých případech nepatřičné, neboť takové rozlišování je spíše výrazem snahy o zařazení artefaktů do kategorií, jež jsou srozumitelné současnému člověku. Provrtaný kamínek, nošený na krku, může být zároveň ozdobou i amuletem, a dost možná i něčím dalším.

Lidé, kteří používají amulety, věří v jejich nadpřirozenou moc, neviditelnou sílu, která je schopna učinit z „pasivního“ předmětu působící, „aktivní“ ochranný prostředek. Předměty a látky, které si lidé vybírají pro výrobu svých amuletů, velmi pravděpodobně takovou moc obsahují „přirozeně“ (Brouček – Jeřábek 2007). Osoba, která amulet vyrábí, využívá tento přirozený „potenciál“ předmětu a může jej aktivovat či zesílit pomocí takových technik jako je zařikání (Tamtéž). Při těchto úvahách se ovšem pohybujeme v rovině hypotéz a předpokladů získaných především antropologickým výzkumem.

Budge (1968) rozděluje amulety do dvou kategorií: první tvoří amulety osobní a individuální, ve druhé jsou amulety obecné. Za nejdůležitější amulety I. kategorie považuje ty, jež měly člověka ochraňovat od nemocí, a střežit a zvyšovat jeho přirozenou sílu a potenci, zvláště při plození dětí. Další významnou skupinou z této kategorie tvořily amulety ochraňující těhotné ženy před hrozbou samovolného potratu a následně jim umožňující hladký průběh porodu a dostatek mléka při kojení. Mezi osobní amulety patří také ty, jež měly ochraňovat malé děti. Zvláštní nebezpečí a neobvyklé situace si vyžadovaly zvláštní, individuální amulety, chránící svého nositele např. před úžehem, morovou ranou, bleskem, útokem dravé zvěře, hadím kousnutím, utonutím, zraněním v bitvě atd. Zemědělec si mohl chránit svou úrodu k tomu určenými amulety, a k rohům nebo na čela svých nejlepších dobytčat mohl přikládat amulety, jež měly jeho dobytek ochraňovat před dravou zvěří (Budge 1968). Na základě individuálních požadavků majitelů se tedy vyvinulo poměrně široké a různorodé spektrum osobních amuletů. Do kategorie amuletů obecných se řadí ty, jež byly ukrývány do zdí příbytků či pod ně a také ty, které se umísťovaly u vchodu do vesnice a v některých jejích částech (Tamtéž).

Setkat se lze rovněž s vyčleněním amuletů a talismanů jakožto „kouzel trpných“,

kteře chrání před nemocí či jiným neštěstím, nebo dodávají určitou sílu (Kefer 1991,13). Oproti tomu „kouzla činná“, která záleží buď v nápodobě (napodobuje se např. uzdravení) nebo v dotyku, jímž se síla přenáší z jednoho předmětu na druhý, mají nemoc přímo odstranit či se jinak aktivně podílet na uskutečnění dané potřeby (např. přivodit déšť, zajistit úspěch při lovu apod.;-Tamtéž).

5.2.2. Talismany

Talisman by neměl být zaměňován s amuletem, neboť mezi oběma existuje zřetelný rozdíl. V současnosti se ovšem hranice mezi oběma předměty často smazává. Obecně však lze říci, že zatímco u amuletu se předpokládá, že svou ochrannou mocí působí ve prospěch jedince nebo předmětu nepřetržitě, talisman je určen k vyplnění jednoho konkrétního úkolu (Budge 1968). Talisman tedy mohl být ukryt do země spolu s penězi či pokladem, které měl chránit, a tímto jeho úloha končila.

5.2.3. Obětiny

Obětiny jsou jednotlivé dary božstvu nebo jiné nadpřirozené bytosti či elementu, které mohou být přinášeny v rámci veřejných náboženských obřadů nebo soukromě na posvátných místech. Může se jednat o „oběti prvotin“, potraviny a nápoje, magické předměty, cenné šperky, mince apod. (Podborský 2006, 51). Zajímavou kategorií obětí jsou deposita (deputy), tedy hromadné nálezy předmětů např. měděných, bronzových či železných artefaktů, mincí, keramických nebo kovových nádob, šperků apod. (Tamtéž). Deputy, které lemují předpokládané dálkové cesty, mohou představovat uložený majetek obchodníka. V případě některých depotů ukrytých v blízkosti tehdejších sídlišť či obydlení se může jednat o sklady rodinného či občinového majetku nebo majetek kovovýrobce (Chvojka – Frána – Fröhlich et al. 2011, 3). Uložení depotů může být motivováno též důvody votivními, které lze zvažovat zejména v případě tzv. ireversibilních deposit mnohdy luxusních výrobků, které byly uloženy do země nevratně. Votivní charakter je pravděpodobný zejména u depotů z nepřístupných míst, bažin, pramenů či vodních toků nebo od nápadných přírodních objektů (Tamtéž).

S interpretací nálezů jako obětí se lze často setkat v případech velkých mokřadních depotů zbraní a jiných artefaktů (pro přehled lokalit viz Burdychová 1998; Glob 1972) i u některých menších depotů v různém archeologickém kontextu, v jejichž případě je však tato interpretace hůře prokazatelná (Šeiner 2013, 38). Mnohé případy obětování jsou dle mého názoru svým způsobem originální a stejně tak originální jsou i

pohnutky, jež vedly k jeho vykonání. Rovněž ale existovala také celá řada institucionalizovaných a standardizovaných obětí (např. Caesar 1972b, 181), které pro danou společnost musely mít značný význam náboženský i společenský, neboť jejich prostřednictvím mohla být utužována společná identita určitého společenského útvaru.

V písemných pramenech lze nalézt poněkud nejasnou, i když poměrně často zmiňovanou zmínku u Orosia (375 – po 418 n. l.). Tento křesťanský kněz, historik a teolog ve svém díle popisuje, jak Kimbrové, Teutoni a další galské a germánské kmeny poté, co porazili římské vojsko, zničili vše, čeho se právě zmocnili. Podle Orosiovy zprávy mělo z celého vojska, čítajícího údajně 120 000 lidí (včetně doprovodu), přežít jen 10 mužů, z jejichž vyprávění vyplývá, že když se vítězné kmeny „*zmocnily obou táborů a obrovské kořisti, zdály se být hnány jakýmsi zvláštním a neobvyklým cílem. Měly totiž vše zcela zničit; oděvy byly roztrhány na kusy a roztroušeny kolem, zlato a stříbro bylo vhozeno do řeky, náprsní krunýře byly rozsekány, koňské postroje zničeny a koně utopeni ve vlnách, muži pak měli být oběšeni na stromech*“ (Orosius, *Historiae* V/16, překlad autorka). Souvislost této zprávy s aktem obětování bohům však není jednoznačná, a je třeba ji posuzovat kriticky, protože Orosiova zpráva je jednak dosti pozdního data (počátek 5. st. n. l.) a navíc se nijak nevyjadřuje k tomu, *proč* toto udělali, ani že by mělo jít o oběť bohům. I přesto by některé popisované způsoby „ničení“ kořisti mohly na charakter oběti poukazovat (vhození drahých kovů do vody, utopení koní, oběšení nepřátel).

5.2.4. Nálezy kol a vozů spojené s vodním prostředím

Na území Dánska se nachází několik bažin a jezer, ve kterých byla objevena kola vozů i další jejich části pocházející z doby železné. Vedle náboženských aspektů těchto deponií nelze vyloučit ani možnost, že kola a další části vozů mohly být do vody umístěny z praktických důvodů kvůli zachování jejich ohebnosti (<http://natmus.dk/en/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-early-iron-age/the-wagons-from-dejbjerg/>, citováno 23. 10. 2013).

Jedním z nálezů, objevených v bažině na západě Dánska, byly také dva železné vozy z Dejbjerg, které byly vyrobeny keltskými řemeslníky v období 1. století př. Kr, podle původu rudy pravděpodobně ve střední Evropě. Při opravě jednoho z vozů bylo ale využito domácí bahenní rudy z dánského močálu. Vozy byly zřejmě cenným majetkem vysoce postavené osoby nebo instituce; a z náboženského podnětu byly

rozebrány a uloženy do bažiny (<http://natmus.dk/en/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-early-iron-age/the-wagons-from-dejbjerg/>, citováno 23. 10. 2013).

S vodním prostředím jsou spojeny též ojedinělé nálezy drobných kruhovitých artefaktů. Ze zkoumaného souboru je možné uvést nález kroužku s kuličkovitými nálitky učiněný při regulaci Malše u Červeného dvora roku 1897 (Waldhauser 2001) a dále dva zoomorfnní kroužky z Německa, pocházející rovněž z vodních toků (první z blíže nelokalizované polohy u Rhein bei Erbach a druhý nález učiněný při bagrování v Rhein bei Mainz: Tappert 2000, 203). V případě těchto kroužků by se mohlo jednat o náboženské obětiny, ale rovněž je možné, že se kroužky dostaly do vodního toku sekundárně.

5.3. Sluneční kult v době bronzové a železné a sluneční symbolika

Slunce bylo jako dárce života a patron léčitelství a plodnosti uctíváno v mnoha kulturách s různými náboženskými tradicemi. Kult slunce a sluneční symboly - kolo a svastika – se objevují téměř po celé Evropě, a rovněž na mnoha sídlištích od Asie až po Severní Ameriku (West 2007, 199). Důležité postavení slunce v náboženství doby bronzové a železné mohlo mimo jiné pramenit z víry ve schopnost Slunce vidět a obsáhnout vše, co se děje. Tato víra jej mohla opravňovat do role jakéhosi dohlázele nad spravedlností, jak dokládají písemné prameny z různých částí světa (Tamtéž). V indoevropském prostředí je značně rozšířený kult solárních božstev. Je možné dokonce předpokládat, že od doby bronzové zastával sluneční kult rozhodující místo (Švecová 2004; Podborský 2006). Se sluncem souvisí též kult očištného ohně. V mladší a pozdní době bronzové mohl oheň představovat vstupní bránu na onen svět, neboť měl schopnost zbavovat duši její tělesné přítěže (Švecová 2004, 386).

V době bronzové je kult slunce obecně rozšířený, jak naznačuje častý výskyt geometrických a ideových obrazců, jejich kombinací anebo scén či předmětů se solárními motivy – sluneční kotouče, sluneční bárky, sluneční vozíky, sluneční ptáci atd. (Švecová 2004). S těmito motivy se lze setkat jako s výzdobnými ornamenty na keramických i plechových nádobách, na bronzových špercích – jehlicích, sponách, přívěscích, na součástech oděvu, břitvách a nožích (Mozsolics 1973; Paulík 1994), dále na součástech bojovnícké výstroje, zejména na bronzových pancířích, náholicích, mečích (Mozsolics 1973, 1985), na petroglyfech a kamenných stélách atd. (Podborský

2006). Slunce bylo reprezentováno rovněž velkými plochými disky, někdy pozlacenými, které byly součástí kultovních vozíků (Vosteen 1999, 2001; Weber 2001). Zajímavé artefakty tradičně spojované se slunečním kultem představují tzv. „klobouky“ ze zlatého plechu, zdobené řadami miniaturních slunečních kotoučů v geometrickém výzdobném stylu (Menghin 2001; Probst 1996, 287). Rozsáhlé epické scény, zachycující pravděpodobně výjevy související se slunečním kultem jsou známy ze skalních a jeskynních rytin ve Skandinávii, východní Francii, severní Itálii či ze Sibíře (Kšica 1974, 1984; Malmer 1981; Peška 1998). Významným pramenem poznání významu Slunce jsou nepočetné areály a „kultovní objekty“, interpretované jako místa, kde bylo oslavováno sluneční božstvo (Čujanová–Jílková 1975a; Hrala – Fridrich 1972; Hrubý 1957; Paulík 1962; Podborský 1994).

Zajímavý zdroj poznatků o náboženství doby bronzové představují skalní rytiny ze skandinávské oblasti. Na jedné rytině ze Sotorp (Příloha 2, obr. 17) ze švédského Bohuslānu je například znázorněna loď, z níž vychází 13 linek, a na jejíž přídi a zádi stojí mužské postavy v rohatých helmách se sekyrami v rukou (<http://www.kultsten.dk/uk/stones/largecultstones/sotorp>, citováno 14. 2. 2014). Nad lodí se „vznáší“ žena, která se otáčí dozadu a hledí za sebe. Nad lodí jsou rytiny čtyř kol, z nichž tři mají po čtyřech paprscích a čtvrté má osm paprsků a nad nimi oblouk znázorňující pravděpodobně srpek měsíce. Je možné, že kola se čtyřmi paprsky zobrazují slunce v jeho ranní, polední a večerní fázi a kolo s osmi paprsky měsíc v úplňku nebo další fázi slunce. Postavy na lodi jsou interpretovány jako božstva plodnosti zobrazená při sezónním rituálu. Scény se stejným motivem se nacházejí též na několika břitvách či ve formě bronzových figurek, které byly objeveny v Grevensvænge v Dánsku (Tamtéž).

Domněnka, že slunce je vševidoucím bohem nebo okem boha, jakkoliv je po stránce morální uspokojivá, ponechává nezodpovězenou další důležitou otázku. Každodenní pravidelná a klidná cesta světelného tělesa od východu k západu a jeho znovuoobjevení na východě vyžadovalo pravděpodobně další výklad. Existuje mnoho písemných a ikonografických dokladů toho, že slunce bylo pojímáno jako kolo (West 2007, 210-202). Kolo bylo zřejmě vybráno pro svůj dokonalý tvar a schopnost snadno se otáčet a tak se pohybovat vpřed. Ale nelze říci, že božstvo je kolem, a sluneční kolo potřebuje určitého „hybatele“, protože všechny cesty nevedou z kopce. Lze tedy říci, že sluneční bůh samotný nebyl kolem, ale disponoval jím a vedl ho nebo kutálel vpřed

(Tamtéž). Kolo se stalo součástí vozu, taženého koňmi nebo jinými zvířaty, který bůh řídil. V dalším pojetí vystupuje místo vozu člun vezoucí sluneční disk po obloze. Možná je též kombinace obou představ, kdy koně táhnou slunce po obloze během dne a v noci je pak přepravováno přes oceán ve člunu (West 2007, 201, 210; Hoops 2001; této tematice je věnována kapitola „Sluneční bárky“).

Úvod do koncepce náboženského myšlení doby bronzové navrhl F. Kaul (1998), který rekonstruoval antický mýtus o sluneční cestě prostřednictvím analýzy rytin solárních symbolů na bronzových břitvách ze Skandinávie a severního Německa. Při pohledu na tyto artefakty se zdá být očividné, že časté užití kruhových ornamentů odráží prvořadý význam slunce v náboženství doby bronzové.

O rituálech, které probíhaly v náboženství doby bronzové, se toho příliš mnoho neví, avšak některé jejich aspekty jsou rozeznatelné. Centrální úlohu v těchto rituálech zastávali zřejmě kněží, jejichž oděv je těžko zjistitelný, snad s výjimkou slavných zlatých klobouků, které možná reprezentují součásti slavnostního oděvu (Springer 2003, 26-31). V tomto ohledu důležitý soubor nálezů pochází ze Sardinie, kde byly objeveny malé bronzové sošky znázorňující kromě jiného zřejmě kněze v kónických kloboucích (Tamtéž). Zajímavé jsou též některé nálezy hrobů, které jsou na základě nalezených milodarů interpretované jako hroby kněží. Příkladem může být hrob z Jægersborg Hegn v Søllerød parish v Dánsku z periody II severské doby bronzové (tj. 1500-1300 př. Kr.), v němž byl nalezen kotouč ze zlaté folie se slunečními ornamenty a koncentrickými kruhy, který byl interpretován jako hrob muže, který zastával kněžskou funkci a prováděl rituály (Aner – Kersten 1973, 148: obr. 92). Kromě již zmíněného nálezu zlatého kotouče, byla v hrobě nalezena též čepel meče, sekera, 4 tutuly, rydlo, opasková zápona, jehla a nádoba (Tamtéž).

5.3.1. Sluneční symbolika

Jako symboly slunce byly používány různé typy geometrických obrazců a jejich kombinace. H. Müller-Karpe (1980, 694-695) rozdělil tato vyobrazení sluneční symboliky do dvanácti základních skupin. Obecně lze sluneční symboly rozdělit též na holé geometrické znaky. Základní tvar zde představuje kruh a jeho vzájemné kombinace (např. soustředné kruhy, kruhy spojené vnitřními i vnějšími příčkami apod.). Velmi frekventovaným symbolem pro slunce je též kříž v kruhu a s ním příbuzný ideogram kola se čtyřmi či více paprsky (Novotná 2001), které může vyjadřovat „otáčení“ slunce po obloze (Švecová 2004, 387). S hliněnými kotoučky s plasticky znázorněným křížem

se často setkáváme na knovízských sídlištích v Čechách (Švecová 2004, 389).

Dalším tvarem spojovaným se sluncem je rozeta, značně rozšířená v antice i ve starověkých kulturách Blízkého Východu (Švecová 2004, 388) a vyskytující se často v době halštatské např. na keramických i bronzových nádobách. Je možné, že určitou variantu rozety představují ozubená kolečka (Chytráček – Chvojka – John 2009, 196). Také triskelion, tj. tříramenný sluneční symbol indoevropského původu, který lze nalézt například na keramice, pochvách mečů či na mincích, mohl v sobě skrývat sluneční symboliku (Vlčková 2002, 294) a obecně mohl souviset s ohněm a se vším, co s tímto živlem souvisí (Váňa 1986, 187).

Podobně je tomu i u svastiky, která zřejmě představuje variantu kola s příčkami, jasně evokující otáčivý pohyb. Její náboženská, zejména sluneční symbolika je v kontextu často dosti zjevná (de Vries 1956, 139; Green 1986, 55; 1991, 46–8). Na základě etnografických výzkumů lze předpokládat, že pokud byla svastika umístěna na předmětech, vystupovala do popředí zejména její funkce apotropaická. Význam měl i směr jejího otáčení – zatímco pravotočivý pohyb byl znamením životodárných sil, směr doleva vedl do podsvětí. Podobně lze možná chápat i význam spirály (Švecová 2004, 388).

Je možné, že v průběhu starší doby bronzové došlo v důsledku značného vlivu mediteránního kulturního okruhu mínojsko-mykénské civilizace k významovému posunu mnohých symbolů spojovaných ve střední Evropě se sluncem (Švecová 2004, 388). Z doby bronzové pak pokračuje sluneční symbolika dále do doby halštatské, kdy lze její projevy pozorovat na motivech slunečních kotoučů a vodních ptáků na bronzových nádobách z hrobů halštatské mohylové a horákovské kultury (Šaldová 1968, 366, obr. 24:31). Slunce a vodní ptáci náleží k ústředním motivům symboliky doby popelnicových polí i doby halštatské. Spojení symbolů ptáka a vozu lze ovšem sledovat již od střední doby bronzové (Vosteen 1999, 80).

Mezi artefakty dávané často do souvislosti se solární symbolikou patří ploché kruhové plíšky představující zřejmě sluneční kotouč (Švecová 2004, 389). Tyto artefakty bývají často interpretovány jako součásti koňského postroje či vozu, ale je rovněž možné, že mohly zdobit obřadní roucho „kněze“ (Probst 1996, 287). Z území Čech je tento druh artefaktu znám převážně z hrobových výbav z oblasti česko-falcké mohylové kultury, např. z lokalit Milínov-Javor, Zelené, Nová Huť, Sedlec-Hůrka aj. (Čujanová–Jílková 1975b). V rámci Evropy se tyto předměty soustřeďují do oblasti severního Německa a Dánska, Karpatské kotliny a přilehlých oblastí směrem na jih, do

Anglie a Irsko (Švecová 2004, 389). Některé z vlastností těchto plechů, zejména jejich zlatá barva, kruhový tvar a výzdoba využívající ornamenty připisované solární symbolice nasvědčují jejich pravděpodobné souvislosti se slunečním kultem (Tamtéž).

V solárním kultu byly zřejmě využívány také tzv. sluneční kotouče z tenké zlaté folie z doby bronzové, jejichž nejznámějším příkladem je kotouč z trundholmského vozíku. Je známo nejméně 35 těchto kotoučů, které se liší výzdobou i velikostí (Springer 2003, 28).

5.3.2. Analogie sluneční symboliky z Egejské oblasti

Při znalosti evropských zobrazení koně táhnoucího sluneční disk z 2. a 1. tisíciletí př. Kr. se jeví jako velice svůdná možnost rozpoznat analogické téma na určitých egejských předmětech z mnohem staršího období. Tyto předměty pocházejí z Tróje a Kyklad, z poloviny 3. tisíciletí př. Kr. (West 2007, 204). Prvním z dotyčných artefaktů je stříbrný diadém z období Early Cycladic II ze Syru, na němž lze pozorovat čtyřnohé zvíře hledící doleva s páskou kolem krku a za ním velký sluneční disk s plameny vyzařujícími ze středu k obvodu. Zvíře se podobá více psu nežli koni. Není zřejmé, že by ona páska, kterou má zvíře kolem krku, pokračovala směrem ke kotouči. Za slunečním diskem stojí postava s ptačí hlavou a roztaženými křídly. Nalevo od zvířete, na zlomeném okraji, se nachází další sluneční disk, který pravděpodobně zaplňoval střed celé plochy (Vermeule 1964, 53; Goodison 1989, 16, obr. 27).

Z Tróji II je známo několik hrubě zdobených přeslenů, na nichž je zobrazen symbol svastiky snad v souvislosti se zvířetem s mnoha nohama (Schliemann 1880, obr. 1872, 1947, 1991). Větší počet nohou (šest až deset) bylo možná mýtickým vyjádřením rychlosti a vytrvalosti. Slovenský a ruský folklor vypráví o osminohém oři táhnoucím Slunce, a ačkoliv postrádá sluneční asociace, lze si v této souvislosti vybavit Odínova slavného, rovněž osminohého oře Sleipnira (West 2007, 205).

5.3.3. Artefakty se sluneční symbolikou

5.3.3.1. Sluneční symbolika na keramice

V době halštatské se výzdoba na keramice přidržuje určitých symbolických norem a používá pouze vybrané motivy (Venclová (ed) 2008; Koutecký 2001). Kromě motivů antropomorfních se vyskytují i další motivy na keramice i bronzových předmětech, považované za vyobrazení Slunce a doklad slunečního kultu; jedná se o

kombinace kroužků či důlků a teček. Motiv slunce bývá často uplatňován spolu s vyobrazením vodního ptactva. Tepaní ptácci, slunéčka a důlky se nacházejí např. na okraji bronzového talíře z hrobu v mohyle 2 z Dýšiny (Siegfried – Weiss 1991, 108, Taf. 14:72).

Sluneční symboliku představuje pravděpodobně i nález kruhu z opevněného výšinného sídliště nynické skupiny u Okrouhlého Hradiště (Šaldová 1981, Abb. 27:21), zdobený rytými liniemi evokujícími sluneční paprsky. Tento motiv zřejmě představuje sluneční symbol, běžně se objevující na halštatské keramice, zejména ve výzdobě vnitřní strany mís (Chytráček – Chvojka – John 2009).

5.3.3.2. Sluneční bárky

Dalším možným ztvárněním sluneční symboliky je spojení dvou protom, mezi nimiž je sluneční disk. Toto spojení dává vzniknout příbuznému symbolu tzv. sluneční bárky (Bouzek 1977, 197). Jedná se o plavidlo tažené ptáky nebo koňmi, případně i jinak (Podborský 2006). Tato sluneční plavidla rovněž sloužila jako dopravní prostředky pro sluneční božstvo při jeho každodenní pouti. Zatímco sluneční vůz sloužil pro jeho přepravu po nebeské klenbě, na sluneční bárce se plavil po moři nazpět k východu (Springer 2003, 38). Sluneční bárky jsou tedy protějškem slunečních vozů. Představa loď, člunu nebo jiného plavidla jakožto dopravního prostředku pro Slunce je doložena poněkud méně často, ale její kořeny zajisté sahají velmi daleko do minulosti. Tato představa není vlastní pouze indoevropskému prostředí, ale je dobře známa rovněž v egyptské solární mytologii (West 2007, 207).

„Labutí lodě“ se slunečním kotoučem jsou známy jako okrasné motivy z nádob a náradí severní a střední Evropy doby bronzové. Drobné bronzové modely slunečních bárek pochází například z lokalit Velem St. Vid, z řeky Szamos u Szatmár (Maďarsko) či ze slovenské Marhaně (Sprockhoff 1962, 36n; Bouzek 1977, 199; 2000, 347). Různá plavidla jsou oblíbeným objektem ve skalním umění skandinávské doby bronzové (1600 – 400 př. n. l.). Jedná se patrně o kultovní čluny, které byly při procesích vlečeny na saních. Posádku těchto lodí tvoří (posvátné) stromy, hráči na lury, muži skákající a metající salta, lidé se sekýrami a slunečními kotouči (Drössler 1980, 158). Často se ve spojení s plavidly objevuje sluneční kolo, někdy i dvě či více, vznášející se (či jedoucí) těsně nad nimi nebo připojené k plavidlu prostřednictvím jednoho či dvou lan nebo tyčí. Některé z těchto zobrazení mohou znázorňovat rituál, při kterém je sluneční symbol

vezen v lodi, ale jiné jsou v tomto smyslu jen těžko pochopitelné. Na těchto lodích se možná zjara měla navracet božstva plodnosti, a proto mohly sloužit jako symbol vzniku a znovuzrození (Drössler 1980, 158). V Nors (Dánsko) byla objevena hliněná nádoba obsahující kolem stovky drobných modelů loděk z bronzových a zlatých plátků kovu, na nichž byly sluneční symboly. Pravděpodobně byly tyto modely vytvořeny pro rituální účely (de Vries 1956, 122; Gelling – Davidson 1969, 11–15, 64; Green 1991, 77–9; Meller 2004, 31, 52f).

Zvláště důležitá jsou v této souvislosti tři znázornění, neboť sluneční kůň se objevuje, stejně tak jako plavidlo, způsobem naznačujícím, že kůň táhl slunce přes oblohu během dne a poté se setkal s plavidlem. Tím prvním je řezba z Kalleby, na níž se kůň a sluneční kolo nacházejí těsně nad plavidlem, ale zřetelně ne přímo uvnitř; mohou snad být zachyceni v momentu, kdy se právě nalodují nebo vyloďují (West 2007). Takový výklad se zdá být velmi přesvědčivý také v případě zobrazení na dvou bronzových břitvách z Dánska (F. Kaul v: Meller 2004, 61, 62f; Gelling – Davidson 1969, 133 obr. 58b). Na jedné je plavidlo posazeno nalevo a letící kůň s připojeným sluncem je přímo před jeho přídílí, jako by zrovna odrazil od břehu. Na druhé břitvě jsou přídíl i zád plavidla korunovány gloriolou paprsků. Za přídílí kůň- vytečkovaný (snad vyznačení záře) - skáče seshora s předními nohama již na palubě a zadními ještě ve vzduchu. Zářící sluneční disk, nepřipojený, se vznáší nízko nad zádovou palubou lodi (West 2007, 208).

5.3.3.3. Vodní ptáci a sluneční vozy

S motivy vodního ptactva se lze setkat již v období kultury popelnicových polí a rovněž v keltském umění je jejich obliba velmi častá. Vodní ptáci jsou v mnoha případech spojeni se sluncem: objevují se kormoráni zapřažení do vozu se sluncem; kachny bývají zobrazovány vedle slunečního kola nebo tvoří přídíl a zád lodi, která veze sluneční kotouč. Jiní vodní ptáci táhnou vozy s bůžky. V ikonografii kultury popelnicových polí se objevuje také dlouhonohý pták, snad volavka nebo jeřáb. Známé zobrazení tohoto ptáka v trojitě podobě pochází z galského chrámu boha Esa (Příloha 2, obr. 1a,b). Náboženský význam ptactva, zejména vodního, může souviset s jeho zřetelným spojením s různými živly – zemí, vodou, vzduchem (Springer 2003, 19).

Vodní ptáci se v umění doby bronzové vyskytují často ve spojení s dalšími symboly. Oblíbeným zvířetem byl rovněž býk, reprezentovaný někdy jen rohy, který

zřejmě představoval sílu a životní vitalitu. Dalšími symboly často se objevujícími ve spojení s rituály jsou sekery a měsíční srpek (Springer 2003). Kombinace těchto několika základních symbolů se u v umění doby bronzové objevuje velmi často. Příkladem takové kombinace je malý kultovní vozík z Frankfurt/Oder, jehož tři kola reprezentují sluneční symboly doprovázené několika hlavami býků a ptáků připevněných k podvozku (Tamtéž, 31). Tyto solární motivy na rituálních předmětech přetrvávají v nezmenšené míře i dále v období popelnicových polí.

Zřejmě nejčastěji zobrazovaným ptákem u Keltů byla labuť, která byla v Asii a Evropě symbolem světla, čistoty a půvabu (Becker 2002, 142). Byla rovněž spojena s cestou do nadpřirozeného světa. Labuť mohla jednak symbolizovat neposkvrněnost, jednak mohla být obdivována pro svou pohlavní energii a pozorovaný sklon k častému páření (Tamtéž). U Keltů byla labuť považována za ztělesnění nadpozemského vědění (Becker 2002, 142), což by mohlo možná souviset s jejím propojením se sluncem, které „dohlíží“ na vše na Zemi. Její výtvarná zobrazení lze nalézt po celé Evropě v kultuře popelnicových polí i v době halštatské. Z rumunské Orastie například pochází kotel s koly tažený labutěmi ze 7. – 6. století př. Kr. Z Alésie ve východní Francii pochází pozoruhodná soška tří matek se třemi dětmi a čtvrtým dítětem sedícím ve člunu ve společnosti labutě (Drössler 1980).

Na území kultury popelnicových polí se objevují miniaturní kultovní vozíky, často jen 21-22 cm široké s kolečky o průměru 8 -10 cm. Tyto vozíky jsou nejčastěji dvoukolové, méně často tříkolové a kromě býčích hlaviček se v jejich středu objevují hlavičky labutí nebo kachen (Filip 1947, 255).

V Čechách se s nálezy ptačích protom setkáváme v souboru ze Svijan (okr. Liberec), kde bylo objeveno pohřebiště z doby bronzové a halštatské (Filip 1947, 40). V blízkosti pohřebiště byl nalezen depot s tzv. svijanskými labuťkami, který obsahoval celkem 23 bronzových předmětů, mezi nimiž bylo i 13 labuťkovitých nákončí či jejich částí. Některé z labuťek jsou opatřeny drobnými závěsky, s nimiž se lze setkat též na sponách ze Střelče. Soubor pochází z nejmladší fáze lužické kultury nebo z počátku kultury slezskoplatěnické (Filip 1947, 40). Filip (1947) přikládá těmto labuťkám kultovní a náboženský význam. Labuťkovitá nákončí jsou známa též z Maďarska, kde hřeby s labuťkovitou hlavicí bývají v nálezech společně se součástmi kol, a z Braniborska (Filip 1947, 25).

S vodními ptáky, jmenovitě s labutěmi, se setkáváme také v báji o zrození

Apollónově². Původní vlast tohoto boha se mohla nacházet na severu, kde také hnízdí labuť, které zde jako první tažní ptáci ohlašují návrat jara. Jeví se tedy jako možné, že právě na severu mohla rovněž vzniknout víra, že labuť provázejí boha slunce na jeho pouti mořem k místu, z něhož vychází (Drössler 1980, 148). Posvátné labuť měly podle báje žít na posvátném ostrově Hyperboreů (Podborský 2006, 230). Každý rok zjara se měl bůh vracet od Hyperboreů na lodi tažené labutěmi do Řecka, kde se na jeho počest konaly na ostrově Délu či v Delfách velké slavnosti (Drössler 1980, 143).

5.3.4. Artefakty s motivem kola s paprsky

Velice zajímavý nález představuje miniaturní sluneční zobrazení na předmětu o velikosti 7 cm (viz Příloha 2, obr. 5) s kamennou rukojetí z neznámé lokality z Dánska (Springer 2003, 45). Předmět tvoří jantarový kotouč vsazený do kruhového bronzového držáku s rukojetí. Kotouč má perforace od jedné strany ke druhé ve tvaru kříže, který se zviditelní, pokud je předmět držen proti světlu, zejména proti slunci. Takřka mysteriózní postup, který vede k odhalení slunečního zobrazení prostřednictvím samotné sluneční záře, dává tomuto artefaktu nádech posvěceného, mocného obrazu Slunce (Tamtéž).

Další pozoruhodný nález spojený se slunečním motivem byl objeven na sídlišti u Moselund na severním Seelandu (Příloha 2, obr. 14). Jedná se o kamennou sošku ve formě koule, pocházející z pozdní doby bronzové (Springer 2003, 45). Tento kámen opracovaný do podoby koule o průměru 17 cm má na sobě vyobrazení kříže s miskovitými důlky mezi jednotlivými paprsky. Je považován za přenosný kultovní předmět, který mohl být při určitých příležitostech umístěn na sloupku nebo kůlu. Ačkoliv je tato přenosná, plně plastická soška vyrobena z kamene a nikoliv z bronzu nebo zlata, lze ji přesto považovat za důležitý kultovní předmět, který byl využíván při ceremoniích doby bronzové. Podle všeho mohly být v náboženské praxi podobné sluneční stély mnohem častější a rozšířenější než se dosud uvažovalo, zvláště pokud

---

² Jeho matka, bohyně Leto, byla svedena Diem. „*Dlouho pak hledala nějaké místo, kde by mohla porodit. Nakonec našla útočiště na ostrově Délu. Když už ležela v bolestech, nad ostrovem sedmkrát zakroužily zpívající labuť. Při jejich osmém obletu se narodil Letin syn Apollón*“ (Drössler 1980, 143). Uvážíme-li roli labutí v Apollónově kultu a jejich spojitost s místem jeho zrození, jeví se jako oprávněná domněnka, že Apollón byl původně severským bohem Slunce, se kterým se Řekové mohli seznámit prostřednictvím kočovných kmenů.

připustíme, že některé z tzv. amuletů období popelnicových polí s těmito stélami mají zřejmě mnoho společného (Springer 2003).

5.3.4.1. Bronzový kyj z Willingham Fen

Tento bronzový votivní předmět byl nalezen roku 1857 ve Willingham Fen v Cambridgeshire (Příloha č. 2, obr. 19). Jedná se o typ artefaktu zvaný „Herkulův kyj“, který se vyskytuje v době římské a stěhování národů (Alföldi 1949). Existují 2 základní typy těchto kyjů, menší dosahují délky cca. 3 cm a jsou odlévané ve formách, větší (cca. 5 cm) jsou vytepané z plátků plechu. Od 2. do 3. století n. l. se tyto „kyje“ objevují na území Římské říše. Byly vyráběny většinou ze zlata a tvarem připomínaly dřevěné kyje. Během 5. až 7. století n. l. se tento typ artefaktu rozšířil po celé Evropě a na germánském území byl znám jako „Donarův kyj“. Byly vyráběny z paroží, kosti či dřeva, vzácněji též z bronzu či drahých kovů. Nacházejí se výhradně ve výbavě ženských hrobů, zjevně byly nošeny buď jako závěsek na opasku nebo jako náušnice. Exemplář nalezený v Köln-Nippes má na sobě nápis "DEO HER[culi]", naznačující spojení s Herkulem. Kyj z Willingham Fen koresponduje svým tvarem a přítomností dřevěných výčnělků s římským typem, ale kromě toho nese na bázi domácí (keltskou) výzdobu v podobě zvířecích hlav, antropomorfních figur a kol. Jeho zduřelá spodní část patří k části vyzdobené figurami, přestože mezi oběma částmi je zlom. Předmět byl zřejmě částí souboru pocházejícího z nějaké menší svatyně (Alföldi 1949).

5.3.4.2. Nálezy kol z Wavendon Gate

Roku 1989 bylo ve Wavendon Gate, Milton Keynes v Buckinghamshire na jihovýchodě Británie objeveno mnoho artefaktů z doby železné a římské a mezi nimi rovněž artefakty, které patrně souvisejí se slunečním kultem (Rudd 2009, 30-31). Výjimečný je nález dřevěného kola na podstavci, které je vysoké 32,5 cm (Příloha 2, obr. 15). Podstavec je na jednom místě proražený a tvoří s kolem souvislý celek. Tento unikátní nález se zachoval díky vlhkému kontextu, v němž se nacházel. Původně byl artefakt zřejmě připevněn na vrchol nějaké tyče nebo nástavce a využíván pro rituální účely. S vyobrazením kol připevněných na tyčích se lze setkat na mincích z doby železné, jmenovitě na zlatých britských statérech (Příloha 2, obr. 10). Profesorka M. Aldhouse-Green se domnívá, že nález wavendonského dřevěného kola svědčí o uctívání slunce mezi Catuvellauny, obývajícími severní Buckinghamshire (Rudd 2009). Lze se domnívat, že podobný artefakt nemusel být ve své době nikterak výjimečný, a za jeho

současnou ojedinělost vděčíme organickému materiálu. Zřetelné známky upevnění kola naznačují, že bylo součástí jakési rituální „výbavy“, a mohlo být podobně jako bronzový kyj z Willingham Fen nošeno v rituálních procesích nebo mohlo být připevněno na vysoké tyči, aby tak symbolizovalo sílu slunce/slunečního božstva. Je také možné, že bylo záměrně umístěno do zamokřeného terénu, aby tak vynikla hranice (nebo naopak propojení) mezi dvěma přírodními mocnostmi – vodou a sluncem (Williams – Hart – Williams 1995, 158).

V roce 2008 získalo Buckinghamshire County Museum v Aylesbury soubor bronzových artefaktů, mezi nimiž bylo i pět slunečních kol, dvě kolečkovité jehlice (Příloha 2, obr. 9) a předmět popsáný jako „rituální sluneční disk“ o průměru 85 – 88 mm. Všechny artefakty pocházejí z Wavendon Gate. Nález slunečních bronzových kol je velice cenný, neboť tento typ artefaktu nepatří v Británii k běžným nálezům (Rudd 2009, 30-31).

5.3.4.3. Jehlice s kolečkovitou hlavicí

Jehlice s kolečkovitou hlavicí jsou typické zejména pro rozhraní mezi starším a vrcholným stupněm mohylové kultury (Čujanová–Jílková 1977). Vzhledem k masovému výskytu v celé západní Evropě se soudí, že v počátcích se zřejmě jednalo o import, který později začala nahrazovat i domácí výroba v česko-falckém prostředí (Čujanová–Jílková 1977, 86). Artefakty tohoto typu jsou v českém prostředí známy pouze ze západních Čech (Jiráň ed. 2008, 119). Jehlice se vyskytují v páru i samostatně. Kolečkovitá hlavice je složena buď ze čtyř, nebo šesti vnitřních paprsku a může se objevit také závěsné očko (Praumová 2010, 50). Tyto jehlice jsou spojovány s ženskými kostrovými pohřby (např. Vrhavec, mohyla 3, ženské hroby 2 a 3: Čujanová–Jílková 1977; Jirán et al. 2008, 125). Avšak dvě tyto jehlice se vyskytly podle průvodních předmětů také v mužských hrobech (např. Milínov – Javor 9, Nová Huť 3/1907-08: Jiráň et al. 2008, 88.). V ženských hrobech se vyskytují tyto jehlice většinou ve dvojici. Kolečkovité jehlice se nachází rovněž v žárových hrobech; jednoduchá varianta s paprsky ve tvaru kříže je známa například z Meclova (o. Domažlice), z mohyly 1, hrobu 5 či z mohyly 30 v Zeleném (Čujanová–Jílková 1970). Obecně nejsou jehlice s kolečkovitou hlavicí chronologicky příliš citlivé, lze je zařadit do přechodu mezi stupni BB2 a BC1 (Čujanová–Jílková 1969, 161).

R. Praumová (2010, 55) uvádí, že žádný z celků z mohylových pohřebišť doby

bronzové západních Čech neobsahoval zároveň kolečkovitý závěsek a kolečkovitou jehlici (srovnej Žaloudková 2012, 47).

5.3.4.4. Keltské helmy s kolem

Helma tvaru „žokejské čapky“ se označuje jako typ Montefortino podle stejnojmenné nekropole v severní Itálii a počátky jejího výskytu spadají do začátku 4. st. př. Kr. (Windrow 1995, 15). Tento typ helmy byl nejčastěji vyráběn z bronzu či, vzácněji ze železa. Nejkrásnější ukázky této helmy byly nalezeny v Itálii, ale její původ je třeba hledat v severnějších oblastech Evropy. Na tomto typu helmy se vyskytuje několik typů ukončení špice, může se na ní nacházet několik knoflíků nebo kovových „větví“ či otvor pro chochol. Helma mohla být rovněž vybavena otvory či kapsami pro upevnění kovových rohů (Tamtéž).

Možné „přežitky“ helem ‚Montefortino‘ reprezentují snad helmy zobrazené na triumfálním oblouku v Orange (antické Arausio) ve Vaucluse na jihu Francie, který znázorňuje galská vojska a vojenské trubky. Vyobrazené helmy jsou na špici zakončeny „chocholem“ ve tvaru kola. Tato kola mají různý počet paprsků, kolísající od 6 do 8 a vždy je doprovází vyryté pravo- či levotočivé spirály. V jednom případě se v kolečku namísto paprsků objevuje slunéčko s 8 paprsky. Někteří badatelé považují tyto helmy za ceremoniální, ale nelze vyloučit, že se jednalo o zcela praktické součásti brnění (Windrow 1995, 11).

5.3.5. Keltské mince a jejich symbolika

Počátek výroby keltských mincí na území Čech spadá do období LTC1 až LTC2 (Militký 2008). Vlastní ražby českých Keltů vykazují značnou nezávislost a osobitou invenci jejich tvůrců při tvorbě mincovních obrazů. Otázka významu obrazů na keltských mincích je dosti nejasná. Vzhledem ke skutečnosti, že mnohé řady vykazují odlišnosti od antických předloh jak na úrovni detailů, tak i v celkovém pojetí, se nelze uchýlovat k těmto předlohám pro vysvětlení. Některé prvky zřejmě představují symboly v keltském prostředí obvyklé, u nichž lze sledovat určitou tradici (Pleiner – Rybová 1978, 658). K takovým prvkům patří například kanec, torques, triskeles, kolo, sekera a mnohé další. Keltskému světu byly tyto symboly pravděpodobně srozumitelné a lze předpokládat, že obrazy na mincích měly vedle výzdobné funkce rovněž i symbolický smysl. Velké stříbrné mince z Podunají mají protějšky v malých stříbrných kusech téhož

typu, na nichž nápis nahrazuje kolo s osmi paprsky. Tato značka představuje zřejmě důležitou významovou součást mince (Pleiner – Rybová 1978).

5.3.5.1. Mince s obrazem kola

Na keltských ražbách typu Biatec se objevuje kolečko s osmi loukotěmi nad koníkem, na aversu je hlava muže s nákrčníkem. Na typech Simmering a Tótfalu se objevuje nejprve spolu s koníkem prostý kroužek, později kroužek lemovaný tečkami, tzv. „sluníčko“ a nakonec kolečko se čtyřmi loukotěmi (Břeň 1966, 104). S obrazem kola se na keltských mincích setkáváme většinou ve spojení s dalšími prvky, nejčastěji spolu s koníkem. Drobné stříbrné mince s koníčkem a kruhovitou značkou se zřejmě razily na Starém Hradisku (Filip 1956, 233). Stylizovaný koník a kolo s osmi loukotěmi se mimo jiných typů výzdoby vyskytuje na pozdních mincích typu Biatec z 1. poloviny 1. století př. Kr. (Filip 1996, 113). Se zobrazením jednoduchého kola i kola s více paprsky se setkáváme především u mladších, většinou stříbrných, malých i velkých ražeb. Kromě těchto ražeb se motiv kolečka vyskytuje i na zlatých ražbách, pocházejících zejména ze západní Evropy (Filip 1956, 246).

V souvislosti se zobrazením kol a příbuzných symbolů jsou důležité drobné mince typu Simmering. O těchto mincích se předpokládá, že představují produkty bratislavské mincovny. Lze je identifikovat na první pohled podle typického vyobrazení. Na aversu vyplňuje celou plochu ornament z kuliček a vavřínových listů; na reverzu je různě stylizovaný koník obrácený vlevo, který má pod břichem dva až tři třešňovité přívěsky (Kolníková 2004). Průvodním znakem vyobrazení je široká škála různých značek umístěných nad koněm. Většinou se jedná o prázdné kroužky či kroužky uvnitř s kuličkou, kroužky s paprsky a časté jsou také růžice a různé druhy ptáků. Dle značek se tyto mince rozdělují na 16 variant (Tamtéž).

5.3.5.2. Nálezy mincí s obrazem kola

Česká republika

Z území Čech jsou mi známy tři nálezy mincí s obrazem kola (v případě mince ze Stradonic je zobrazení kola nejisté) z lokalit Obří Hrad (o. Prachatice; - Waldhauser 2001, 369), Stradonice (o. Beroun; - Militký 2008) a Závist (o. Praha-západ; - Waldhauser 2001, 532).

Slovensko

K dispozici je 8 mincíbez legendy, z nichž tři pocházejí z hromadného nálezu v Žilinskej ulici v Bratislavě a dvě z Recy. Další dvě mince nalezené na území Slovenska jsou rakouského původu ze Simmeringu a Spitz. U jedné mince je původ neznámý. Hmotnost těchto mincí je od 15,96 do 17,33 g (Kolníková 1991).

Východní Norikum (Štýrsko, Slovinsko)

U tetradrachmy typu Wuschelkopf se nepodařilo zpětně identifikovat nálezovou lokalitu. Na averzu je vyobrazena hlava galského stylu doprava s diadémem tvořeným třemi řadami perlovce a nad ním stylizované vlasy. Na reverzu pak je stylizovaný koník s hřívou z kuliček doleva, nad jehož hřbetem se nachází kolo s paprsky a dole mezi jeho nohama „T“ (Kolníková 1991).

Itálie

Na některých mincích z Latia a Kampánie lze nalézt znak kola se šesti nebo osmi příčkami, které se střídá se slunečním diskem nebo paprsky ověncenou hlavou personifikovaného Slunce (Pettazzoni 1956, 167; cf. 197).

Británie

Z hrabství Buckinghamshire na jihovýchodě země, které bylo v době železné obýváno kmenem Catuvellaunů, pochází nálezy čtyř mincí s vyobrazením slunečního kola (Barton – Hitchcock 2008). Dva zlaté statéry pocházející z Whaddon Chase nesou zobrazení koně, pod nímž se nachází kolo s paprsky; v horní části plochy pak jsou vyobrazeny menší kroužky (Příloha č. 2, obr. 10). Jeden ze zlatých statérů z Whaddon Chase je ojedinělý tím, že kromě kola vyobrazeného pod břichem koně, lze na něm nalézt ještě další kolo připevněné na jakési tyči, které se nachází nad koněm. Tyto mince jsou součástí pokladu zlatých statérů z doby železné, který byl objeven rolníky v roce 1849 v blízkosti Whaddon. Údaje o počtu nalezených mincí kolísají mezi 450 až 2 000 v důsledku nepřesných informací způsobených nejspíše skutečností, že nálezy přitáhly pozornost mnoha lidí, z nichž někteří si присvojili téměř sto mincí. Roku 2006, v Little Horwood bylo nalezeno 73 statérů typu, který vešel ve známost jako „typ Whaddon Chase“, datovaných do období 60 - 50 př. n.l. (Lewis 2009). Ian Leins z Britského muzea se vzhledem k blízkosti obou typů mincí přiklání k názoru, že objev z Little Horwood představuje ve skutečnosti část původního „pokladu“ z Whaddon Chase, která zůstala r. 1849 neodkryta (Barton – Hitchcock 2008, 95, 123, 184; Lewis

2009, 87).

Také z lokality Harlow Wheel pochází čtvrtina statéru se zobrazením koně, který má pod břichem kolo, v tomto případě ozubené, a další kolo s paprsky se nachází nad koněm. Další mince s kolem pochází z lokality Andoco. Je na ní zobrazen koník, který má pod levou přední nohou kolo (Rudd 2009).

Neobvyklý obraz se nalézá na minci z Petersfield, datované do doby kolem roku 28 n. l. Je zde vyobrazena stylizovaná hlava s parohy, mezi nimiž se nachází kolo s paprsky (Příloha č. 2, obr. 11). Zřejmě se jedná o zobrazení božstva označovaného jako Cernunos (http://www.destiner.com/destiner_titles_dark_sect07_eu.html, citováno 27. 1. 2014).

5.3.5.3. Kůň

Do Evropy byl kůň přivezen zřejmě až v době železné; poměrně rychle zde zdomácněl a stal se atributem aristokratické válečnické elity. Kůň požíval velké úcty a vážnosti a býval mu též přisuzován magický význam (Vlčková 2002). Snad již v době halštatské mohou mít kořeny pohádky, v nichž má kůň roli průvodce, zachránce a rádce živých i mrtvých. V době halštatské i laténské ostatně kůň provázel v symbolické podobě zesnulé do zasnění (Bauerová 1998). V kontinentální keltské kultuře byl také obětním zvířetem využívaným v různých rituálních praktikách, mezi něž patřilo například zapřahání do pohřebních vozů či rituály související s nastolením nového krále. Pro Kelty byl kůň posvátným symbolickým zvířetem. Byl spjat s reprodukčními a iniciačními rituály a je rovněž možné, že jako jedno z nejrychlejších pozemských zvířat mohl být spojován s cestou slunce po nebi. O jeho velkém symbolickém významu svědčí značné množství nálezů hliněných i kovových figurek. Kromě bohyně Epony je s koněm spojován též Radiobus či keltský Apollon a Jupiter (Plíšková 2010, MacKillop 2009). Kůň je atributem rovněž keltského boha Tarana, jehož snad původně symbolizoval (Vlčková 2002, 174).

5.3.5.4. „Taranisovy mince“

Velice zajímavou tematiku v souvislosti se symbolikou kola od vozu otevírají keltské mince s vyobrazením kola, někdy též označované jako „Taranisovy mince“. Tyto mince se objevují na širokém území obývaném keltskými kmeny. Kolo se na těchto mincích objevuje téměř vždy společně s koněm, většinou jednotlivě, výjimečně

se však lze setkat i s vyobrazením více kol. Kůň je vyjímečně zobrazen s lidskou hlavou, a v některých případech má jezdce (<http://balkancelts.wordpress.com/2012/08/20/taranis-the-thunder-god/>, citováno 21. 2. 2014). Za povšimnutí stojí znázornění kola upevněného na kůlu/tyči z Harlow Wheel, které se na mincích objevuje jen vzácně; mnohem častěji se lze s tímto motivem setkat na skalních rytinách skandinávské doby bronzové (např. rytiny lodí z Bohuslänu a Östergötlandu:

<http://2.bp.blogspot.com/SgHp6KG4QUI/TmycGJAZetI/AAAAAAAAAwQ/ow4yLnXRBag/s1600/ship+rock+carvings+001.jpg>). U mnohých z těchto mincovních obrazů se zdá být velice pravděpodobné, že znázorňují určité kultovní scény/rituály, ve kterých hrála důležitou roli jednotlivá kola. Časté spojení motivu kola a koňe by mohlo též poukazovat na určitý konkrétní náboženský rituál nebo mytologickou scénu. Zde je třeba poznamenat, že kůň mohl být rovněž pojímán jako atribut nebo dokonce symbol keltského boha Tarana (Vlčková 2002, 174). Široká rozšířenost a podobnost obrazu kola ve spojení s koněm na keltských mincích nasvědčuje jisté obeznámenosti se symbolickým smyslem tohoto motivu, který mohl označovat určitý náboženský rituál, kultovní scénu či mytologický příběh, v oblastech od sebe značně vzdálených.

6. Deskriptivní systém a databáze

6.1. Chronologie drobných kruhovitých předmětů

Následující chronologické zařazení artefaktů bylo provedeno na základě výsledků dat, shromážděných v příložené databázi. Uvedená konstatování chronologického určení artefaktů jsou tedy omezena na výsledky této databáze. Zkoumané soubory některých typů drobných kruhovitých artefaktů byly značně omezené, a proto se zaměřím zejména na chronologické zařazení kolečkovitých závěsků, v jejichž případě je k dispozici více materiálu než u zbylých druhů artefaktů, jejichž početní zastoupení nedovoluje přiměřené chronologické vyhodnocení.

Základní přehled chronologické situace kruhovitých předmětů, rozdělených dle druhů na základě údajů z databáze, přináší tabulka IV v kapitole *Výsledky*.

6.2. Rozměry

Při zpracování údajů o velikosti drobných kruhovitých předmětů jsem vycházela z dat shromážděných v tabulce *Artefakty* z příložené databáze. Ke znázornění údajů o jejich velikosti jsem využila metodu jednoduchých dotazů.

Na základě údajů uvedených v tabulce I lze předběžně konstatovat, že největší rozmezí ve velikosti se projevuje u zoomorfních kroužků, kde rozdíl mezi nejmenším a největším exemplářem činí 65 mm.

Tab. I: Minimální a maximální rozměry drobných kruhovitých artefaktů (uvedeno v mm).

Druh artefaktu	Rozměr (min.)	Rozměr (max.)
kolečkovité závěsky	19	74
ozubená kolečka	19	56
kroužky s kuličkovitými nálitky	18	52
zoomorfní kroužky	15	80

6.3. Databáze

Databáze v této práci je vytvořena v programu Microsoft Access 2010. Byla použita zejména pro snadnější a rychlejší orientaci v nashromážděných datech a ke sledování formálních a prostorových vlastností artefaktů, zejména chronologických, kontextuálních, množstevních aj. K tomu byla využita metoda jednoduchých dotazů a filtrů. Pro následnou syntézu dat získaných z databáze do podoby tabulek byl použit program Microsoft Excel 2010.

Databáze je složena ze tří tabulek, jejichž deskriptory byly vybírány s ohledem k cílům a stěžejním otázkám této práce (viz kap. *Teoretické otázky a předpoklady*), které mají pomoci naplnit. Předložený záměr však do určité míry komplikuje fakt, že u značného počtu artefaktů byl jejich samotný popis, stejně jako informace týkající se nálezového kontextu velmi omezený. Hierarchicky nejvýše stojí tabulka *Lokalita*, která zahrnuje informace o lokalitě; jejími deskriptory jsou *Název lokality*, *Poloha*, *Katastrální území*, *Okres*, *Stát* a *Citace*, uvádějící vybranou literaturu týkající se nálezů drobných kruhovitých artefaktů na dané lokalitě. Tato tabulka obsahuje celkem 81 lokalit.

Nejdůležitější část databáze tvoří tabulka *Artefakty*, která uvádí nálezy drobných kruhovitých artefaktů, mezi nimiž jsou „kolečka“ (tzn. kruhové artefakty s paprsky i bez paprsků, které nejsou opatřeny závěsným očkem), „kolečkovité závěšky“ (artefakty se závěsným očkem) a vybrané nálezy artefaktů jako jsou „kroužky“, „kolo“, „mince“, „kyj“ a „jehlice“. Níže je uvedena stručná charakteristika studovaných typů kruhovitých artefaktů, obsažených v této tabulce.

Kolečkovité závěšky

Jedná se bronzová a hliněná kolečka různé velikosti, z jejichž středu vybíhají silné příčky či útlé paprsky v různém počtu (nejčastěji 4, 6 či 8). Uprostřed bývá často malý otvor nebo kroužek, z něhož paprsky vybíhají. Uspořádání paprsků je velmi variabilní, a tvoří základ typologie podle U. Wels-Weyrauch (1978, 70-75), použité v této práci (viz. Tab. II níže). Tato autorka zpracovala nálezy kolečkovitých závěšků, pocházející z jihozápadního Německa a severního Bavorska a rozdělila je podle uspořádání a počtu paprsků do 6 schemat, označených písmeny A, D, E, F, G, H, a dále vyčlenila několik zvláštních forem těchto závěšků. Vzhledem ke skutečnosti, že škála těchto závěšků je na uvedených územích velmi podobná, a zmíněné třídění se mi jeví jako přehledné a praktické, jsem se rozhodla jej využít při zpracování nálezů z oblasti Čech a Moravy. Základní přehled typů zobrazuje následující tabulka, založená na typologii Wels-Weyrauch (1978).

Tab. II: Typologie kolečkovitých závěsků dle Wels-Weyrauch (1978).

Typ závěsku	Počet paprsků	Vnitřní prstenec	Způsob uspořádání paprsků	Očko (převážně)
A	4	NE	jednoduchý paprskovitý kříž	ANO
D	4	NE	jednoduchý paprskovitý kříž („maltézský kříž“)	NE
E	4	ANO	jednoduchý paprskovitý kříž	ANO
F	6	ANO	paprsky vybíhají z vnitřního prstence	ANO
G	8	ANO	paprsky vybíhají z vnitřního prstence	NE
H	4	ANO	jednoduchý paprskovitý kříž	ANO

Bronzové antropomorfní kroužky

V našem prostředí zcela ojedinělý nález dvou antropomorfních bronzových kroužků pochází z depotu z Ptení (viz Příl. 3, č. 14). Oba tyto kroužky mají uvnitř shodně stylizovanou lidskou postavu a liší se zejména tím, že u jednoho exempláře jsou z loktů postavy vyvedeny příčky k obvodu kroužku.

Kroužky s kuličkovitými nálitky

Jedná se o bronzové kruhy různé velikosti, které mají po vnějším obvodu kuličkovité (někdy též označované jako „hráškovité“) nálitky v různém počtu ve zhruba pravidelných rozestupech (viz Příl. 2, obr. 22). Typologicky lze kroužky s kuličkovitými nálitky dělit do několika skupin (blíže v kap. *Výsledky*).

Zoomorfní bronzové kroužky

Malé bronzové kroužky, které mají na vnějším obvodu umístěny (nejčastěji 3 či 4) zoomorfní hlavičky (většinou ptačí, beraní nebo býčí), jsou v odborné literatuře označovány jako zoomorfní kroužky či jako kroužky se stylizovanými zoomorfními aplikacemi (Dannheimer 1975; Tappert 2000). Mezi jednotlivými hlavičkami bývají v mnoha případech umístěny jednotlivé či trojitě uzly nebo nákrůžky. Tělo těchto kroužků bývá někdy zdobeno rytím (viz Tab. III níže). Zoomorfní bronzové kroužky klasifikuji dle C. Tappert (2000, 178-185), která zpracovala nálezy pocházející z Německa, Itálie, Francie, Rakouska, Švýcarska, Slovinska, Čech, Maďarska a Turecka a navrhla 6 typů a několik „různých forem“. Při tvorbě následující názorné tabulky jsem vycházela rovněž z práce C. Tappert (2000); údaje v tabulce chybějící autorka neuvědla.

Tab. III: Typologie zoomorfních kroužků dle C. Tappert (2000).

Typ kroužku	Umístění protom	Druh zoomof. protom	Počet protom	Uzly	Typ uzlů
1	oběžné	beraní	3	někdy	jednotlivé/trojité
2	oběžné/an-titetické	býčí	3	někdy	jednotlivé/trojité
3	antitetické	beraní/býčí	4	někdy	
varianta 3A	antitetické	beraní/býčí	4	ANO	trojité
varianta 3B	antitetické	beraní/býčí	4	NE (místo uzlů 4 vypouklé nákrůžky)	
4	antitetické	beraní	5 (min.)	ANO	tyčinkovité
5	oběžné/an-titetické	ptačí		ANO	nespecifikováno
varianta 5A	nespecifiko-váno	ptačí	2	ANO	jednotlivé/trojité
varianta 5B	antitetické/oběžné	ptačí	3 nebo 4	ANO	nespecifikováno
6	antitetické	ptačí	různý (nejčastěji 6)	NE	

Ozubená kolečka

Tímto termínem označuji hliněná nebo bronzová kolečka opatřená různým počtem zubů na vnějším obvodu, která mohou být uvnitř členěna paprsky nebo mají plný střed opatřený jedním či dvěma otvory (viz Příl. 2, obr. 3, 4).

Kolečkovité závěsky „včelínského typu“

Z lokality Včelínce na Slovensku pochází drobný kolečkovitý závěsek se dvěma nahoru vybíhajícími „býčími rohy“ (závěsné očko mezi rohy je odlomeno). Pro nepočetné analogické artefakty (např. z Nagyhangos v Maďarsku) se vžil označení závěsky „včelínského typu“ (Podborský 2006, 278).

Tabulka obsahuje deskriptory společné všem shromážděným artefaktům jako je druh *Artefaktu*; *Materiál*, z něhož je daný artefakt vyroben; *Velikost* (udává nejdelší známý rozměr artefaktu v mm); *Datace* (uvádí co možná nejpřesnější známé rozmezí

výskytu daného artefaktu) a zaškrťovací pole pro jednotlivé chronologické stupně v rozmezí BA – Řím A; *Typ* (kde zařazují kolečka a kolečkovité závěsky dle typologie Ulrike Wels-Weyrauch (1978), zoomorfní kroužky dle C. Tappert (2000, 178-185), dále zde rozlišují „kroužek s kuličkovitými nálitky“, „antropomorfní kroužek“, „ozubené kolečko“ a různé typy specifické pro mince a jehlice); dalšími deskriptory jsou *Kontext nálezů*; *Název lokality*; *Lokalizace*; *Rok nálezů*; *Inventářní číslo* a *Poznámky* (pro další postřehy k jednotlivým záznamům, které nebylo možné zařadit do standardního popisu). Vedle uvedených deskriptorů obsahuje tabulka další deskriptory specifické jen pro určité druhy artefaktů - *Počet paprsků* (platný pouze pro kolečkovité závěsky s paprsky a mince s vyobrazením kolečka s rozeznatelným počtem paprsků); *Závěsné očko* (platný pouze pro „kolečkovité závěsky“) a *Koník* (vztahuje se pouze k mincím).

Na tabulku *Artefakty* pak navazuje poslední tabulka s názvem *Další nálezy*. Ta obsahuje záznamy o dalších artefaktech nalezených spolu s drobnými kruhovitými nálezy. To znamená, že jejími deskriptory jsou kromě určení samotného artefaktu, *Typ*, *Materiál* a *Poznámky*. Bohužel u mnohých výzkumů tyto informace zcela chybějí. Vzhledem k mnohdy špatné publikaci nálezových okolností těchto artefaktů a velké časové náročnosti sběru tohoto druhu dat je proto tato tabulka vyplněna jen u některých nálezů.

7. Výsledky

7.1. Celkové zhodnocení shromážděného souboru

Ve zkoumaném souboru drobných kruhovitých předmětů převažují znatelně nálezy kolečkovitých závěsků, na něž je rovněž kladena největší pozornost v rámci celé práce. Srovnávací a doplňkový charakter mají oproti tomu další druhy nálezů. V souboru je shromážděno celkem 253 nálezů drobných kruhovitých předmětů všech druhů z 81 lokalit z České republiky, Německa a Slovenska. Počty jednotlivých typů kolečkovitých závěsků a zoomorfních kroužků (dle typologie Wels-Weyrauch (1978) a C. Tappert (2000) dle údajů z databáze jsou uvedeny níže v tabulkách VII a X. Celkově se jedná o poměrně různorodý soubor sestávající z artefaktů pocházejících z různých období; jeho časové rozpětí sahá od starší doby bronzové do počátku doby římské (viz Tab. IV).

Tab. IV: Chronologické zařazení kruhovitých předmětů dle databáze

Druh artefaktu	BA	BB	BC	BD	HA	HB	HC	HD	LtA	LtB	LtC	LtD	ŘímA	Celkem
kolečkovité závěsky	9	10	19	17	52	33	2	2	0	1	29	30	0	204
kruh s kuličkovitými nálitkami	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	61	70	0	133
zoomorfní kroužky	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	22	8	41
ozubená kolečka	0	0	0	0	0	0	6	8	0	2	7	5	0	28
Celkem	9	10	19	17	52	33	8	10	0	5	108	127	8	406

Nálezový kontext se u jednotlivých druhů kruhovitých artefaktů poměrně výrazně odlišuje (viz Tab. V níže). Společným nálezovým kontextem pro všechny druhy artefaktů je sídlištní prostředí, kde jsou zastoupeny všechny druhy artefaktů ve vysokém podílu. Vzhledem k nízkému počtu nálezů zejména zoomorfních kroužků (28 ks) a ozubených kol (18 ks) však nelze na jejich základě činit jakékoliv závažnější předpoklady, neboť přidání nových artefaktů do souboru může celou nálezovou situaci radikálně změnit. Shromáždění většího souboru těchto artefaktů je proto nevyhnutelné pro vybudování určitého opěrného bodu při jejich zkoumání. Shromáždění všech zkoumaných druhů artefaktů v množství v určité vypovídající hodnotě však nebylo v možnostech a časových limitech této práce, která se proto zaměřuje zejména na kolečkovité závěsky, jak bylo uvedeno již v začátku práce.

Tab. V: Celkový přehled drobných kruhovitých předmětů a jejich nálezových kontextů na základě databáze; (četnosti u jednotlivých nálezových kontextů se vztahují k nálezům kruhovitých artefaktů).

Druh artefaktu	Počet nálezů	Počet lokalit	Sídliště	Depot	Pohřeb	Samostatný nález	Vodní tok	Kultovní areál	Neznámý
kolečkovité závěsky	134	55	39	43	38	3	0	0	11
kroužky s kuličkovitými nálitky	72	7	60	11	0	0	1	0	0
zoomorfí kroužky	28	16	13	2	6	1	2	0	4
ozubená kolečka	18	7	10	0	0	0	0	6	2
Celkem	252	85	122	56	44	4	3	6	17

Nejzásadnější problém při zpracování souboru drobných kruhovitých předmětů obecně představoval popis samotných nálezů a jejich nálezových okolností, který je v mnoha případech, zejména u nálezů pocházejících ze starších výzkumů z 19. století, nedostatečný. To platí zejména pro kolečkovité závěsky, z nichž se mi 45 nálezů nepodařilo blíže lokalizovat ani dohledat nálezové okolnosti. Rovněž v případě kroužků s kuličkovitými nálitky jsem u většiny nálezů nenalezla informace o jejich bližší lokalizaci a nálezových okolnostech. U ozubených koleček se mi bližší lokalizaci nepodařilo zjistit u poloviny všech nálezů obsažených v souboru.

Největší část získaných dat tvoří informace ze souborných katalogů nálezů z určitých oblastí či z katalogů depotů. I přes to jsou však u některých záznamů chybějící údaje. To se děje zejména u starších výzkumů, které jsou zpracované pouze fragmentárně, popřípadě u nálezů, u kterých chybí podrobnější nálezové okolnosti nebo detailní popis jich samých. Následující podkapitoly jsou věnovány zhodnocení souboru po stránce typologické, chronologické, nálezové a interpretační. U kolečkovitých závěsků jsem spojila informace o typologii a chronologii, neboť se mi takové uspořádání v jejich případě jeví jako přehlednější vzhledem k výzkumu možné provázanosti obou těchto aspektů.

7.2. Kolečkovité závěsky

Typologie paprsků

Typ paprsků A

Tento typ představuje nejpočetnější variantu kolečkovitých závěsků se čtyřmi paprsky a závěsným očkem, často odlomeným, přičemž lomová plocha bývá sbroušena (Salaš 2005a, 115). Exempláře tohoto typu mohou být se závěsným očkem i bez oka. Jejich obvod může být až lehce oválný, průřez ráfku je oválný (Wels-Weyrauch 1978, 54-55).

K nejranějším zástupcům tohoto schématu ze souboru lze počítat závěsky ze Stetten a Jechtingen, u nichž lze předpokládat mohylový původ (Wels-Weyrauch 1978, 54-55). Z období popelnicových polí pocházejí oba žárové pohřby z Bauerbach a Friedberg, stejně jako inventář z Winnigen a depoty s početnými závěsky tohoto typu z Malhostovic, Mankovic, Rájce-Jestřebí, Sazovic, Slatinic a Štramberku 1 (Salaš 2005a,b). Do stejné doby lze zařadit též nález z Wiesbaden-Biebrich (Wels-Weyrauch 1978). Chronologicky blíže neurčitelný je závěsek č. 3 z „Tabulové hory“, pouze rámcově zařaditelný do doby od závěru starší doby bronzové až do období popelnicových polí (Navrátil 2010). Nejmladší jsou pak nálezy laténského původu ze Stradonic a Třísova (Hlava 2009). Závěsky typu A shromážděné v příložené databázi (celkem 37 ks), dosahují nejčastěji velikosti mezi 30 – 50 mm (u 34 exemplářů). Totální rozsah velikosti pak kolísá mezi 20 – 65 mm.

Typ paprsků D („maltézský kříž“)

Charakteristický je jednoduchý paprskovitý kříž s trojúhelníkovitými příčkami. Tyto závěsky mají někdy trojhranné oko, jako několik nálezů z Francie a ze Švýcarska, zbylé jsou bez oka. Wels-Weyrauch (1978) klade většinu blíže datovaných závěsků do mladšího mohylového období či do období popelnicových polí. Závěsky tohoto typu ze zkoumaného souboru jsou taktéž datovány povětšinou do mladšího mohylového období. Do souvislosti s obdobím popelnicových polí lze klást závěsky z inventáře z Tabulové hory a Winnigen (Navrátil 2010; Wels-Weyrauch 1978). Nejmladší nálezy v souboru představují závěsky z Modřic datované do přelomu starší a mladší doby halštatské (Kos 2004), které tak chronologicky překračují již zmíněný předpoklad Wels-Weyrauch.

Jejich velikost se značně liší; u závěsků typu D ze zkoumaného souboru

(celkem 9 ks) kolísá velikost mezi 32 – 74 mm. Wels-Weyrauch (1978) uvádí u tohoto typu rozpětí menší - mezi 37 – 63 mm.

Typ paprsků E

Tento typ sestává z jednoduchého paprskovitého kříže a vnitřního prstence. Přestože prsteneček může být zejména u starších artefaktů poměrně drobný, později může dosáhnout až poloviční délky poloměru závěsku. Exempláře s malým vnitřním prstencem mají často obloukovité očka. Žádná očka nemívají v naprosté většině případů závěsky typu E s velkým vnitřním prstencem. Rozdělení podle jasných kritérií je u většiny variant stěží možné, protože přechody mezi nimi jsou velice plynulé (Wels-Weyrauch 1978, 72). K nejstarším závěskům tohoto typu náleží exempláře z mohyly 14 v Dienhausen-Denklingen a z mohyly 2 ve Waizenhofen ze středního mohylového období (Wels-Weyrauch 1978, 72). Ze zkoumaného souboru je nejstarší nález z Upflamör, který je stejného nebo mladomohylového stáří, a dále závěsek z Olešné ze staršího období popelnicových polí (Smejtek - Lutovský - Militký 2013). Závěsky z Gammertingen byly nalezeny ve dvojhrobu ze středního období popelnicových polí (Wels-Weyrauch 1978, 72). Do mladšího období popelnicových polí jsou datovány nálezy ze Světce a Těchlovic (Smejtek - Lutovský - Militký 2013). Nejmladší nálezy v souboru představují závěsky ze Stradonic a Třísova (Hlava 2009), které jsou laténského stáří, avšak jejich zařazení k tomuto typu je nejisté.

Velikost závěsků typu E ze zkoumaného souboru (celkem 17 ks) se pohybuje v rozmezí 24 – 57 mm. Wels-Weyrauch (1978, 72) udává jejich velikost mezi cca 40 a 50 mm.

Typ paprsků F

Další variantu kolečkovitých závěsků představuje Typ F se šesti paprsky a centrálním prstencem. Dva exempláře ze studované oblasti mají očka, z nich závěsek z Onstmettingen má dokonce dvě očka vedle sebe posazená (Wels-Weyrauch 1978, 74). Tento typ se vyskytuje diasporicky v prostoru mezi Karpatskou kotlinou na východě (Furmánek 1980, Taf. 4:93) a východní Francií spolu s horním Porýním na západě (Joly 1970, 452-458, obr. 35:K; Wels-Weyrauch 1978, 76, Taf. 18:385-387). Wels-Weyrauch (1978, 74) uvádí závěsky schématu F datované do středního mohylového období. Nejstarší závěsek ze souboru pochází z bohatého hrobu 4 z Onstmettingen-Gockeler, který spadá do mladého mohylového období (Tamtéž). Závěsek z depotu ze Sazovic se

řadí do staršího období popelnicových polí (Salaš 2005a). Nejmladší nález v souboru reprezentuje závěsek laténského stáří z Němčic nad Hanou (Čižmář - Kolníková 2006). Rozměry závěsků typu F (celkem 4 ks) ze zkoumaného souboru se pohybují v rozmezí 46 – 61 mm.

Typ paprsků G

Pro tento typ je charakteristických osm příček propojujících se ve vnitřním prstenci. Několik exemplářů ze studované oblasti má očko, které ovšem u tohoto typu není pravidlem. Ojedinelé závěsky typu G náleží střednímu a mladšímu mohylovému období. Ve větším množství se se závěsky tohoto typu setkáváme poprvé v pozdním mohylovém období a v bavorských, švýcarských a francouzských nálezech z doby popelnicových polí (Wels-Weyrauch 1978,58-59). Nejstarší závěsek ze souboru, datovaný do mladého mohylového období, pochází z inventáře hrobu 4 z Onstmettingen-Gockeler (Tamtéž). Do období popelnicových polí je datován závěsek tohoto typu z rýdečského depotu (Smejtek - Lutovský - Militký 2013). Nejmladšími nálezy v souboru jsou závěsky ze Starého Hradiska, Stradonic a Třísova, které jsou datovány do mladší až pozdní doby laténské (Čižmář 2002; Meduna 1970).

Závěsky typu G shromážděné v databázi (celkem 7 ks) dosahují velikosti 19 – 69 mm.

Typ paprsků H

Typický je pro tyto závěsky jednoduchý paprskovitý kříž přerušovaný vnitřním prstencem a čtyři rovné paprsky. Známé jsou exempláře s očkem i bez něj. Obecně lze tento typ závěsku zařadit do pozdního mohylového období, avšak vyskytnou se i starší exempláře (Wels-Weyrauch 1978,60-61). Závěsky tohoto typu, zastoupené v souboru pouze dvěma nálezy, pocházejí z mohyl v Erpfingen a Griesheim a jsou datovány do mladšího mohylového období (Wels-Weyrauch 1978). Z území České republiky se mi nepodařilo nalézt žádný závěsek tohoto typu. U dvou exemplářů závěsků typu H, obsažených ve zkoumaném souboru, činí rozměry 50 mm a 55 mm.

Zvláštní variantu kolečkovitých závěsků představují tvary, jejichž obvod není tyčinkovitý, ale plochý a na dorsální ploše profilovaný žebírky, jejich vnitřní uspořádání je variabilní. Z Moravy jsou známy dva takové závěsky z depotu z Malhostovic a jeden pochází z depotu z Loštic (Salaš 2005a,b). Jednotlivé exempláře této varianty jsou natolik svébytné, že přesné analogie prakticky neexistují. Kolečkovitý závěsek se stejně

tvarovaným obvodem pochází ze žárového hrobu čakanské kultury v Dedince (Paulík 1984, 35, obr. 6:2), od moravských exemplářů se však odlišuje prázdným středem, takže má tvar mezikruží. Závěsku č. 9 z Malhostovic (Salaš 2005b, tab. 400:9) odpovídá do jisté míry analogický závěsek s plochým profilovaným obvodem a se čtyřmi tyčinkovitými příčkami, uprostřed spojenými do terčíku, z chorvatského depotu Poljanci (Vinski-Gasparini 1973, 218, tab. 48:30), rámcově datovaného do staršího stupně popelnicových polí. Stejného schématu jako závěsek č. 9 z Malhostovic jsou i závěsky z dalších dvou stejně datovaných chorvatských depotů z Brodskeho Varoše a Binguly-Divoše (Vinski-Gasparini 1973, 53:7; 86:13), kde jsou závěsky navíc opatřeny závěsným dřikem s koncovým kroužkem. K dalšímu závěsku z Malhostovic (Salaš 2005b, tab. 400:10) lze přirovnat lité prolamované terče, poměrně časté v severochorvatských depotech (Vinski-Gasparini 1973, např. tab. 53:39; 58:15; 69:16; 109:20, 21), které však podle poutka uprostřed spodní plochy patří spíše mezi faléry. Uvedené chorvatské paralely nicméně nejsou natolik početné ani věrné, aby bylo možné na jejich základě uvažovat o tom, že moravské nálezy této varianty představují importy či výsledek jižních vlivů (Salaš 2005a, 115).

Chronologie

Výskyt kolečkovitých závěsků začíná ve starší době bronzové a pokračuje s přerušením až do konce doby laténské, přičemž v období HC až LtB lze pozorovat evidentní chybění nálezů u většiny kolečkovitých závěsků s výjimkou typu D (viz. Tab. VI níže). V souboru se projevuje největší výskyt většiny typů v období HA – HB, kdy lze zaznamenat nejvyšší počty u typu A a typu E. Méně markantní zvýšení počtů se pak projevuje ještě v období LtC – LtD, kdy se projevuje zejména u typu G a méně pak u typů A a E. Závěsky typu D a H se vyskytnou nejčastěji v BC.

Tabulka VI: Chronologické zařazení kolečkovitých závěsků dle typů na základě databáze (typologie dle Wels-Weyrauch 1978).

Typ paprsků kolečkovitého závěsku	BA	BB	BC	BD	HA	HB	HC	HD	LtA	LtB	LtC	LtD	Celkem	
A		3	3	3	5	26	14	0	0	0	0	5	5	64
D		0	0	7	2	2	2	2	2	0	0	0	0	17
E		0	1	1	1	11	14	0	0	0	0	5	5	38
F		0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	4
G		0	0	3	1	1	0	0	0	0	0	10	10	25
H		0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Celkem		3	4	17	9	41	30	2	2	0	1	21	20	150

V rámci zkoumaného souboru lze u jednotlivých typů závěsků pozorovat určité shody v jejich zastoupení v průběhu doby bronzové a železné, v podobě vyššího počtu nálezů, které se projevuje u dvou či více typů najednou.

Tab. VII: Počty kolečkovitých závěsků v jednotlivých nálezových kontextech dle typů na základě databáze (nezahrnuje závěsky neznámého typu).

Schema paprsků kolečkovitého závěsku	Počet nálezů	Počet lokalit	Sídliště	Depot	Pohřeb	Samostatný nález	Neznámý
A	54	23	6	30	10	3	5
D	10	7	0	1	8	0	1
E	25	10	6	4	12	0	3
F	5	5	1	1	2	0	1
G	15	6	10	1	3	0	1
H	2	2	0	0	2	0	0
celkem	111	53	23	37	37	3	11

Jako nejpočetnější se v daném výběru projevují závěsky se čtyřmi paprsky (Typ A). M. Salaš, který zpracoval depoty s tímto typem závěsků z území Čech a Moravy (2005a) shodně konstatuje nejvyšší početnost závěsků se 4 paprsky (nálezy z Mankovic, Sazovic, Slatinic, Loštic, Malhostovic, Rájce-Jestřebí, Štramberku 1). Zpracovaný výběr tak potvrzuje jeho závěr (Salaš 2005a, 115). Princip tohoto typu je poměrně starý, kolečkovitý tvar se čtyřmi paprsky se objevuje již ve věteřovsko-maďarovském horizontu (Furmánek 1980, 13, Taf.4:92), kde má své keramické protějšky (Tihelka 1970; Vladár 1973, 323-326; Paulík 2002, 8-9, obr. 2, 3), i když zřejmě odlišné funkce. Hliněná kolečka různé velikosti se čtyřmi příčkami jsou známa ze sídlišť maďarovské

kultury v Nitranském Hrádku a ve Veselém na Slovensku a rovněž z moravských sídlišť věteřevského typu v Bánově u Uherského Brodu a v Blučině u Židlochovic (Tihelka 1954, 220). Povrch těchto koleček bývá hlazený, a v jejich středu se nachází okrouhlý otvor. Fragmenty dalších dvou podobných koleček byly nalezeny také na sídlišti věteřevského typu v Cezavách u Blučiny (okr. Brno-venkov;-Tamtéž). Vzácným dokladem existence závěsků se čtyřmi paprsky počátkem střední doby bronzové je západorumunský depot ze Satu Mare (Kacsó 1998, 16, Taf. VII:6). V západních Čechách a v jižním Německu se pak častěji vyskytují v mladším mohylovém stupni (Čujanová–Jílková 1970, Abb. 110:21-22; Wels-Weyrauch 1978, 75), mimo to se modifikovaná varianta se středovým kroužkem (Typ E) vyskytla též v hornorakouském hrobu z Kronstorfu (Willvonseder 1937, 149, Taf. 44: 2, 3). Průběžně se tento typ závěsku objevuje až do pokročilého stupně popelnicových polí (Rájec-Jestřebí) s tím, že těžiště jejich výskytu spadá do staršího a středního stupně (Furmánek 1974, 58; Kacsó 1995, 99-10). Koncentrace těchto závěsků ve stupních HA až HB sledovaná v daném výběru tak odpovídá pozorovanému těžišti výskytu těchto předmětů v době starších a středních popelnicových polí.

Další variantou kolečkovitých závěsků představuje typ se šesti paprsky (typ F). Tento typ nemá výraznější chorologický ani chronologický význam, vyskytuje se od středního mohylového stupně až do přinejmenším mladšího stupně popelnicových polí (Salaš 2005a, 115). Exempláře tohoto typu ve zkoumaném výběru se naproti tomu chronologicky omezují na střední mohylový stupeň a na období staršího až mladšího latěnu. Dobře to dokumentují též dva analogické nálezy k sazovickému závěsku, které jsou časově i prostorově značně vzdálené: první představuje závěsek z mohylového hrobu stupně BC z bavorského Peižu (Koschik 1981, 95, Taf. 41:13), druhou pár identických závěsků z chorvatského depotu z Ivance Bistranskeho (Vinski-Gasparini 1973, 118, tab. 113), datovaného do mladšího až pokročilého stupně popelnicových polí. Rovněž slovinský depot z Kanalskeho Vrchu (Teržan 1995, tab. 100:29-33), datovaný do mladšího stupně popelnicových polí (Žbona – Bavdek 1996), obsahuje pět závěsků stejného typu jako Sazovice.

Závěsky s osmi paprsky (Typ G) se ojediněle vyskytují od střední doby bronzové a ve větším množství se pak objevují na pomezí střední a mladší doby bronzové (Wels-Weyrauch 1978). Tento typ závěsků se ve zkoumaném výběru objevuje v malém počtu od střední doby bronzové do střední doby laténské, kdy se jejich počet zvyšuje, a to až do pozdní doby laténské.

S výjimkou kolečkovitých závěsků se 6 paprsky, které se ve sledovaném výběru vyskytují v pozdějším období, než jaké vymezuje tomuto typu Salaš (2005a, 115), se oba další typy závěsků (se 4 a s 8 paprsky) objevují ve stejných obdobích, v jakých jejich výskyt pozorují badatelé zkoumající tyto artefakty (Čujanová–Jílková 1970; Furmánek 1974; Kacsó 1995; Salaš 2005; Wels-Weyrauch 1978).

Rozměry

Celkový rozsah velikosti u kolečkovitých závěsků všech výše uvedených typů se pohybuje v rozmezí 19 – 74 mm (viz Tab. VIII). Ve zkoumaném souboru se neprojevuje závislost rozměrů závěsků na nálezových kontextech; v menší míře se však projevuje trend postupného zmenšování v čase – v období BA-BC dosahuje min. velikost závěsků 32 mm; od BD- HD pak 28, 6 mm; a v období LtB – LtD už jen 19 mm. Přitom však po celou dobu výskytu zůstávají maximální rozměry závěsků víceméně stejné.

Tab. VIII: Minimální a maximální rozměry jednotlivých typů kolečkovitých závěsků dle databáze

Typ kolečkovitého závěsku	Rozměr (min.)	Rozměr (max.)
A	20	65
D	32	74
E	24	57
F	46	61
G	19	69
H	50	55

Nálezový kontext

Kolečkovité závěsky jsou z území ČR známy zejména ze sídlišť a depotů; největší soubory těchto závěsků pochází z depotů z Mankovic a Sazovic (Salaš 2005a). Dále se lze s kolečkovitými závěsky setkat také v kontextech pohřebních nebo jako se samostatnými nálezy. Nálezy kolečkovitých závěsků, zpracované v této práci (celkem 134 ks), pocházejí nejčastěji z depotů (43 ks), druhým nejčastějším kontextem je sídliště (39 ks), a dále následují nálezy z kontextů pohřebních (38 ks). Nepatrné množství nálezů (3 ks) bylo interpretováno jako samostatné nálezy, a u zbývajících závěsků je nálezový kontext neznámý (11 ks;-viz. Tab VII). Jak lze pozorovat v tabulce IX níže,

projevuje se ve zkoumaném souboru kolečkovitých závěsků zajímavý trend výskytu nálezů v jednotlivých nálezových kontextech v závislosti na chronologii. Ve starší a střední době bronzové se závěsky vyskytují v hrobech, depotech nebo jako samostatné nálezy. V období popelnicových polí lze sledovat jejich kumulaci zejména v depotech a hrobech a dále se vyskytují i samostatně. Ve starší době železné se závěsky vyskytují pouze v hrobech a v období staršího až pozdního laténu se s nimi setkáváme výlučně na sídlištích. Tyto výrazné protiklady ve výskytu a chybění závěsků v různých nálezových kontextech mohou být zčásti zkreslené omezeným množstvím nálezů. Toto zkreslení však nepředstavuje překážku, budeme-li dané výsledky vztahovat pouze na daný zkoumaný soubor, pro nějž jsou platné. Na základě těchto výsledků nelze přímo odvozovat na možné změny účelu těchto artefaktů; je však zřejmé, že v jejich pojetí docházelo v průběhu doby bronzové a železné k poměrně výrazným změnám, což by se mohlo odrážet právě v odlišných nálezových kontextech. Role kolečkovitých závěsků ve společnosti se patrně dost změnila a je možné, že se změnil i jejich účel, avšak přímé doklady o takové změně zatím nejsou. Je možné, že v době laténské měly závěsky spíše ozdobný nežli apotropaický charakter, vzhledem k jejich chybění v hrobech i depotech, avšak jedná se o pouhý dohad. Nápadná je také kumulace nálezů v depotech a hrobech v době popelnicových polí. Mohou odrážet tyto nálezové kontexty využívání závěsků v oblasti náboženské? Současné poznatky o těchto nálezech nám nedovolují na tuto otázku zatím odpovědět, neboť nevíme, zda se v jejich případě jednalo o depoty votivní povahy či zda nálezy v hrobech patřily jedincům spojeným s kultovní sférou.

Tab. IX: Nálezový kontext kolečkovitých závěsků v závislosti na chronologii dle databáze (nezahrnuje závěsky neznámého typu a neznámého nálezového kontextu).

Nálezový kontext	BA	BB	BC	BD	HA	HB	HC	HD	LtA	LtB	LtC	LtD
Depot	0	0	1	2	25	13	0	0	0	0	0	0
Hrob	0	0	2	6	17	16	2	2	0	0	0	0
Sídliště	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	21	20
Samostatný nález	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Celkem	1	1	4	9	43	30	2	2	0	1	21	20

Kromě západních Čech je výskyt kolečkovitých závěsků v tomto období doložen rovněž ve středních a jižních Čechách (Beneš 1959, 18; Jiráň et al. 2008, 119). Zvláštní jsou závěsky z mohyly 1 ve Vrhavci, které společně s plochou spirálkou spočívaly v násypu nad kostrovými pohřby. Byly zde nalezeny dva kolečkovité závěsky se šesti

prolamovanými obvodovými otvory a jedním středovým (Čujanová-Jílková 1977, 87). Kolečkovité závěsky se vyskytují vzácně na území Rakouska, časté jsou naopak v Horní Falci (Jiráň 2008, 119).

Podle údajů Čujanové-Jílkové (1977, 86) se v pohřebním kontextu doby bronzové kolečkovité závěsky často vyskytovaly po dvojicích (Čujanová-Jílková 1977, 86). Na základě shromážděného souboru nelze tento předpoklad přímo potvrdit, neboť dvojice těchto závěsků se nacházejí pouze v inventáři hrobu v Ebingen (okr. Balingen) a v Jaroměři (okr. Náchod). Ve všech ostatních pohřebních kontextech z doby bronzové se kolečkovité závěsky nacházejí po jednom. Výjimkou je pouze lokalita Onstmettingen (okr. Balingen), kde bylo nalezeno v jednom hrobě 6 závěsků tří různých typů (Wels-Weyrauch 1978).

O. Chvojka udává (2006, 141), že původ kolečkovitých závěsků je sledován ve formě kolečkovitých jehlic na území Karpatské kotliny, odkud se pak šíří do jihoněmeckého prostředí, kde mělo dojít v průběhu střední doby bronzové k jejich postupné transformaci do podoby kolečkovitých závěsků. Proti tomuto předpokladu však hovoří fakt, že s kolečkovitým tvarem se čtyřmi paprsky se lze setkat již ve věteřovsko-maďarovském horizontu (Furmánek 1980, 13, Taf.4:92), kde má své keramické protějšky (Tihelka 1970; Vladár 1973, 323-326; Paulík 2002, 8-9, obr. 2, 3). Dokladem jejich existence počátkem střední doby bronzové je pak ojedinělý západorumunský depot ze Satu Mare (Kacsó 1998, 16, Taf. VII:6). Závěsky jsou také rozšířené i v oblastech, ve kterých se tyto jehlice vůbec neobjevují, tj. v jižních a středních Čechách (Žaloudková 2012, 47).

Třicet osm závěsků, tj. zhruba 1/3 všech nálezů kolečkovitých závěsků, u nichž je znám nálezový kontext, bylo součástí hrobového inventáře. Pouze u čtyř pohřbů ze souboru, které obsahují jako součást výbavy kolečkovitých závěsek, je známo buď pohlaví zemřelého (2 případy) nebo jeho přibližný věk (2 případy). Jedná se o pohřby z Gönningen (okr. Reutlingen) a Modřic (okr. Brno-venkov), které byly určeny jako ženské (Wels-Weyrauch 1978; Kos 2004). Dva z hrobů – v Ebingen (okr. Balingen) a Unterhausen (okr. Reutlingen) patřily mladším jedincům, pravděpodobně dětem (Wels-Weyrauch 1978). Na základě těchto údajů nelze činit žádné předpoklady o tom, komu byly závěsky do hrobu přidávány, respektive zda je jejich přítomnost v hrobě vázána na určitou skupinu obyvatelstva. Jisté ovšem je, že kolečkovité závěsky se v hrobovém

inventáři vyskytnou poměrně často, neboť pohřební kontext je po depotech druhým nejčastějším nálezovým kontextem těchto artefaktů. Tyto závěsky byly součástí osobní výbavy pohřbených, mohlo se jednat o amulety a ozdobné závěsky, neboť obě tyto funkce lze považovat za žádoucí a zároveň si neodporující. Různé amulety a talismany se často nacházejí v hrobových inventářích, na sídlištích či v „sakrálních“ areálech nebo v depotech (Švecová 2004, 389). Rovněž v případě kolečkovitých závěsků lze pozorovat jejich koncentraci v uvedených nálezových kontextech, přičemž největší soubory těchto artefaktů se nacházejí v depotech. Na možný apotropaický charakter těchto předmětů usuzují zejména s ohledem na silný symbolický smysl kola v tehdejších náboženských představách a též s ohledem na jejich výskyt v pohřební výbavě a jejich formální charakteristiku (drobnost, lehkost, možnost zavěšení), která je pro amulety příhodná. Řada nálezů kolečkovitých závěsků je opatřena závěsným očkem, a je tedy uzpůsobena k zavěšení a nošení. Ze souboru 134 kolečkovitých závěsků má 50 exemplářů dochované závěsné očko nebo stopy po něm, a ze zbývajících 84 závěsků je nejméně polovina opatřena středovým otvorem. Středový otvor se nemusí vyskytovat v případě závěsků typu A a D, avšak v jejich případě by nebyl chybějící otvor či očko překážkou v jejich potencionálním nošení, neboť případný řemínek či šňůrka by se dal jednoduše upevnit na obvod těchto koleček. Na možný způsob připevnění závěsku odkazuje například nález bronzového kolečkovitého závěsku z hradiště Stradonice (okr. Beroun), k jehož „loukotím je připojen zbytek želízka - 2 články“ (Inv.č. 81145: http://forum.nm.cz/prehistorie/ph_ob.php?idc_s=49573).

Ojedinelý nálezový kontext, naznačující možné rituální uložení, představuje nález z jeskyně Šipka na „Kotouči“ u Štramberka, kde byl objeven menší votivní depot bronzových předmětů s kolečkem a sadou „kruhových platidel“. Depot byl uložen v zákoutí jeskyně v pozdní době bronzové snad jako náboženská obětina (Podborský 2006, 242, 244, obr. 64). V souvislosti s možnou rituální interpretací depotů lze zmínit také nález depotu z Loštic, pocházející z temena malého návrší, který obsahoval dvě bronzová kolečka se čtyřmi a osmi paprsky. V případě loštického depotu je jedinou spolehlivou soudobou lokalitou v nejbližším okolí hradisko na „Obersku“ u Lechovic, kde je doloženo osídlení již ze slezské fáze KLPP (viz. Příl. 3, č. 7; -Nekvasil 1982, 322; Dohnal 1988, 50). Rovněž u depotu z Mankovic, který obsahoval 13 kolečkovitých závěsků se čtyřmi paprsky, je jeho nejbližší okolí včetně přilehlých katastrů zcela bez

soudobých nálezů. Rituální podtext však může figurovat i v případě dalších depotů s kolečkovitými závěsků, které se nacházejí na území s doloženým soudobým osídlením.

Jak již bylo zmíněno, u některých kolečkovitých závěsků se projevuje velmi nápadná podobnost s reálnými koly vozů (např. Třisov závěsek 56 – c7; Stradonice – závěsky č. 27, 32, 36–40: Břeň 1966, 104; Hlava 2009). Tuto souvislost mezi miniaturními kolečkami a skutečnými koly vysvětluje zřejmě fakt, že tvůrci kolečkovitých závěsků vtiskovali svým výrobkům nejspíše tu podobu, kterou znali z reálného života, tj. jako předlohy jim zřejmě posloužila kola skutečných vozů, s nimiž se měli možnost setkat ve svém každodenním životě. Netvrdím však, že se na podobě modelů koleček nemohl odrážet také jejich symbolický smysl, který se mohl projevit například v počtu příček, resp. paprsků. V podobě koleček se tak mohou spojovat (praktické) prvky skutečných kol s prvky symbolickými.

O vztahu mezi miniaturními kolečkami a skutečnými koly vozů svědčí například nálezy hliněných koleček ze sídlišť maďarovské kultury na Slovensku a věteřovského typu na Moravě, která se svým tvarem shodují s koly na reliéfech válečných vozů na kamenných náhrobních stélách z mykénských šachtových hrobů (Tihelka 1954, 221). Uvedená hliněná čtyřramenná kolečka s centrálním otvorem byla pravděpodobně skutečnými napodobeninami kol vozů, jakých se tehdy používalo. Pro věrohodnost této domněnky hovoří též nález kultovního vozíku z Kánye v Maďarsku (Csalog 1943), jehož kola se svým tvarem plně shodují s výše popsány, chronologicky ovšem staršími kolečkami ze Slovenska a z Moravy. K. Tihelka (1954, 222) spatřuje v tomto vozíku dokonce doklad, že podobných vozů se používalo již na maďarovských a věteřovských sídlišťích. Srovnáme-li tvary koleček z pozdějších bronzových kultovních vozíků s tvary hliněných koleček z maďarovských a věteřovských sídlišť, lze pozorovat určitou vývojovou souvislost, která zřejmě odráží vývoj skutečných kol, která se s nástupem bronzu jakožto nového výrobního materiálu stávala útlejší a méně masivní než jejich dřevění předchůdci. Dokladem této souvislosti může být např. vozík z Milavče u Domažlic.

Nabízí se zde rovněž možnost, že tyto miniatury skutečných kol mohly sloužit jako zástupné symboly celých vozíků. Jednou ze zvažovaných možností funkce uvedených koleček také je, že se může jednat o součásti kultovních vozíků. Na tuto možnost lze usuzovat zejména s ohledem k formální podobnosti zkoumaných koleček k těm, které jsou součástí modelů vozů. Není mi však znám žádný nález jednotlivých

koleček nebo kolečka, které by bylo možno na základě nálezových okolností prokazatelně spojit s modelem vozíku. Na základě zkoumaného souboru artefaktů nelze tuto hypotézu potvrdit ani vyloučit.

V případě koleček z oppida Třisov lze vzhledem k lokalizaci těchto nálezů do centrálních částí areálu a k západní vnitřní bráně (Hlava 2009) usuzovat na značný význam těchto předmětů, které v sobě mohly spojovat silnou náboženskou symboliku a magické vlastnosti. S ohledem na jejich nápadné umístění lze uvažovat též o jejich možné funkci jako tzv. obecné amulety, které mohly chránit vymezené území a lidi uvnitř něj. Avšak vzhledem k nedostatečné publikovanosti dalších nálezů tohoto typu zůstávají možnosti jejich interpretace na úrovni spekulací.

Materiál

Poměrně zajímavá je také otázka materiálu, z něhož byly kolečkovité závěsky vyrobeny. U naprosté většiny nálezů shromážděných v přiložené databázi je jejich materiálem bronz (u 236 nálezů z 252). Je možné, že časté užití bronzu k výrobě kolečkových závěsků souviselo s jejich symbolickým smyslem, kdy bronz mohl být spojován se sluncem díky svému zářivému vzhledu a barvě. Zejména v případě možné ozdobné funkce těchto závěsků byl bronz zřejmě vybrán z estetických důvodů.

Výjimkou je 6 nálezů koleček se 4 příčkami z pálené hlíny a 10 hliněných ozubených koleček. Uvedená čtyřramenná kolečka pocházejí všechna ze starší doby bronzové ze sídlišť věteřovského typu (Bánov, okr. Uherské Hradiště; Blučina, okr. Brno-venkov) nebo ze sídlišť maďarovské kultury na Slovensku (Nitranský Hrádok, okr. Šurany; Veselé, okr. Piešťany). V případě koleček s příčkami jsou rozměry uvedeny pouze u třech nálezů, avšak zřetelně překračují velikost koleček bronzových; zatímco největší bronzové kolečko dosahuje velikosti 75 mm, hliněná kolečka s příčkami se rozměrově pohybují od 74 mm do 105 mm. Povrch těchto koleček je často hlazený; exemplář z Bánova je navíc zdoben po obou stranách vpichy. Účel hliněných koleček s příčkami byl pravděpodobně obdobný účelu koleček bronzových. Je možné, že se v případě hliněných koleček jednalo o levnější „náhražky“ koleček bronzových.

Kolečkovité závěsky zahrnuté ve zkoumaném souboru jsou tedy všechny vyrobeny buď z bronzu, nebo z hlíny. Můžeme však v minulosti předpokládat rovněž existenci koleček do současnosti nedochovaných, která byla vyrobena i z jiných materiálů než jsou zde uvedené. Uvažovat lze například o použití organických materiálů

jako je dřevo či sláma, nebo drahých kovů (stříbro, zlato), v mladších obdobích též ze železa.

Počet paprsků

Velice zajímavá otázka se nabízí v případě počtu paprsků u kolečkovitých závěsků. Jak lze pozorovat (viz. Tab. II), počet paprsků je v případě těchto artefaktů variabilní; nejčastěji se vyskytují kola se čtyřmi paprsky, ale objevuje se i šest, osm nebo vzácně i více paprsků. Pozoruhodné ovšem je, že dosud nebylo objeveno žádné dřevěné kolo od vozu se čtyřmi paprsky (Vosteen 1999). Dřevěné kolo z Barnstorfer Moor má dokonce deset paprsků, a lze se domnívat, že podobná kola mohla být využívána pro přepravu těžkých nákladů (Vosteen 1999). Lze se tedy domnívat, že v případě skutečných kol vozů, které byly využívány pro přepravu, hrála rozhodující úlohu v počtu paprsků praktičnost. Naopak u modelů vozíků a kolečkovitých závěsků se lze se čtyřmi paprsky setkat velmi často. Zejména u modelů vozíků počet 4 paprsků naprosto převažuje – lze se s ním setkat vozících z různých oblastí Evropy, např. u vozíku z dánského Trundholmu (Döbler 2000), německého Acholshausenu, dánského Skallerupu a rumunské Orastie (Müller-Karpe 1980), italské Monterozzi a Salerno (Woytowitsch 1978), české Milavče (Bouzek 1977), srbské Dupljaje (Hänsel 2000), slezských Kałowic či braniborského Dergischow (Menghin, ed. 1999) a celé řady dalších. Shodný počet paprsků u těchto modelů vozíků lze považovat za určitou normu či ustálený zvyk, projevující se na širokém evropském území, který velmi pravděpodobně souvisí se symbolickým smyslem těchto modelů. Lze se též domnívat, že symbolika čtyřpaprskovitého kola byla přinejmenším v obecných rysech široce srozumitelná a společná pro širokou oblast Evropy.

Rovněž u kolečkovitých závěsků byl počet čtyř paprsků velmi častý, avšak v jejich případě není natolik převažující jako u modelů kultovních vozíků. U kolečkovitých závěsků figuruje též počet šesti a osmi paprsků, což by snad mohlo nasvědčovat jejich souvislosti s luno-solární symbolikou, s níž byla čísla 3 a 4 a jejich násobky spojovány nejpозději od doby železné (Heinz 2002). Čtyřka je zároveň násobek lunárního čísla dva a spojuje v sobě luno-solární symboliku (Kyselková 2012, 80). Čtyři loukotě miniaturních kol mohly podle některých interpretací symbolizovat čtyři živly nebo řád cyklicky se opakujících čtyř ročních období (např. Hájková 2011, 35). Stejně jako v případě modelů vozíků lze i u kolečkovitých závěsků počet paprsků přisoudit nejspíše jejich symbolickému smyslu.

7.3. Bronzové antropomorfní kroužky

Bronzové antropomorfní kroužky jsou z prostředí ČR známy z depotu z Ptení, který byl objeven již roku 1868, odkud pocházejí dva téměř shodné exempláře (Čižmář 2002). Oba tyto kroužky jsou stejné velikosti (37 mm) a mají téměř přesné zahraniční analogie. Jeden analogický kroužek, původem ze slovinské Šmarjety, je vcelku shodný s brněnským exemplářem. Další dvě analogie, které se shodují s pražským exemplářem, byly publikovány z Burgenlandu, z lokality Schützen (okr. Eisenstadt) a z blíže neurčené lokality z okresu Mattersburg. J. Meduna rovněž upozornil, že v době laténské se lze setkat se znázorněním lidských postav s adoračním gestem na sever od Alp (Ilsfeld, Gundestrup). Nejbližší analogické znázornění lidských postav s tímto gestem je ovšem možné nalézt již v etruském prostředí a poté zejména na časně laténských záponách, z nichž některé exempláře se vyskytují výlučně na severoitalském území (Čižmář 2002, 204). Poměrně rozšířený je v otázce původu a významu tohoto motivu Jacobsthalův názor, že se jedná o variantu výjevu „Herr der Tiere“, k němuž lze nalézt předlohy na etruských bronzích časného 7. st. př. Kr. (Tamtéž).

7.4. Kroužky s kuličkovitými nálitky

Typologie

Tento typ kroužků bývá považován za charakteristické pozdně laténské nálezy s širokým evropským územním rozšířením, s těžištěm ve východní a jihovýchodní oblasti (Meduna 1996, 102-103). Z území České republiky pochází největší soubor těchto kroužků ze Starého Hradiska, kde se našlo 28 exemplářů; druhým nejpočetnějším souborem je pak depot z Ptení (Čižmář 2002b). Kroužky lze typologicky členit do 3 skupin. Na Moravě jsou nejpočetněji zastoupeny dvě skupiny, k nimž lze přiřadit bezpečně 28 exemplářů (Čižmář 2002b, 205). První skupina zahrnuje kroužky s trojicemi nálitků. Druhou skupinu tvoří kroužky s pravidelně rozmístěnými střídavě jedním a třemi nálitky. V poslední skupině se nacházejí kroužky, které mají střídavě rozmístěny jeden a dva nálitky či trojnálitky.

Chronologie

Ve zkoumaném výběru těchto artefaktů lze jejich výskyt sledovat v průběhu doby laténské, respektive od stupně LtB do stupně LtD (viz. Tab. IV). Jejich největší počet se přitom kumuluje do období pozdního laténu.

Rozměry

Shromážděné kroužky s kuličkovitými nálitky (celkem 72 ks) dosahují velikosti v rozmezí 18 – 52 mm. Velikost kroužků v souboru nevykazuje známky chronologického vývoje. K posouzení možné závislosti jejich rozměrů na typu nálezového kontextu je soubor kroužků s uvedenými rozměry nedostačující.

Nálezový kontext

Bronzové kroužky s kuličkovitými nálitky byly pokládány za příznačné nálezy zvláště z prostředí oppid (Čižmář 2002b, 205). Avšak skutečnost, že se vyskytují především v jižní a jihovýchodní Evropě se patrně odráží i v jejich rozšíření ve střední Evropě. Z území České republiky je větší počet těchto kroužků znám z ptenského depotu (11 ks) a dále ze Starého Hradiska (28 ks) a Stradonic, odkud je zveřejněno též 28 exemplářů. Na ostatních oppidech se tyto kroužky vyskytly v malém počtu: z Hrazan (Jansová 1986, 92, Taf. 13:2), ze Závisti (Motyková – Drda - Rybová 1990, 348, obr. 38:4) a z Třísova (Hlava 2009) je známo shodně pouze po jednom exempláři. Nejrozšířenější je tento typ kroužků na území Rumunska, zvláště v Sedmihradsku, odkud jsou známy minimálně ze 17 lokalit, na jejichž základě vypracoval I. Glodariu (1984) i jejich typologické třídění. Početně rozšířené jsou rovněž v oblasti Moldávie, Dobrodruže a severního Přičernomoří, odkud je z Olbie také doložena jejich výroba (Čižmář 2002b, 206). Je možné, že tyto kroužky byly do střední Evropy dopravovány přes skordiské území (dnešní oblast Srbska) a maďarským Podunajím. Mohly být ovšem též vyráběny přímo na moravském území (Tamtéž).

Nálezy kroužků s kuličkovitými nálitky, zahrnuté do přiložené databáze (celkem 72 ks), pocházejí všechny z území Čech a Moravy a jejich nálezovým kontextem je nejčastěji sídliště (60 ks), méně často pak depot (11 ks), a ojediněle vodní tok (1 ks;-viz. Tab. V). Na základě zkoumaného souboru těchto kroužků lze konstatovat, že většina z nich pochází z prostředí laténských oppid. Jejich nálezový kontext se tak shoduje s předpokladem, že tento typ kroužků se vyskytuje poměrně vzácně v depotech (Kurz 1995, 43, 49). Kromě depotu z Ptení je uváděn pouze jeden depot z Manchingu s těmito kroužky (Čižmář 2002b). Poznání přesných nálezových kontextů těchto kroužků by mohlo přispět k osvětlení jejich účelu. Na základě shromážděných nálezů těchto kroužků se domnívám, že vzhledem k jejich značné zdobnosti a propracovanosti lze pomýšlet na jejich možné využití jako ozdobné závěsky, součásti opasku nebo ozdoby

účesu či pokrývky hlavy. O možném symbolickém smyslu těchto kroužků je za současného stavu jejich poznání obtížné cokoliv říci, ale vzhledem k často se opakujícímu počtu tří nálezků lze uvažovat o tom, že mohly odkazovat na určitou náboženskou symboliku spojenou s tímto číslem (blíže viz Kyselková 2012, 80). Omezený počet nálezů nedovoluje činit žádné obecnější závěry, ale přesto je zajímavé, že se žádný ze zkoumaných kroužků nenalezal v pohřebním kontextu.

Z Čech také pochází nález kroužku s kuličkovitými nálezkami učiněný při regulaci Malše u Červeného dvora roku 1897 (Waldhauser 2001). Nelze ovšem bezpečně říci, zda předmět byl do řeky vhozen intencionálně či zda se se tam dostal sekundárně. Nicméně nelze vzhledem k občasnému výskytu těchto artefaktů ve vodních tocích vyloučit možnost, že se mohly do vodního toku dostat jako obětiny v kontextu náboženském.

7.5. Zoomorfní bronzové kroužky

Typologie

V této kapitole je uvedena stručná charakteristika jednotlivých typů zoomorfních kroužků dle C. Tappert (2000), a dále nálezy těchto kroužků, shromážděné v databázi, jejich srovnání s údaji C. Tappert (Tamtéž) a hypotézy týkající se jejich účelu.

Tab. X: Počty zoomorfních kroužků dle jednotlivých typů podle C. Tappert (2000) na základě databáze

Typ zoomorfního kroužku	Počet nálezů	Počet lokalit	Sídliště	Hrob	Depot	Samostatný nález	Neznámý	Vodní tok
1	5	4	1	1	0	1	2	0
2	3	3	2	0	0	0	1	0
3	1	1	0	1	0	0	0	0
3A	4	3	2	0	0	0	0	2
3B	5	3	4	0	1	0	0	0
4	3	2	3	0	0	0	0	0
5	2	1	0	2	0	0	0	0
6	0	0	0	0	0	0	0	0
zvláštní forma	4	2	1	2	0	0	1	0
celkem	27	15	13	6	1	1	4	2

Typ 1

Tento typ představují kroužky se třemi beranými hlavičkami posazenými přímo na těle kroužku. Exempláře tohoto typu mají mezi hlavičkami buď jednotlivé uzly, respektive skupiny trojitých uzlů nebo uzly úplně postrádají. Šířka se u nich pohybuje

mezi 15 – 22,5 mm (podle Tappert 2000). Vzhledem k chybění nálezů tohoto typu z prostředí ČR ve zkoumaném souboru, je zde nemožno srovnat s publikovanými údaji. K typu 1 patří nálezy z Kolbermoor-Lohholz, Köln, Straubing a snad též exemplář z Třisova, v jehož případě je však zařazení nejisté.

Typ 2

Kroužky se třemi býčími hlavičkami posazenými přímo na těle kroužku a s častým zesílením na koncích býčích rohů. Hlavičky jsou oběžně nebo antiteticky (tj. protikladně) uspořádány, a často jsou zdobeny rytím. Také povrch kroužků je občas zdoben rytím a jednotlivými uzly či skupinami trojitých uzlů. Dle C. Tappert (2000) je šířka těchto kroužků poměrně jednotná, mezi 20 a 22 mm. Nálezy ze Stradonic a Týnce nad Labem, které dosahují šíře 18 a 22 mm, tedy uvedené rozpětí nijak výrazně nepřekračují. K typu 2 se řadí kromě výše zmíněných také kroužek z Manching.

Typ 3

Kroužky se čtyřmi antiteticky uspořádanými beranými či býčími hlavičkami. Tento typ lze rozdělit do dvou variant. U varianty 3A se mezi hlavičkami nachází buď skupinky trojitých uzlů anebo početné uzly na vnitřní a vnější straně. K této variantě náleží kroužky z Malhostovic 4, Rhein bei Erbach, Rhein bei Mainz a Třisova. Jediným rozdílem mezi třisovským exemplářem typu 3A a třemi doklady kroužků této varianty, shromážděnými C. Tappert, spočívá v absenci výstupku u třisovského kroužku (Hlava 2009). Kroužky varianty 3B mají místo uzlů čtyři vroubkované vypouklé nákržky, které lemují tělo kroužku ze tří čtvrtin. Kromě dvou celých a jednoho fragmentárního kroužku ze Stradonic a dvou kroužků z depotu z Ptení patří k typu 3B také exemplář z Manching. Nejlepší analogií ptenického kroužku je nález ze Straubingu (Tappert 2000, Abb. 1,2). C. Tappert uvádí šířku tohoto typu 13 – 18 mm, avšak ve zde zkoumaném souboru tento rámeček 4 kroužky (z celkového počtu 10) překračují (nález z Malhostovic 4: 33mm, Třisova: 26 mm, Ptení: 30 mm a Neu-Plötzin: 24 mm).

Typ 4

Kroužky o velkém průměru s nejméně pěti beranými hlavičkami se silně stočenými rohy. Rohy dominují celé hlavě, takže vzniká dojem, že se jedná pouze o pár rohů. Hlavičky jsou umístěny antiteticky v nepravidelných rozestupech. V meziprostoru a u jednotlivých artefaktů též na vnitřní či vnější straně se nachází početné, částečně

tyčinkovité uzly. Rozpětí šířky se u typu 4 pohybuje dle C. Tappert (2000) v rozmezí 37 – 60 mm, což potvrzují i nálezy 2 kroužků shromážděných v databázi. Výjimkou je třetí nález pocházející ze Stradonic, který dosahuje 80 mm. K tomuto typu náleží fragment ze Stradonic a též varianty s méně uzly, mezi které patří kroužky z Jaroměřic a ze Stradonic. U kroužku z Jaroměřic je hlavička oproti ostatním exemplářům tohoto typu dobře znázorněna. Protože jsou rohy zlomeny, nelze ovšem říci, zda se jedná o hlavičky beraní nebo býčí.

Typ 5

Kroužky s ptačími protomami a uzly. Tento typ lze rozdělit do 2 variant. Varianta A sestává z kroužku se dvěma ptáky, skupiny trojitých uzlů a dvou jednotlivých uzlů. Varianta B zahrnuje kroužky se třemi a se čtyřmi ptačími protomami a četnými uzly, široké od 45 do 55 mm (Tappert 2000). Ve zkoumaném souboru je tento typ zastoupen pouze exemplářem z Epfach.

Typ 6

Kroužky s ptačími protomami bez uzlů. Rovněž tento typ lze rozdělit do více variant, přičemž kroužky se šesti stylizovanými ptačími protomami se vyskytují nejčastěji. Ptačí figurky jsou přitom ve dvou trojskupinách orientovaných proti sobě. Mezi oběma skupina se často nacházejí zesílení. Tento typ není v databázi zastoupen žádným nálezem. Exempláře náležející typu 6, které pocházejí zejména z území Itálie a Francie uvádí C. Tappert (2000, 185, 187).

Zvláštní formy

Z výčtu těchto naprosto specifických forem zoomorfních kroužků lze uvést například nálezy z Fentbachschanze a Garching (Tappert 2000, 187, Abb. 12: 1.2). Kroužek z Fentbachschanze zdobí četné malé uzly a dva dochované antiteticky uspořádané páry hlaviček různých zvířat, z nichž první představuje hlavičky býků; u druhého páru se jedná snad o hlavičky medvědů či jiných šelem. Na kroužku z Garching se nacházejí čtyři různé zvířecí protomy, z nichž ve dvou případech zřejmě představují letící ptáky, ve zbylých nelze podobu zvířete bezpečně určit.

Chronologie

Tento druh artefaktu se ve zkoumaném výběru vyskytuje od období LtC až do počátku doby římské, přičemž největší koncentraci lze sledovat ve stupni LtD (viz Tab. IV).

Rozměry

Nálezy zoomorfních kroužků (celkem 28 ks) dosahují rozměrů mezi 15 – 80 mm. Rozměry těchto kroužků se zřejmě odvíjí od jednotlivých typů, jak ukazuje následující tabulka.

Tab. XI: Minimální a maximální rozměry jednotlivých typů zoomorfních kroužků.

Typ zoomorfního kroužku	Rozměr (min.)	Rozměr (max.)
1	20	32
2	17	22
3	24	24
3A	15	33
3B	16	30
4	47	80
5	45	45
zvláštní forma	27	80

Nálezový kontext

Zoomorfní bronzové kroužky jsou nejrozšířenější ve střední a západní Evropě. Nálezový kontext tohoto druhu artefaktu je ze všech drobných kruhovitých předmětů, pojednávaných v této práci, nejpestřejší. Do databáze je zahrnuto celkem 28 těchto kroužků, které pocházejí z Čech, Moravy a Německa. Polovina všech nálezů (14 ks) pochází ze sídlištního kontextu, 6 kroužků z pohřebních inventářů, jeden kroužek byl nalezen samostatně a další 2 exempláře byly součástí depotu (viz Tab. V). V případě kroužků, pocházejících z pohřebních kontextů, nejsou bohužel známy bližší okolnosti, týkající se například pohlaví zemřelého či případných dalších pohřebních milodarů. V případě sídliště v Jaroměřicích nad Rokytinou byl kroužek nalezen v prostoru polozemnice. Celkem 10 exemplářů těchto kroužků pochází z areálů oppid (Manching, Stradonice, Třisov). Depot se zoomorfními kroužky jsem zjistila pouze jeden (Ptení: Tappert 2000, 215). Podobně jako u kroužků s kuličkovitými nálitky, lze také u tohoto druhu artefaktů uvažovat o jejich možné funkci jako součástí opasků (např. Břeň 1984,

9) nebo jako ozdoby účesu či pokrývky hlavy. Současně lze, vzhledem k použitému zoomorfnímu výzdobnému motivu a opakujícím se počtům protom (nejčastěji 3,4 nebo 6), předpokládat též jejich symbolický smysl a možná i magickou funkci. Za zajímavý aspekt v této souvislosti pokládám u zvířecích protom zejména orientaci pouze na určité zvířecí druhy – v téměř naprosté většině se jedná o protomy býků, beranů či ptáků. Vzácně se mohou vyskytnout též další zvířecí druhy (např. kroužek z Fentbachschanze s hlavičkou představující snad medvěda nebo jinou šelmu: Tappert 2000).

Dva nálezy těchto kroužků pocházejí z vodních toků, přičemž jeden je z blíže nelokalizované polohy u Rhein bei Erbach a druhý nález byl učiněn při bagrování v Rhein bei Mainz. Ze stejného místa jako druhý kroužek pochází též nález římské bronzové hřivny (Tappert 2000, 203). Podobně jako v případě kroužků s kuličkovitými nálitky může se také zde jednat o náboženské obětiny, ale rovněž je možné, že se kroužky dostaly do vodního toku neintencionálně. Nálezový kontext zbylých nálezů kroužků (4 ks) je pak neznámý.

7.6. Ozubená kolečka

Typologie

Tento typ koleček zpracoval D. Božič, který vytvořil i jejich soupis (1998, 150, Abb. 16). Ve shromážděném souboru se nachází 10 hliněných a 8 bronzových ozubených koleček.

Chronologie

Vybrané exempláře ozubených koleček se vyskytují od starší doby halštatské až do konce doby laténské (viz Tab. IV). Jejich chybění ve stupni LtA je zřejmě výsledkem velmi malé početnosti nashromážděných artefaktů.

Rozměry

U nálezů ozubených koleček (celkem 18 ks) kolísá velikost mezi 19 – 45 mm. Hliněná ozubená kolečka přitom dosahují celkově větších rozměrů (28 – 51 mm) než kolečka bronzová (19 – 33 mm). Možný chronologický vývoj velikosti nelze ve zkoumaném souboru vzhledem k nízkému počtu datovaných nálezů odhadnout.

Nálezový kontext

Četné nálezy hliněných ozubených koleček z doby halštatské jsou známy z území Čech, Moravy, Rakouska, Bavorska a Bádenska – Württemberska, kde jsou nacházeny jednotlivě na sídlištích nebo v hrobech (Chytráček – Chvojka – John 2009).

Hliněná ozubená kolečka opatřená dvěma otvory pocházejí z ojedinělých nálezů z rovinných i výšinných sídlišť nebo z hrobů doby halštatské (zejm. v Ha C2/D1 – Ha D2/D3) na jižní Moravě (Tichý 1969, 176, tab. I: 2, 3; Nekvasil 1979, tab. 48: 5), v Dolním Rakousku (Urban 1996, Abb. 18: 644, 645), Bavorsku (Böhm 1987, Abb. 17), ojediněle ve středních a západních Čechách (zahlobená chata z Ha C1 - C2 v Čelákovících: Koutecký – Špaček 2004, 325, tab. 9: 1; Štítary – Hostětice, kúlová jáma v základovém žlabu z Ha D1 vně ohrazeného panského dvorce: Chytráček 1998, obr. 4: 61). Nálezy ozubených koleček z území Čech a Moravy nejsou nikterak ojedinělé, např. v muzeích v Táboře, v Písku a v Praze je uloženo více než 130 exemplářů (Chytráček – Chvojka – John 2009, 192).

Nálezy ozubených koleček pocházejí z prostředí halštatské mohylové kultury z vrchu Burkovák u Nemějic (viz Příl. 2, obr. 3), datovaného do období Ha C až Ha D (Chytráček – Chvojka – John et al. 2009). Na této lokalitě bylo objeveno asi tisíc pět set celých kusů a několik tisíc zlomků drobných keramických předmětů. Jednalo se o korálky, zvířecí a lidské figurky, ozubená kolečka a jiné. Ozubená hliněná kolečka s otvorem ve středu měla po obvodu sedm až třináct zoubků, nepoškozená měla hnědý nebo žlutavý nátěr. Nelze vyloučit možnost, že tato kolečka představují náhražky bronzových ozubených koleček nebo hliněné náhražky součástí a stroje vozu. S posledně uvedenou hypotézou by snad mohl korespondovat nález hliněných plastik koníků a jezdců, které mají určité analogie též v nálezech z Hradenína. (Dubský 1949, 205 – 217). Ozubená kolečka analogická k nálezům z Burkováku jsou známa z rovinného sídliště Unterparschenbrunn v Dolním Rakousku (Metzner-Nebelsick 1997, 590, Abb. 2:26-27; 8) a také z opevněné výšinné lokality datované do období Ha C-D „Abschnittswall Brand“ u Attenzell ve středních Francích, která je vzhledem k nálezům hliněných plastik a opracovaných částí lidských lebek považována nejspíše za svatyni (Maier 1978, 236, Taf. 1). Další hliněná ozubená kolečka, podporující interpretaci těchto artefaktů jako náboženských symbolů, pocházejí z halštatského výšinného sídliště Leopoldsberg u Vídně (Urban 1996, 57, Abb. 18:644). Zde nalezené ozubené kolečko bylo opatřeno dvěma otvory a po obou stranách mělo vyrytý kruh

s vloženým křížem, tedy motiv často považovaný za symbol slunce (Švecová 2004, 387).

Ozubená kolečka z území Čech a Moravy, zahrnutá v příložené databázi, pocházejí ze sídlišť Brno – Řečkovice (Tichý 1969), Klenovice (Čižmář 2002), Němčice nad Hanou (Čižmář - Kolníková 2006), z oppid Staré Hradisko (Meduna 1970) a Stradonice (Tappert 2000), dále z Moravského Krumlova (inv.č. 58344: http://forum.nm.cz/prehistorie/ph_ob.php?idc_s=32065, citováno 17. 4. 2014) a Burkováku (Chytráček – Chvojka – John et al. 2009). Vzhledem k tomuto soustředění lokalit uvažuje M. Čižmář o možnosti jejich výroby na moravském území (Čižmář 2002, 217).

Nálezy ozubených koleček z Čech a Moravy ve zkoumaném souboru (celkem 18 ks), pocházejí ve většině případů ze sídlištního prostředí (10 ks), z kultovního areálu na vrchu Burkovák pak pochází 6 exemplářů a u zbývajících dvou koleček se mi nálezový kontext nepodařilo dohledat (viz. Tab. V). Všechny exempláře ozubených koleček uvedené v této práci mají uprostřed otvor, jejich další charakteristiky (počet zubů, přítomnost paprsků) se však již odlišují. Všechna zkoumaná kolečka mají vždy po čtyřech paprscích, případně nejsou paprsky opatřena. Početná ozubená kolečka zřejmě mohou být spojena se sluneční symbolikou doby popelnicových polí. Této souvislosti by mohla nasvědčovat forma kola se čtyřmi paprsky. S kultem slunce rovněž souvisí také bronzový kruhový závěs s centrálním motivem kříže s plastikami slunečních ptáků, objevený v halštatské mohyle z Nemějic (Píč 1904–1905), vzdálené 1 km na SV od Burkovského vrchu (Chytráček – Chvojka – John 2009, 198).

U výše uvedených hliněných ozubených koleček opatřených dvěma otvory lze usuzovat na jejich našití či připevnění k organickým materiálům (Chytráček – Chvojka – John 2009). M. Griehl (1997, 55, Abb. 11a, 11b, Taf. 67:1). O zkoumaném souboru ozubených koleček lze říci, že jeho nálezové kontexty, přítomnost centrálního otvoru/otvorů u koleček, jejich malá velikost i výzdoba některých z nich poukazují nejspíše na jejich silný symbolický smysl a pravděpodobně apotropaický charakter. Této interpretaci se zdají nasvědčovat i již zmíněné nálezy z lokalit Burkovák (Chytráček – Chvojka – John 2009), „Abschnittwall Brand“ (Maier 1978) či Leopoldsberg (Urban 1996). Rovněž nález kolečka ze Štítar – Hostětic v kúlové jámě v základovém žlabu vně dvorce (Chytráček 1998, obr. 4: 61) by snad mohl odkazovat k určité formě „stavební obětiny“. Na možný magický význam těchto artefaktů

upozorňuje C. Metzner-Nebelsick (1997, 596), která poukazuje rovněž na nálezové situace na některých sídlištích, na jejichž základě pak předpokládá připevnění ozubených koleček na stěnách domů, kde mohly plnit apotropaickou funkci či na jejich případné umístění v rámci sídliště ve vymezeném „posvátném“ okrsku (Tamtéž).

V případě těchto artefaktů se silným symbolickým potenciálem lze tedy usuzovat nejspíše na jejich funkci apotropaickou, která ovšem mohla být kombinována s dalšími funkcemi. Zvažovat lze například jejich použití jako ozdob či knoflíků.

Materiál

Materiálem ozubených koleček ze souboru je u 10 artefaktů hlína, zbylých 8 exemplářů je bronzových.

Označení „ozubené kolečko“ nepovažuji za zcela adekvátní v případě hliněných „ozubených koleček“ vzhledem k jejich formální podobě, která je značně odlišná od podoby bronzových ozubených koleček. Vhodnějším označením by dle mého názoru byl např. „hvězdicovitý závěsek“ nebo „kolečko s hvězdicovitými výřezy“, neboť na rozdíl od bronzových koleček není obvod hliněných koleček „zubatý“, ale spíše „cípatý“.

7.7. Kolečkovité závěsky „včelínského typu“

Závěsek tohoto typu z lokality Včelínce je datován do začátku střední doby bronzové.

Na základě analogií z otisku pečetě z lokality Mochlos (Řecko) byly tyto závěsky vykládány jako ztvárnění jakéhosi rohatého stvoření (Furmánek 1980, 14-15; Lichardus – Vladár 1996, 44). Souvislost mezi těmito dvěma značně vzdálenými artefakty se mi však zdá být velice diskutabilní. Jako pravděpodobnější se mi jeví možnost, že tento závěsek byl opatřen býčími rohy, a mohl tak kombinovat symboliku býka a slunce, které bylo symbolizováno kolem. Je ovšem rovněž možné, že se v případě závěsků „včelínského typu“ nejedná o rohy, ale o protomy slunečních ptáků, což by tyto závěsky spojovalo se slunečními kultovními kontexty (Novotná 2001, 366).

7.8. Halštatské opaskové kroužky

Prostřednictvím nálezů z modřického pohřebiště si lze vytvořit určitou představu o podobě ženského kroje v období 7. – 6. st. př. Kr. V prostředí brněnské horákovské oikumeny se tehdy objevuje jako výrazný „módní“ prvek opasková garnitura. Součástí kroje se stávají kožené opasky vybavené kruhovými záponami ze železa či bronzu.

Výjimečně jsou opasky na lícni straně ještě doplněny aplikacemi drobných litých bronzových kroužků. Dalším druhem opaskového doplňku byly lité bronzové terčovité závěsy připojené k opasku šňůrami s navlečenými skleněnými korály a spirálovými závitky. Zcela shodné opaskové závěsy pocházejí z dolnorakouského depotu, nalezeného na hradisku Gars. Tamní depot obsahoval 4 závěsy vybavené bronzovými trubičkami plnicími zřejmě funkci ozdobných chráničů šňůr, bronzové kroužky o průměru 15 mm a dva jantarové korály. Na modřickém pohřebišti byl objeven stejný typ opasku v hrobě K 818, v němž bylo nalezeno 17 modrozelených až kobaltových korálků se žlutými očky (průměr 11-15 mm), které byly jako součásti ozdobných terčovitých závěsů navlečeny společně s bronzovými spirálovými závitky a drobnými bronzovými kroužky na šňůry (Kos 2004).

Lité bronzové závěsy se jako zcela nový doplněk opasku objevují na Brněnsku v rámci horákovské kultury v závěru středního horákovského stupně (HC/HD1). Kos (2004) dává přítomnost těchto závěsů do souvislosti s tradicí slunečního kultu středodunajské oblasti. Obdobné nálezy jsou známy z východohalštatské oblasti z maďarských lokalit Csákberény, Sághegy, Magyarakeresztes, z depotu z Kisravazd, z Molpíru na jihozápadním Slovensku, a z dolnorakouského Thunau. Zcela totožné analogie k moravským nálezům bronzových závěsů pocházejí z pohřebiště v Maiersch u hradiska Gars (Kos 2004,287-289). Z této lokality známe opasek naprosto shodný s modřickým, pouze s tím rozdílem, že v Maiersch byl opasek v žárovém hrobu a v Modřicích v kostrovém. Také dva další opasky z Maiersch mají své protějšky na Brněnsku (lokality Brno – Příkop a Brno – Židenice). Keramika z rakouských nálezů poukazuje na dolnorakouskou skupinu kalenderberské kultury, ale tamní inventář nese rovněž stopy naznačující spojitost s jihomoravským horákovským kulturním prostředím (Kos 2004).

8. Závěr

Práce se zabývá drobnými kruhovitými artefakty z prostředí zejména České republiky, tedy tématem, které se v české archeologické literatuře řadí k poněkud méně diskutovaným. Z Německa pochází kvalitní zpracování a typologie kolečkovitých závěsků a zoomorfních kroužků. Z domácího prostředí mi však není známa žádná práce zabývající se systematicky určitým druhem kruhovitých artefaktů a souborným zpracováním jeho dosavadních známých nálezů. Jedním z přínosů předložené práce je tedy shromáždění určitého souboru nálezů drobných kruhovitých artefaktů, zejména kolečkovitých závěsků, na něž se práce především zaměřuje. Další zde zkoumané druhy těchto artefaktů, tj. kroužky s kuličkovitými nálitky, zoomorfní kroužky a ozubená kolečka, jsou v práci zastoupeny menšími soubory artefaktů. Tři posledně uvedené druhy artefaktů tak nutně vyžadují komplexnější zpracování, které by rozšířilo jejich pramenné základny a mohlo by si pokládat již konkrétnější otázky týkající se jejich účelu. Takto pojaté zpracování uvedených artefaktů by též mohlo pomoci ověřit některé hypotézy týkající se účelu těchto artefaktů a předložené v této práci.

Lze říci, že určitým společným rysem všech zde zkoumaných druhů drobných kruhovitých artefaktů, je kromě kruhovitého tvaru a menších rozměrů též jejich symbolický potenciál, který byl podle všeho velmi silný. Symbolický smysl těchto artefaktů se musel nutně odrážet v jejich pojetí a následném využívání, které se v rámci jednotlivých druhů odlišovalo. V případě zoomorfních kroužků a kroužků s kuličkovitými nálitky lze uvažovat o jejich využití jako ozdoby či součásti oděvu nebo účesu či pokrývky hlavy, značný symbolický potenciál těchto předmětů pak dovoluje uvažovat rovněž o jejich magickém, rituálním či ochranném významu. Charakter a nálezové kontexty ozubených koleček se zdají nasvědčovat jejich využití jako předmětů apotropajních. Nálezy kolečkovitých závěsků vykazují značnou spojitost se sluneční symbolikou; v jejich případě se patrně jednalo o náboženské symboly značného, neřku-li přímo stěžejního významu. Můžeme u nich pozorovat určitý typologický vývoj, který může souviset s jejich návazností na reálná soudobá kola vozů, která byla velmi pravděpodobně jejich předlohou. Shromážděné nálezy nijak zvlášť nenasvědčují jejich využití jako součásti miniaturních kultovních vozíků. Apriorně však tuto možnost nevyklučují. S ohledem zejména na ikonografické prameny spjaté s motivem kola se nelze jednoznačně vyslovit pro jejich zástupný charakter, kdy by jednotlivé kolečko mělo symbolizovat celý vůz. Zde zůstává značný prostor pro další bádání zaměřující se

právě na tyto ikonografické prameny, využívající motiv kola, které by mohlo vést k přesnějšímu zasazení motivu kola do soudobých symbolických systémů. Zajímavou problematiku otevírají například mince s obrazem kola, které se mnohdy vyznačují vysokou mírou podobnosti i v oblastech značně vzdálených. Domnívám se, že ucelenější výzkum tohoto typu pramenů by mohl značně přispět k „oživení“ i kolečkovitých závěšků; respektive k jejich možnému ukotvení v tehdejší „živé“ společnosti. Nálezy některých kolečkovitých závěšků poukazují na jejich konkrétní využití jako součásti opasků. Velká část nálezů se zdá nasvědčovat jejich použití jako závěšků, které mohly mít vedle funkce ozdobné též funkci magickou/apotropajní.

Některé nálezy kruhovitých artefaktů pocházejí z míst, která lze označit jako „rituální“ a naznačují tak charakter možných náboženských obětí. Jednotlivé roviny účelu se ovšem u kruhovitých artefaktů značně prolínají a mnohdy se dají podchytit jen velmi neurčitě, což platí zejména pro jejich společenský význam, který je, vzhledem k výpovědním možnostem nálezového kontextu, jež jsou v četných případech značně omezeny, jen velice těžko uchopitelný. Obraz kruhovitých artefaktů tak, jak jej můžeme načrtnout v rámci zde zkoumaného souboru nálezů, představuje tyto artefakty jako předměty disponující účelem v rovině praktické, společenské i symbolické, přičemž vzájemný poměr těchto aspektů se u jednotlivých druhů lišil.

Tuto práci je možné využít jako určitý zdroj hypotéz, týkajících se účelu drobných kruhovitých artefaktů, a vytvořených na základě souboru nálezů těchto artefaktů s ohledem k některým pozorovatelným náboženským a symbolickým „trendům“ zkoumaného období. K ověření těchto hypotéz bude třeba zejména další rozšíření nálezového souboru a upřesnění nálezových kontextů jednotlivých artefaktů.

9. Literatura

Alföldi, A. 1949: *The Bronze Mace from Willingham Fen, Cambridgeshire*, The Journal of Roman Studies.

Althin, C. A. 1945: *Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne*.

Aner, E. - Kersten, K. 1973: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen*. Neumünster.

Backe-Forsberg, Y., 2005: *Crossing the Bridge. An Interpretation of the Archaeological Remains in the Etruscan Bridge Complex at San Giovenale, Etruria*, disertační práce, Uppsala University, Department of Classical Archaeology and Ancient History, Uppsala.

Bakker, J. A. 2004: *Die neolitischen Wagen im nördlichen Mitteleuropa*. In: Rad und Wagen, der Ursprung einer Innovation Wagen im Vorderen Orient und Europa (editor neuveden), Mainz am Rhein, 283 – 321.

Barton, C. - Hitchcock, F. (eds.) 2008: *Treasure Annual Report 2005/6*. Department for Culture, Media and Sport.

Bauerová, A. 1998: *Zapomenuté věky země Bójů*. Plzeň.

Becker, U. 2002: *Slovník symbolů*. Praha.

Beneš, A. 1959: *K problému mohylové kultury doby bronzové ve středních Čechách*. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 13.

Beneš, A. 1966: *1966: Muzeum keramiky v Bechyni. Katalog pravěké sbírky*, Zprávy ČSSA – Supplément 1. Praha.

Beneš, A. 1984: *Pravěká osada z doby bronzové na soutoku Lužnice a Vltavy*. Týn nad Vltavou.

Berggren, A. 2006: *Archaeology and sacrifice: A discussion of interpretations*. In: Andren, A. - Jennbert, K. - Raudvere, C. (eds.), *Old Norse Religion in Long-Term Perspectives: Origins, Changes, and Interactions: an International Conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, Lund, 303-307.

Böhm, K. 1987: *Ein vorgeschichtliches Siedlungsareal in Geiselhöring, Lkr. Straubing-Bogen*. In: B. Engelhardt – K. Schmotz Hrsg., *Vorträge des 5. Niederbayerischen Archäologentages*, Deggendorf, 41–5.

Bóna, I. 1960: *Clay models of Bronze Age Wagons and Wheels in the Middle Danube Basin*, Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 12.

Bóna, I. 1992: *Wagen und Wagenmodelle in den Tell-Kulturen*. In: W. Meier-Arendt (Hrsg.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt am Main.

Borkovský, I. 1935: *Nové příspěvky k šňůrové kultuře*, Památky archeologické 40, 20-27.

Boroffka, N. 2004: *Bronzezeitliche Wagenmodelle im Karpatenbecken*. In: Rad und Wagen, der Ursprung einer Innovation Wagen im Vorderen Orient und Europa (editor neuveden), Mainz am Rhein, 347 – 354.

Bouzek, J. 1977: *Sluneční vůz a vůz s kotlem*, AR 29, 197-201.

Bouzek, J. - Koutecký, D. 2000: *The Lausatian culture in Northwest Bohemia. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 8*, Most.

Bouzek, J. 2000: *Versuch einer Rekonstruktion des Pantheons der Urnenfelderzeit*. In: Gediga, B. – Piotrowska, D. (eds.), Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europi Środkowej, Wrocław-Biskupin.

Bouzek, J. 2004: *Měrné systémy a myšlenkový svět v mladé době bronzové a v rané době železné*. In: Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. Konference, České Budějovice 22-24.9. 2004, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Suppl. 1, České Budějovice.

Bowie, F. 2008: *Antropologie náboženství*. Praha.

Božič, D. 1998: *Neues über die Kontakte längs der Bernsteinstraße während der Spätlatènezeit*, Arheološki vestnik 49, 141-156.

Bradley, R. 2005: *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*. London.

Brøndsted, J. 1938: *Bronzealderens Soldyrkels*. Nationalmuseets Arbejdsmark.

Brouček, S. – Jeřábek, R. 2007: *Lidová kultura: Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, 2. sv.* Praha.

Břeň, J. 1966: *Třísov: keltské oppidum*. Praha.

Břeň, J. 1984: *Keltové v jižních Čechách. Katalog výstav*. České Budějovice.

Budge, E. A. W. 1968: *Amulets and Talisman*. New York.

Burdychová, H. 1998: *Germánské náboženství ve světle archeologických pramenů*. Rukopis ročníkové práce, Brno.

Burmeister, S. 2004: *Neolitische und bronzezeitliche Moorfunde aus den Niederlanden, Nordwestdeutschland und Dänemark*. In: Fansa, M. – Burmeister, S. (eds.), Rad und Wagen. Der Ursprung einer Innovation. Wagen im Vorderen Orient und Europa, Mainz: Von Zabern, 321-340.

Cooperová, J. C. 1999: *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, Praha.

Csalog, J. 1943: *Hallstattzeitliche Wagenurne aus Kánya, Komitat Tolna, Ungarn*, Arch. Ért., ser. III, vol. IV, 41-49, t. VI: i a-b.

Čižmář, I. 2006: *Ptení. Osídlení mikroregionu v době laténské*, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Brno.

- Čižmář, I. 2008: *Zázemí keltského oppida Staré Hradisko*, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Brno.
- Čižmář, M. 1989: *Doba laténská a římská, doba stěhování národů*. In: L. Belcredi (ed): *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*, Brno.
- Čižmář, M. 2002a: *Keltské oppidum Staré Hradisko*. Olomouc.
- Čižmář, M. 2002b: *Laténsky depot ze Ptení. K poznání kontaktů našeho území s jihem*, Památky archeologické XCIII, 194 – 225.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006: *Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě*, AR LVIII, 261-283.
- Čižmářová, J. 2004: *Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- Čujanová–Jílková, E. 1964: *Východní skupina českofalcké mohylové kultury*, PA 55, 1-81.
- Čujanová–Jílková, E. 1969: *Nové poznatky z výzkumu českofalckých mohyl*, AR 21/2, 149-167.
- Čujanová–Jílková, E. 1970: *Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen*, Archeologické studijní materiály 8, Praha.
- Čujanová–Jílková, E. 1975a: *Prvé objekty typu „henge“ v západních Čechách*, AR 27/5, 481-487.
- Čujanová–Jílková, E. 1975b: *Zlaté předměty v hrobech česko-falcké mohylové kultury*, PA 66/1, 74-132.
- Čujanová–Jílková, E. 1977: *Mohylové pohřebiště ve Vrhavči a horizont nálezů středodunajské mohylové keramiky v západních Čechách*, PA 68, 74-116.
- Daněček, D. – Klementová, J. – Nový, P. - Smíšek, K. 2009: *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2008*, Středočeský vlastivědný sborník 27, muzeum a současnost, řada společenskovední, 108.
- Dannheimer, H. 1975: *Zu zwei älteren keltischen Fundstücken aus der Münchner Schotterebene*, Archäologisches Korrespondenzblatt 5, 59-67.
- Döbler, H. 2000: *Die Germanen. Legende und Wirklichkeit von A-Z*. Genehmigte Sonderausgabe.
- Drda, P. – Rybová, A. 1998: *Keltové a Čechy*. Praha.
- Drews, R. 1994: *The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East*. Princeton.
- Drössler, R. 1980: *Když hvězdy byly ještě bohy*. Praha.
- Dubský, B. 1949: *Pravěk Jižních Čech*. Blatná.
- Edlund, I. 1987: *The gods and the place. Location and function of sanctuaries in the countryside of Etruria and Magna Graecia (700–400 BC)*. Stockholm.

- Egg, M. 1991: *Neues zum Fürstengrab von Strettweg*, AÖ, č. 2, 25-29.
- Egg, M. 1996: *Das hallstattzeitliche Fürstengrab von Strettweg bei Judenburg in der Obersteiermark, RG – Forschungen*. Mainz a. Rhein.
- Egg, M. – Pare, Ch. 1995: *Die Metallzeiten in Europa und im Vorderen Orient*. Mainz.
- van Endert, D. 1991: *Die Bronzefunde aus dem Oppidum von Manching. Kommentierter Katalog. Die Ausgrabungen in Manching*, Band 13. Stuttgart.
- Fagan, B. M. 2005: *Sedmdesát velkých vynálezů starověku*. Slovart.
- Filip, J. 1947: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha.
- Filip, J. 1956: *Keltové ve střední Evropě*. Praha.
- Filip, J. 1996: *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha.
- Fink, G. 1996: *Encyklopedie antické mytologie*. Olomouc.
- Fontana, D. 1994: *Tajemný jazyk symbolů*. Praha.
- Furmánek, V. 1974: *K datování hromadného nálezu bronzových předmětů z Mankovic, okr. Nový Jičín*. In: Archeologický sborník, Ostrava, 64-65.
- Furmánek, V. 1980: *Die Anhänger in der Slowakei*, PBF XI/3. München.
- Gelling, P. - Davidson, E. 1969: *The Chariot of the Sun*. London.
- Girard, R. 1992: *Violence and the Sacred*. Baltimore.
- Glob, P. V. 1974: *The mound people. Danish bronze age man preserved*. Ithaca; New York.
- Goodison, L. 1989: *Death, Women and the Sun*, Institute of Classical Studies, Bulletin Supplement 53. London.
- Graves, R. 1982: *Řecké mýty I*. Praha.
- Green, M. 1986: *The Wheel as a Cult Symbol in the Romano-Celtic World*. Brussel.
- Green, M. J. 1991: *The Sun Gods of Ancient Europe*. B. T. Batsford
- Griehl, M. 1997: *Siedlungsobjekte der Hallstattkultur aus Horn (Niederösterreich). Notbergungen auf dem Gelände der Ziegelei Thalhammer und den benachbarten Flächen in den Jahren 1888/89 bis 1976. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 31*. Wien.
- Hájková, J. 2011: „*Vrať se*“ nebo „*Vrať se do hrobu!*“: *O mohylách a skalním umění severské doby bronzové*, Dějiny a současnost 3, 33-35.
- Hänsel, A. - Hänsel, B. – Innerhofer, F. 1997: *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Euro*. Berlin.
- Hänsel, B. 2000: *Die Götter Griechenlands und die südost – bis mitteleuropäische Spätbronzezeit*. In: Gediga, B. – Piotrowska, D. (eds.), *Kultura symboliczna kręgu pól*

popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej, Warszawa-Wrocław-Biskupin, 331-344.

Hansen, S. 2010: *Archaeological Finds from Germany*. Berlin.

Havelka, R. 2006: *Český ráj jako posvátná krajina Keltů. Religionistická reflexe hypotézy J. Waldhausera*, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno.

Heinz, S. 2002: *Keltské symboly*. Praha.

Hlava, M. 2009: „Amulety“ z oppida Třisov (okr. Český Krumlov). In: Chvojka, O. (ed.), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, České Budějovice.

Hoops, J. 2001: *Reallexikon der germanischen Alterumskunde*, sv. 17. Berlin; New York.

Horyna, B. 2001: *Idea Evropy. Pohled do filosofie dějin*. Praha.

Hrala, J. – Fridrich, J. 1972: *Kultovní objekt v knovízské osadě u Mutějovic*, AR 24/6, 601-614.

Hrubý, V. 1957: *Kultovní objekty lidstva středodunajské mohylové kultury na Moravě*, AR 9/1, 40-56.

Chidioșan, N. 1975: *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea.

Christensen, C. 2003: *The sacrificial bogs of the Iron Age*. In: Jorgensen, L. - Storgaard, B. - Gebauer Thomsen, L. (eds.), *The Spoils of Victory. The North in the shadow of the Roman Empire*, Copenhagen, 346-354.

Chroustovský, L. 2010: *Kategorie účelu pravěkých artefaktů*, rukopis disertační práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň.

Chvojka, O. 2006: *Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové*, doktorská disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Fakulta filozofická, Brno.

Chvojka, O. – Frána, J. – Fröhlich, J. et al. 2011: *Poklady doby bronzové. Nejnovější archeologické nálezy z jižních Čech*. České Budějovice.

Chytráček, M. 1998: *Štítary n. Radbuzou – Hostětice, okr. Domažlice. Nálezová zpráva č. j. 7497/98*. Archiv Archeologického ústavu AV ČR Praha.

Chytráček, M. 2005: *Komparace pozdně antického literárního obrazu a archeologického projevu pohřebního ritu mladší a pozdní doby laténské*, AR 57, 787-794.

Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. et al. 2009: *Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějic*, AR 61, 183-217.

Insoll, T. 2004: *Archaeology, Ritual, Religion*. London; New York.

- Jansová, L. 1986: *Hrazany. Das keltische Oppidum in Böhmen. Band I.* Praha.
- Jiráň, L. (ed) 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová.* Praha.
- Joly, J. 1970: *Circonscription de Bourgogne*, Gallia Préhistoire XIII, 411-458.
- Kacsó, C. 1995: *Der Hortfund von Arpășel, Kr. Bihor.* In: Bronzefunde aus Rumänien. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 10, Berlin, 81-130.
- Kacsó, C. 1998: *Das Depot von Satu Mare*, A Jósa András Múzeum Évkönyve XXXIX-XL, 11-31.
- Kaliff, A. 2007: *Fire, Water, Heaven and Earth. Ritual practice and cosmology in ancient Scandinavia: An Indo-European perspective.* Oxford.
- Kaul, F. 1998: *Ships on bronzes: a study in Bronze Age religion and iconography. Catalogue of danish finds.* Copenhagen.
- Kaul, F. 2003: *The bog – the gateway to another world.* In: Jorgensen, L. - Storgaard, B. - Gebauer Thomsen, L. (eds.), *The Spoils of Victory. The North in the shadow of the Roman Empire*, Copenhagen, 18-43.
- Kefer, J. 1991: *Syntetická magie.* Praha.
- Kolektiv autorů. 2007: *Historie lidstva. Od doby ledové k civilizaci.* Frýdek-Místek.
- Kolníková, E. 1991: *Bratislavské keltské mince.* Bratislava.
- Kos, P. 2004: *Pohřby žen z doby halštatské v Modřicích u Brna.* In: Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22. – 24. 9. 2004, České Budějovice.
- Koschik, H. 1981: *Die Bronzezeit im Südwestlichen Oberbayern.* Kallmünz/Opf.
- Kossack, G. 1988: *Pferd und Wagen in der frühen Eisenzeit Mitteleuropas -Technik, Überlieferungsart und ideeller Gehalt.* In: CI. Müller (Hrsg.), *Festschrift für Laszlo Vajda.* Münchner Beiträge zur Völkerkunde 1. München, 131-144.
- Kossack, G. 1997: *Bronzezeitliches Kultgerät im europäischen Norden.* In: C. Becker, M. - L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder u. B.
- Koutecký, D. 2001: *Das Verzierungssystem der Bylaner bemalten Keramik der Hallstattzeit.* In: Gediga, B. – Mierzwiński, A. – Piotrowsky, W. eds., *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*, Wrocław, Biskupin: Polska akademia nauk, Muzeum archeologiczne w Biskupinie, 307–323.
- Koutecký, D. – Špaček, J. 2004: *Nové bylanské sídlištní nálezy ze středu města Čelákovice – Neue bylaner Siedlungsfunde im Centrum der Stadt Čelákovice.* *Archeologie ve středních Čechách* 8, 313–345.
- Kovács, T. 2006: *Bisher unbekannte kupfer- und bronzezeitliche Wagenmodelle aus Ungarn*, *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 57.
- Kramářová, J. 2010: *Vůz a jeho symbolika v českém pravěku*, bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň.

- Kšica, M. 1974: *Umění staré Eurasie (skalní obrazy v SSSR)*. Brno.
- Kšica, M. 1984: *Výpravy za pravekým umením*. Bratislava.
- Kurz, G. 1995: *Keltische Hort- und Gewässerfunde in Mitteleuropa*. Stuttgart.
- Kyselková, E. 2012: *Symbolika korálek s očky doby železné*, diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň.
- Larsson, T. B. 2004: *Streitwagen, Karren und Wagen in der bronzezeitlichen Felskunst Skandinaviens*. In: Fansa, M. – Burmeister, S. (eds.), *Rad und Wagen. Der Ursprung einer Innovation. Wagen im Vorderen Orient und Europa*, Mainz: Von Zabern, 381-398.
- Leach, E. 1976: *Culture and communication. The logic by which symbols are connected. An introduction to the use of structuralist analysis in social anthropology*. Cambridge.
- Lečbych, M. 2010: *Laténské sídliště v Medlovicích*, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno.
- Lewis, M. (ed.) 2009: *Portable Antiquities and Treasure Annual Report 2007*. British Museum.
- Lichardus, J. – Vladár, J. 1996: *Karpatenbecken – Sintašta – Mykene. Ein Beitrag zur Definition der Bronzezeit als historische Epoche*, SIA XLIV/1, 25-93.
- Littauer, M. A. – Crouwel, J. H. 1979: *Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East*. Leiden-Köln.
- MacCana, P. 1970: *Celtic Mythology*. London.
- MacKillop, J. 2009: *Keltské bájesloví. Průvodce keltskou mythologií*. Praha.
- Maier, R. A. 1978: *Zum „Abschnittswall im Walde Brand“ des Katalogs Eichstätt von Friedrich Winkelmann*, Germania 56, 235–238.
- Malinowski, M. 1954: *Magic, Science and Religion and Other Essays*. New York.
- Mallory, J. P. 2005: *Kola a vozy*. In: Fagan, B. M., *Sedmdesát velkých vynálezů starověku*, 134-137. Slovart.
- Malmer, M. P. 1981: *A Chorological Study of North European Rock Art*. Stockholm.
- Maran, J. 2004: *Die Badener Kultur und ihre Räderfahrzeuge*. In: *Rad und Wagen, der Ursprung einer Innovation Wagen im Vorderen Orient und Europa* (editor neuveden). Mainz am Rhein, 265 – 282.
- Matthewsová, C. 1996: *Keltské duchovní tradice*. Praha.
- Mauduit, J. A. 1979: *Keltové*. Praha.
- Meduna, J. 1970: *Staré Hradisko II. Katalog der Funde aus den Museen in Brno /Brünn/, Praha /Prag/, Olomouc, Plumlov und Prostějov*. FAM V. Brno.

- Meduna, J. 1996: *Das Depot von Ptení (Kr. Prostějov) und die Handelsbeziehungen Mährens während der Spätlatènezeit*. In: Woźniak, Z. (ed.): *Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt*, Kraków, 97-115.
- Meller, H. (ed.) 2004: *Der geschmiedete Himmel*. Stuttgart.
- Menghin, W. (ed) 1999: *Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin. Bronzezeit – Saalführer*, Staatliche Museen zu Berlin – PK.
- Menghin, W. 2001: *Ornamente, Chiffren und Rechensysteme. Der Berliner Goldhut und seine Deutung*. In: Gediga, B. – Merzwiński, A. – Piotrowski, W. (eds.): *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*, Wrocław – Biskupin, 183-199.
- Mesterházy, K. 1976: *Agyag kocsimodell Pocsajról*, Arch. Ért 103/1.
- Metzner-Nebelsick, C. 1997: *Tönerne Stecker – „magische“ Gegenstände? Ein Beitrag zum keramischen Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit in Südost- und Mitteleuropa*. In: Chrónos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel, Espelkamp, 577–599.
- Middleton, J. 2005: *Magic: Theories of Magic*. In: Lindsay, J. – Eliade, M. (eds.), *Encyclopedia of religion VIII.*, Detroit.
- Michálek, J. 1999: *Keltský poklad z Bezdědovic na Blatensku*. Blatná – Strakonice.
- Militký, J. 2008: *Mincovníctví v době laténské*. In: Venclová (ed.): *Archeologie pravěkých Čech/7 – doba laténská*, Praha.
- Militký, J. – Vacinová, L. 2012: *Keltské, římské a raně byzantské mince (3. století před Kristem až 7. století po Kristu)*. Praha.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1990: *Oppidum Závist – Prostor brány A v předsunutém šíjovém opevnění*, PA 81, 308-433.
- Mozsolics, A. 1973: *Bronze- und Goldfunde des Karpatbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*. Budapest.
- Mozsolics, A. 1985: *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Budapest.
- Müller-Karpe, H. 1980: *Handbuch der Vorgeschichte. Bronzezeit*, Band IV/2. München.
- Navrátil, A. 2010: *Nové nálezy z „Tabulové hory“ u Klentnice a stav archeologické nevědomosti*, PV 51, 97-108.
- Nekvasil, J. 1979: *Horákovské sídliště v Brně – Králově Poli*. *Fontes Archaeologiae Moraviae XII*. Brno.
- Nelson, F. H. 1998: *Symbolsprache der Talismane & Amulette*. Darmstadt.
- Neustupný, E. 1994: *Role databází v archeologii*, AR 46, 121-128.
- Neustupný, E. 2007: *Metoda archeologie*. Plzeň.

- Neustupný, E. 2010: *Teorie archeologie*. Plzeň.
- Neustupný, J. 1940: *Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Novotná, M. 2001: *Symbole vom Rad und Sonne in der Kunst der Bronzezeit*. In: B. Gediga – A. Mierzwinski – W. Piotrowski edd., *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*, Wrocław –Biskupin, 365–375.
- Olexa, L. 1983: *Sídliská a pohrebiská z doby bronzovej v Nižnej Myšľi*, AR 35, 122-129.
- Olexa, L. – Nováček, T. 2013: *Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšľi. Katalóg I (hroby 1 – 310)*. Nitra.
- Oliva, M. 2007: *Proměny praktických, sociálních a duchovních dimenzí pravěké těžební krajiny Krumlovského lesa*. In: Kazdová, E. – Podborský, V. (eds), *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku*, Brno, 117-135.
- Otto, sl. nauč. - *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 1897. Sv. 12. Praha.
- Pare, Ch. F. E. 1989: *From Dupljaja to Delphi: the ceremonial use of the wagon in later prehistory*, *Antiquity*, Vol 63, Num. 238, 80-100.
- Pare, Ch. F. E. 1992: *Wagons and Wagon-Graves of the Early Iron Age in Central Europe*. Oxford.
- Pare, CH. F. E. 2004: *Die Wagen der Bronzezeit in Mitteleuropa*. In: *Rad und Wagen, der Ursprung einer Innovation Wagen im Vorderen Orient und Europa* (editor neuveden), Mainz am Rhein, 355 –372.
- Paulík, J. 1962: *Mazanica s plastickou výzdobou v dobe bronzovej na Slovensku*, *ŠZ*, 27-57.
- Paulík, J. 1994: *Bronzom kované dejiny*. Nitra.
- Paulík, J. 1984: *Čačianska mohyla v Dedinke, okres Nové Zámky (II)*. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXVIII, História* 24, 27-48.
- Paulík, J. 2002: *Príspevok ko kultu doby bronzovej I*, *Zborník Slovenského národného múzea XCVI, Archeológia* 12, 7 -16.
- Peška, M. 1998: *Skandinávské skalní rytiny doby bronzové* (rkp. seminárnej práce, uložená na ÚAM FF MU). Brno.
- Pettazzoni, R 1956: *L'Onniscienza di Dio*. Turin.
- Píč, J. L. 1903: *Starožitnosti země Českél II. Čechy na úsvitě dějin. Sv. 2. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum*. Praha.
- Píč, J. L. 1904–1905: *Mohyla na Hůrce u Nemějic*, *Památky archeologické* 21, 636–638.
- Piggott, S. 1983: *The Earliest Wheeled Transport. From the Atlantic Coast to the Caspian Sea*. London.

- Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.) 1978: *Pravěké dějiny Čech*. Praha.
- Plíšková, L. 2010: *Symbolika mladého latěnu na základě mincovních ražeb*, bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň.
- Podborský, V. 1994: *Náboženství našich prapředků*. Brno.
- Podborský, V. 1997: *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno.
- Podborský, V. 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*. Brno.
- Praumová, R. 2010: *Pohřební rítus mohylové kultury střední doby bronzové v Čechách a na Moravě*, diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň.
- Probst, E. 1996: *Deutschland in der Bronzezeit. Bauern, Bronzegiesser und Burgherren zwischen Nordsee und Alpen*. München.
- Randsborg, K. 1993: *Kivik, archaeology and iconography*, Acta Archaeologica 64, Kobenhavn, 1-147.
- Reichenberger, A. 2000: *Bildhafte Darstellungen der Hallstattzeit*. Beiträge zur Vorgeschichte Nordostbayerns 3. Fürth.
- Reichstätter, J. 2009: *Otázka kelto-slovanských mytologických paralel a jejich historického pozadí*, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno.
- Ross, A. 1967: *Pagan Celtic Britain: studies in iconography and tradition*. London; New York.
- Rudd, Ch. 2009: *Gordon's sun-wheels roll back to Bucks*, The Searcher, 30-31.
- Ruoff, U. 2004: *Lake – dwelling studies in Switzerland since 'Meilen 1854*. In: Menotti, F.(ed): *Living on the lake in prehistoric Europe*, Abingdon, 9 -22.
- Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*. Brno.
- Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*. Brno.
- Seregély, T. 2004: *Radmodell und Votivaxt, aussergewöhnliche Funde der Kultur mit Schnurkeramik von der Nördlichen Frankenalb*. In: Fansa, M. – Burmeister, S. (eds.), *Rad und Wagen. Der Ursprung einer Innovation. Wagen im Vorderen Orient und Europa*, Mainz: Von Zabern, 315-320.
- Sharot, S. 1982: *Messianism, Mysticism and Magic. A Sociological Analysis of Jewish Religious Movements*. Chapel Hill.
- Schmid, W. 1934: *Der Kultwagen von Strettweg*. Leipzig.
- von Schroeder, L. 1914-16: *Arische Religion*, 2 vols. Leipzig.

- Schuster, Ch. 1996: *Despre cărucioarele din lut ars din Epoca bronzului de pe teritoriul României*, Thraco-Dacica 17.
- Sibley, J. T. 2009: *The Divine Thunderbolt*. Philadelphia.
- Sklenář, K. 1992: *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870*. Praha.
- Sklenář, K. a kol. 1992: *Archeologický slovník 2. Kovové artefakty 1*. Praha.
- Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*. Praha.
- Smolík, J. 1882: *Mohyly v Čechách a jejich obsah*, Památky archeologické a místopisné 12, 1-14.
- Springer, T. 2003: *Gold und Kult der Bronzezeit*. In: Springer, T. (ed.): *Gold und Kult der Bronzezeit*, Nürnberg, 11-25.
- Sprockhoff, E. 1962: *Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum*, Bremer archäologische Blätter 3, 28-110.
- Šaldová, V. 1968: *Halštatská mohylová kultura v západních Čechách – Pohřebiště Nynice I – Die hallstattzeitliche Hügelgräberkultur in Westböhmen – Das Gräberfeld von Nynice I*, PA LIX, 297–399.
- Šaldová, V. 1981: *Westböhmen in der späten Bronzezeit. Befestigte Höhensiedlungen. Okrouhlé Hradiště*, Praha.
- Šeiner, J. 2009: *Sacred Places, Sacred Persons: Religion, Death and Leadership in Roman Iron Age Scandinavia*, Sacra 2, VII, 5-29.
- Šeiner, J. 2013: *Archeologické doklady náboženství starých Germánů ve střední Evropě*, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Brno.
- Šimánek, M. 2008: *Býčí skála, kultovní objekt doby halštatské*, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Brno.
- Švecová, R. 2004: *Slničná symbolika v náboženskom kontexte doby bronzovej – Die Sonnensymbolik im religiösen Kontext der Bronzezeit*. In: E. Kazdová – Z. Měřinský – K. Šabatová edd., *K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*, Brno, 385–393.
- Tappert, C. 2000: *Ein keltischer Widderkopfring aus Straubing und verwandte Tierprotom-ringe*. In: *Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung*, Straubing, 173-217.
- Tárnoki, J. 1998-1999: *Bronzkori kocsimodell Töröksezentmiklós-Terehalomról*, Savaria 24/3.
- Teržan, B. et al. 1996: *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrane in bronaste dobe na Slovenskem. – Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia. I*. Ljubljana.
- Tihelka, K. 1954: *Nejstarší napodobeniny čtyřramenných kol na území ČSR*, PA XLV, 219-224.

- Tihelka, K. 1970: *Kultovní symboly z pravěkých sídlišť na Cezavách u Blučiny*. In: Sborník Josefu Poulíkovi k šedesátinám, Brno, 38-42.
- Tichý, R. 1969: *Horákovské sídliště v Brně-Řečkovicech – Eine Horákovver Siedlung in Brno-Řečkovice*, AR 21, 168–177, 279–280.
- Tomedi, G. 2002: *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög. Die Altgrabungen von 1883 bis 1892*, Archaeolingua 14, Budapest.
- Uckelmann, M. 2013: *Land Transport in the Bronze Age*. In: Fokkens, H. - Harding, A. (eds), *The Oxford Handbook of European Bronze Age*, Oxford, 398-413.
- Váňa, Z. 1986: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha.
- Venclová, N. (ed) 2008: *Archeologie pravěkých Čech 6: Doba halštatská*. Praha.
- Vermeule, E. 1964: *Greece in the Bronze Age*. Chicago.
- Vinski – Gasparini, K. 1973: *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. Zadar.
- Vladár, J. 1973: *Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit*, Slovenská archeológia XXI, 253-357.
- Vlčková, J. 2002: *Encyklopedie keltské mytologie*. Praha.
- Vosteen, M. U. 1999: *Urgeschichtliche Wagen in Mitteleuropa. Eine archäologische und religionswissenschaftliche Untersuchung neolithischer bis hallstattzeitlicher Befunde*, Freiburger Archäologische Studien, Bd. 3 Rahden/Westf.: Marie Leidorf.
- Vosteen, M. U. 2001: *Andacht, Ansehen, Anlieferung*, Archäologie in Deutschland 4/2001, 16-19.
- de Vries, J. 1956: *Altgermanische Religionsgeschichte*. Berlin.
- Wait, G. A. 1985: *Ritual and religion in Iron Age Britain I*. Oxford.
- Wait, G. A. 1995: *Burial and the otherworld*. In: M. J. Green ed., *The celtic world*, London – New York, 489–511.
- Waldhauser, J. 1999: *Jak se kopou keltské hroby. Laténská pohřebiště ze 4.- 3. století v Čechách*, Praha.
- Waldhauser, J. 2001: *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha.
- Weber, G. 2001: *Transport-, Kult- und Prestigeobjekt*, Archäologie in Deutschland 4/2001, 24-25.
- Webster, G. 1986: *The British celts and their gods under Rome*. London: Batsford.
- Wels-Weyrauch, U. 1978: *Die Anhänger und Halsringe in Südwestdeutschland und Nordbayern*. Prähistorische Bronzefunde XI, 1. München.
- West, M. L. 2007: *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford.
- Williams, R. J. - Hart, P. J. - Williams, A. T. L. 1995: *Wavendon Gate. A Late Iron Age and Roman settlement in Milton Keynes*, Bucks. Arch. Soc.

Willvonseder, K. 1937: *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*. Wien.

Windrow, M. (ed) 1995: *Men at arms series*. Rome's Enemies 2. Gallic and British Celts, London.

Woytowitsch, E. 1978: *Die Wagen der Bronze- und frühen Eisenzeit in Italien*, Prähistorische Bronzefunde XVII/1, München.

Zavřel, P. 1993: *Současný stav znalostí o pravěku území města České Budějovice*. In: Jihočeský sborník historický 42, 3-29.

Zwicker, J. 1934–6: *Fontes Historiae Religionis Celticae*. Berlin.

Žaloudková, M. 2012: *Kovové pohřební milodary střední doby bronzové v Čechách*, diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň.

Žbona, B. – Bavdek, A. 1996: *Deposji nadbi s Kanalskega Vrha*. In: Teržan 1996, 31-37.

Seznam pramenů:

Caesar 1972a: *Válečné paměti*, přel. Ivan Bureš, Praha.

Caesar 1972b: *Zápisky o válce gallské*, kniha I-VIII, české vydání, Antická knihovna sv. 16, Praha.

Orosius, P. 1882: *Historiae Adversum Paganos*,

Zangemeister, C. (ed.), Wien. (angl. překlad) [online], Dostupné z:

<https://sites.google.com/site/demontortoise2000/orosius_book5> [cit. 5. 7. 2013],

Plinius starší 1974: *Kapitoly o přírodě*, přel. F. Němeček, Praha.

Tacitus P. C. 1976: *Germania: De origine et situ germanorum liber*, přel. Minařík, A. - Hartmann, A. - Bahnik, V. In: Z dějin císařského Říma: Dějiny, Germanie, rozprava o řečnicích, život Iulia Agricoly, Praha.

Titus Livius 1973: *Dějiny IV*, přel. M. Husová, Praha.

Internetové zdroje:

Klimka, L. 2011: *Kosmologie dávných Baltů*, Příloha internetového časopisu Slavonie, 1-19 [online].

http://kralsumavy.files.wordpress.com/2011/10/klimka_czech_translation.pdf/; [cit. 25. 6. 2013].

Struhár, V. 2013: Eneolit - doba medená, www.archeologiask.sk.

<http://www.archeologiask.sk/slovenska-archeologia/chronologia-a-kultury/eneolit.html> [citováno 15. 10. 2013]

Wunjo, B. 2012: Mandaly, labyrinty a rozety, www.parasaurolofus.txt.cz.

<http://www.parasaurolofus.txt.cz/clanky/101544/mandaly-labyrinty-a/> [citováno 30. 1. 2014]

http://forum.nm.cz/prehistorie/index_ph.php?perso=0 [citováno 17. 4. 2014]

http://www.destiner.com/destiner_titles_dark_sect07_eu.html [citováno 27. 1. 2014]

<http://natmus.dk/en/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-early-iron-age/the-wagons-from-dejbjerg/> [citováno 23. 10. 2013]

<http://www.kultsten.dk/uk/stones/largecultstones/sotorp/> [citováno 14. 2. 2014]

<http://balkancelts.wordpress.com/2012/08/20/taranis-the-thunder-god/> [citováno 21. 2. 2014]

10. Resumé

Tato diplomová práce se zabývá nálezy drobných artefaktů kruhového tvaru, jejichž těžiště výskytu spadá do období doby bronzové a železné. Zkoumány jsou především nálezy pocházející z území České republiky, pro srovnání je však přihlédnuto též k nálezům z okolních středoevropských zemí, zejména Německa. Vedle zmíněných artefaktů je značná pozornost věnována též nálezům artefaktů s motivem kola z ČR i dalších evropských států. Cílem práce je zhodnocení a klasifikace drobných kruhovitých artefaktů prostřednictvím sledování jejich formálních, prostorových a chronologických charakteristik. Těžiště práce spočívá v interpretaci účelu těchto artefaktů, zejména pak jejich potenciální funkce v náboženských kontextech.

Termínem drobné předměty kruhového tvaru označuji artefakty, které lze rozčlenit do několika skupin dle charakteru a způsobu uspořádání vnější a vnitřní plochy kruhu. Konkrétně se jedná o kolečkovité závěsky s paprsky rozčleňujícími vnitřní plochu kruhu, antropomorfní kroužky, kroužky s kuličkovitými nálitky, zoomorfní kroužky, ozubená kolečka a kolečkovité závěsky „včelínského typu“. S ohledem k rozsahu práce jsem se rozhodla zaměřit především na kolečkovité závěsky s paprsky a další druhy uvedených artefaktů jsem využila především ke srovnávacím účelům. Předložené nálezy nemají charakter výčtu, nýbrž jsou spíše demonstrativní povahy a mají napomoci k objasnění otázky, v jakých společenských a náboženských kontextech se tyto motivy vyskytují.

V kapitole Výsledky se věnuji vyhodnocení zkumaného souboru po stránce chronologické, formální a interpretativní. Zkoumány jsou zde též jejich nálezové kontexty, u kterých lze pozorovat v průběhu sledovaných období určité trendy, které se výrazněji projevují zejména u kolečkovitých závěsků. Zatímco ve starší a střední době bronzové se závěsky vyskytují v hrobech, depotech nebo jako samostatné nálezy. V období popelnicových polí lze sledovat jejich kumulaci zejména v depotech a hrobech a dále se vyskytují i samostatně. Ve starší době železné se závěsky vyskytují pouze v hrobech a v období staršího až pozdního latěnu se s nimi setkáváme výlučně na sídlištích. Tyto změny naznačují, že v jejich pojetí docházelo v průběhu doby bronzové a železné k poměrně výrazným změnám. Společným rysem všech zde zkoumaných druhů drobných kruhovitých artefaktů, je jejich symbolický potenciál, který byl podle všeho velmi silný. Nálezy kolečkovitých závěsků vykazují značnou spojitost se sluneční symbolikou; v jejich případě se patrně jednalo o náboženské symboly značného, neřku-

li přímo stěžejního významu. V případě zoomorfních kroužků a kroužků s kuličkovitými nálitky lze uvažovat o jejich využití jako ozdoby či součásti oděvu nebo účesu či pokrývky hlavy, značný symbolický potenciál těchto předmětů pak dovoluje uvažovat rovněž o jejich magickém, rituálním či ochranném významu. Charakter a nálezové kontexty ozubených koleček se zdají nasvědčovat jejich využití jako předmětů apotropajních.

Značná část práce je rovněž věnována nastínění náboženského kontextu daného období a v jeho rámci pak zejména slunečnímu kultu a artefaktům s ním tradičně spojovaných. Součástí práce je obrazová příloha, grafy, soupis lokalit s nálezy drobných artefaktů kruhového tvaru a databáze těchto artefaktů.

This thesis is concerned with finds of small circular artifacts, that occur most frequently in the Bronze and Iron Age. Foremost it examines finds from the area of Czech Republic, but in order to comparison, it has a respect to the artifacts from neighbouring Middle-European states too, especially from Germany. In addition to mentioned artifacts, the sizeable attention is devoted to finds of artifacts with a motif of a wheel from both the Czech Republic and the other European states. The aim of the thesis is to evaluate and classify small circular artifacts through the monitoring of their formal, spatial and chronological characteristics. The thesis focuses on the interpretation of the purpose of these artifacts, especially their potential function in religious contexts.

The term „small circular artifacts“ is used for artifacts, that can be divided into several categories depending on the character and form of outer and inner area of a disc. Concretely, it is concerned with wheeled pendants with spokes dividing the inner area of a disc, anthropomorphic circles, rings with round tangs, zoomorphic circles, cog-wheels and wheeled pendants of so-called „Včelín type“. With regard to the scope of this thesis I have decided to aim at the wheeled pendants with spokes, while the other types of listed artefacts have been used especially for comparison. Discussed finds do not have a character of total compendium, they are rather demonstrative and should help to clarifying the question in which social and religious contexts they might have been occurred.

The chapter Results is dedicated to the evaluation of the examined data in the

chronological, formal and interpretative respect. Also the contexts of discoveries were examined, some of them demonstrate certain trends within the studied period, it's more significant especially in the case of the wheeled pendants. In the Early and Middle Bronze Age, the findings of the pendants occur in graves, hoards, or as individual finds. In the period of the Urn field culture we can track their accumulation especially in hoards and graves, and they also occur independently. In the Early Iron Age, the pendants appeared only in the graves and between the Early and the Late La Tène Period they can be found exclusively at settlements. These changes indicate that there were significant changes of their conception during the Bronze and Iron Age. A common feature of all examined types of small circular artifacts is their symbolic potential which seems to have been very strong. The findings of wheeled pendants show a significant connection with the solar symbolism; in their case it is obvious that they were significant religious symbols, even of crucial importance. In the case of the zoomorphic rings and the rings with round tangs we can take into account their use as ornaments or parts of clothing, hairstyle or headgears. A considerable symbolic potential of these items then also allows considering their magic, ritual or protective importance. The nature and contexts of discoveries of gears seem to suggest their use as apotropaic subjects.

A great deal of the thesis is devoted to sketching out the religious context of given periods and in its frame then especially the solar cult and artifacts traditionally connected with it. Its conclusion is formed by the chronological review of artifacts and their interpretation. The component of the thesis is also the pictorial appendix, graphs, list of localities with the finds of small circular artefacts. The database of the artifacts and sites is enclosed too.

11. Přílohy

Příloha č. 1: Seznam tabulek v textu

Tab. I: Minimální a maximální rozměry drobných kruhovitých artefaktů

Tab. II: Typologie kolečkovitých závěsků dle Wels-Weyrauch (1978)

Tab. III: Typologie zoomorfních kroužků dle C. Tappert (2000)

Tab. IV: Chronologické zařazení kruhovitých předmětů dle databáze

Tab. V: Celkový přehled drobných kruhovitých předmětů a jejich nálezových kontextů na základě databáze

Tab. VI: Chronologické zařazení kolečkovitých závěsků dle typů na základě databáze

Tab. VII: Počty kolečkovitých závěsků v jednotlivých nálezových kontextech dle typů na základě databáze

Tab. VIII: Minimální a maximální rozměry jednotlivých typů kolečkovitých závěsků dle databáze

Tab. IX: Nálezový kontext kolečkovitých závěsků v závislosti na chronologii dle databáze

Tab. X: Počty zoomorfních kroužků dle jednotlivých typů podle C. Tappert (2000) na základě databáze

Příloha č. 2: Obrazová příloha

Obr. 1a, b: Vyobrazení božstva, označovaného jako Tarvos Trigaranus, v podobě býka, nesoucího tři jeřáby. Tento oltář byl nalezen r. 1711 pod presbytářem katedrály Notre-Dame v Paříži (na místě galořímské svatyně v Lutecii).

http://www.c2rmf.fr/pages/page_id18496_u112.htm

<http://tarvos.wz.cz/>

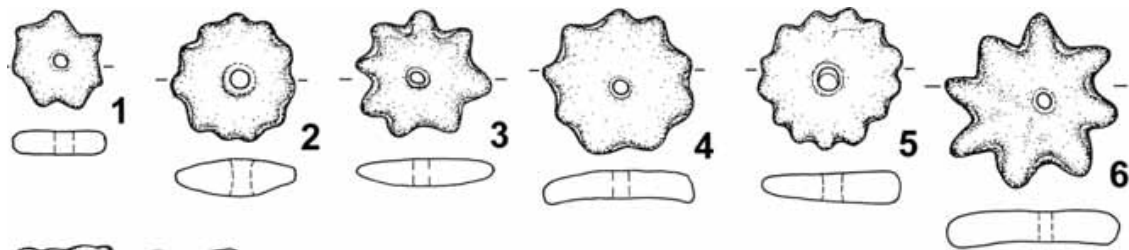
Obr. 2: Gundestrupský kotel: plát C se znázorněním kola.

<http://www.archeurope.com/index.php?page=plate-c-broken-wheel>

Obr. 3: Nálezy ozubených koleček z kultovního areálu na vrchu Burkovák u Nemějic.

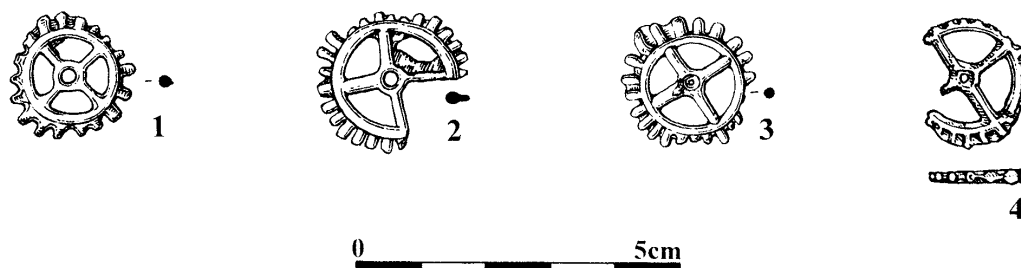
Chytráček – Chvojka – John et al. 2009, 191.

Obr. 4:

Bronzová ozubená kolečka: 1 – Klenovice, 2-3 – Němčice nad Hanou, 4 – Staré Hradisko.

Čižmář, M. 2002, 219.

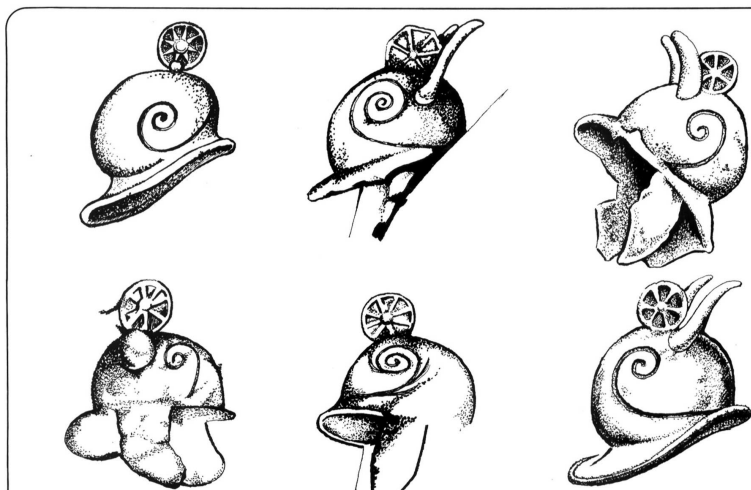
Obr. 5: Miniaturní sluneční zobrazení z pozdní doby bronzové s rukojetí a křížem, který je ukrytý v jantarovém „slunečním kotouči“ (Dánsko, místo nálezu neznámé).

Springer, T. 2003, 45.

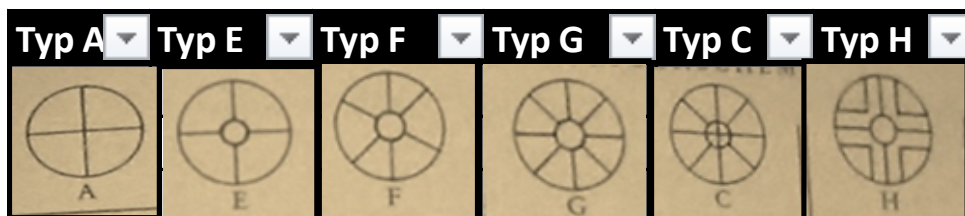
Obr. 6: Znárodnění helem z basrelífu na triumfálním oblouku v Orange (Vaucluse, Francie).

Windrow, M. (ed.) 1995, 11-15.

Obr. 7: Typologie paprsků kolečkovitých závěsků podle U. Wels-Weyrauch.

Wels-Weyrauch, U. 1978, 53.

Obr. 8: Kamenný reliéf boha držícího roh hojnosti, který stojí u kola na podstavci, Netherby, Cumbria (Tullie - House Museum).

Rudd, Ch. 2009, 30-31.

Obr. 9: Jehlice „s labutím krkem“ a kolečkovitou hlavicí z Wavendon, délka 118mm, průměr kolečka 32 mm.

Rudd, Ch. 2009, 30-31.

Obr. 10: Zlaté statéry a čtvrtinky statérů kmene Catuvellaunů, se zobrazením kol: a. Whaddon Chase, VA 1487. b. Whaddon Chase, VA 1491, za povšimnutí stojí kolo upevněné na tyči. c. Harlow Wheel, VA 234. d. Andoco, VA 1863.

Rudd, Ch. 2009, 30-31.

Obr. 11: Mince s obrazem „Cernunna“ s kolem mezi rohy, Petersfield, Anglie.

http://www.destiner.com/destiner_titles_dark_sect07_eu.html

Obr. 12: Bronzové kolečko s loukotěmi (vlevo nahoře), nalezené v keltském hrobě ženy s nákrčníkem, nánožníky a dalšími předměty u Velvar u Prahy, bývá považováno za atribut boha Taranise. U Corbridge (hrabství Northumberland, Anglie) byla dokonce nalezena odlévací forma s obrazem božstva s kolem. Velvarské kolečko ze 4. - 3.st. př. Kr. je uloženo v muzeu ve Slaném.

Waldhauser, J. 1999.

Obr. 13: Hliněný model vozíků z Dupljaje, Banát, délka 25, 5 cm, výška 16 cm. Pare, CH. F. E. 2004, 358.

Obr. 14: Kulovitá kamenná skulptura s křížem a důlky z Moselund (severní Seeland, Dánsko). Springer 2003, 45

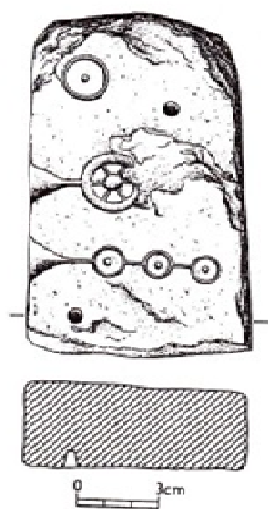

Obr. 15: Unikátní nález dřevěného kola na podstavci z Wavendon, výška 325mm, měřítko 1:3.5. Rudd, Ch. 2009, 30-31.

Obr. 16: Kadlub – nález z oppida Závist.

Drda, P. – Rybová, A. 1998, 148

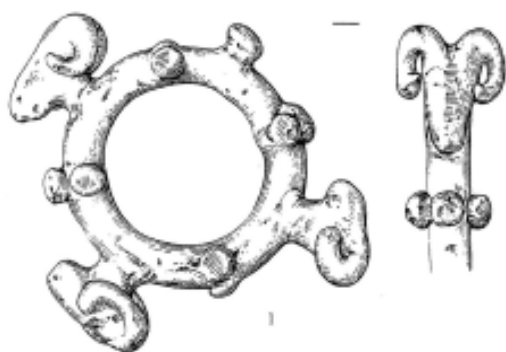
Obr. 17: Zobrazení lodi a kol s paprsky na „kultovním kameni“ ze Sotorp, Bohuslän, Švédsko.

<http://www.kultsten.dk/uk/stones/largecultstones/sotorp/>

Obr. 18: Stradonice: bronzový zoomorfní kroužek s beraními hlavičkami.

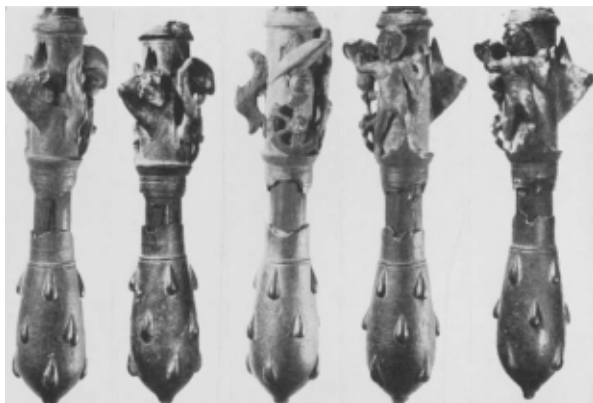
Tappert, C. 1998, 183.

Obr. 19: Bronzový kyj z Willingham Fen.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Willingham_Fen_mace.png

Obr. 20: Kultovní vůz, Strettweg, Rakousko (konec 7. st. př. Kr.), délka 42 cm.

http://www.museum-joanneum.at/en/archaeology_museum/permanent-exhibition/info-11/archaeology-museum-1

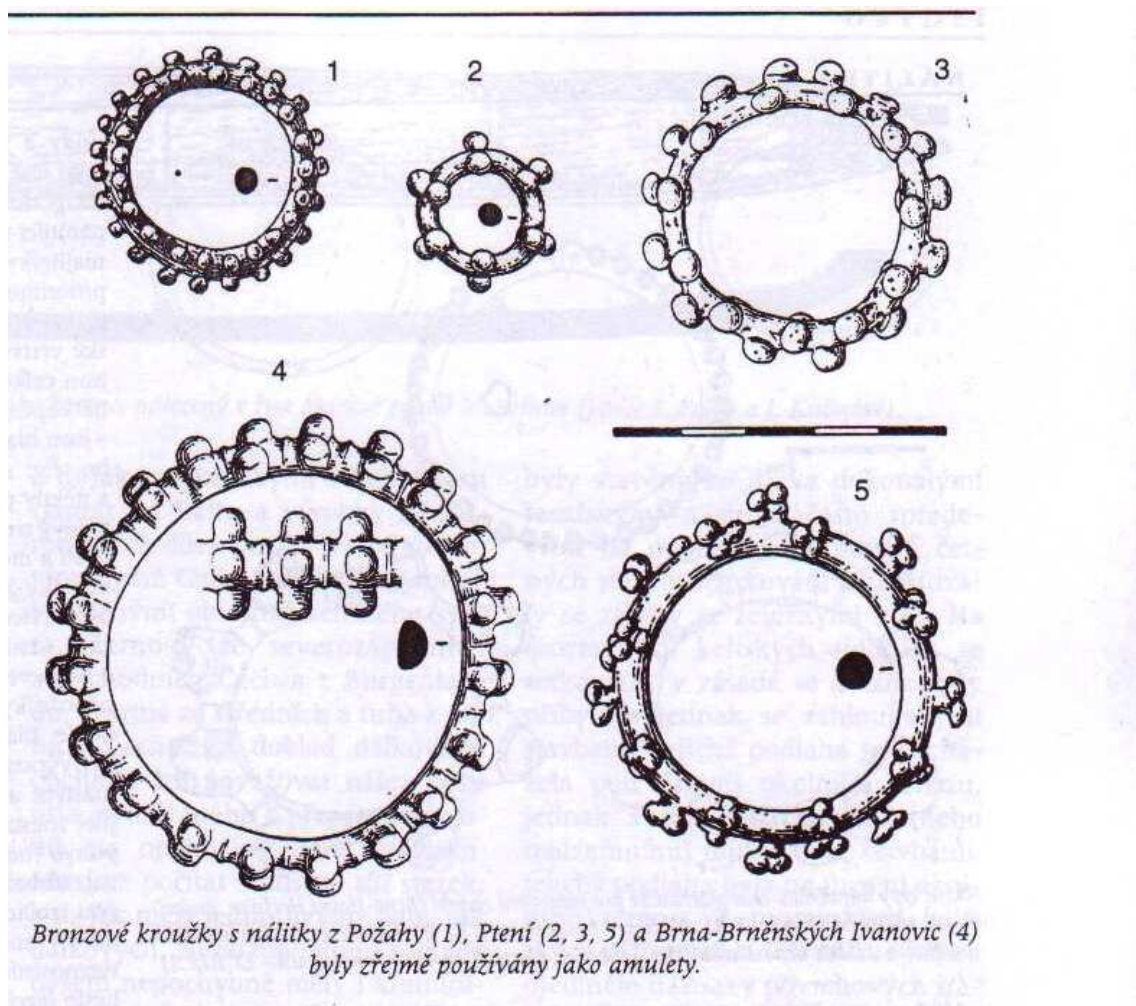
Obr. 21: Model vozíku z Nižné Myšľe.

Podborský, V. 2006, 275.

Obr. 22: Bronzové kroužky s kuličkovitými nálitky z lokalit: Požaha (1), Ptení (2, 3, 5) a Brno - Brněnské Ivanovice (4).

Čižmářová 2004, 83.

Příloha č. 3: Soupis lokalit z doby bronzové a železné s nálezy drobných artefaktů kruhového tvaru z území ČR

Č. 1

Název lokality: Burkovák

Okres: Písek

Kontext nálezů: kultovní areál

Datace: Ha C2 – Ha D2/3

Popis: V kultovním areálu bylo nalezeno velké množství hliněných plastik, mezi nimi též šest hliněných ozubených koleček s jedním středovým otvorem.

Literatura: Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. et al. 2009: *Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějic*, AR 61, 183-217.

Č. 2

Název lokality: Brno - Řečkovice

Okres: Brno

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Ha D

Popis: Na dně jámy III byly nalezeny hliněné „osmicípé hvězdicovité závěsky“ se dvěma otvory.

Literatura: Tichý, R. 1969: *Horákovské sídliště v Brně-Řečkovicích – Eine Horákover Siedlung in Brno-Řečkovice*, AR 21, 160–177, 279–280, tab. I: 2, 3.

Č. 3

Název lokality: České Budějovice

Okres: České Budějovice

Kontext nálezů: Nalezen při regulaci Malše u Červeného dvora r. 1897.

Datace: Lt C2 - Lt D

Popis: kroužek s kuličkovitými nálitky

Literatura: Waldhauser, J. 2001: *Encyklopedie Keltů v Čechách*, Praha, 182.

Zavřel, P. 1993: *Současný stav znalostí o pravěku území města České Budějovice*. In: Jihočeský sborník historický 42, 5-6.

Č. 4

Název lokality: Hrazany

Okres: Příbram

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Lt C - Lt D1

Popis: Dva zlomky bronzových koleček původně se čtyřmi a osmi paprsky.

Literatura: Jansová, L. 1988: Hrazany. Band. 2., Teil 2., Praha. Taf. 122.

Č. 5

Název lokality: Jaroměřice nad Rokytnou

Okres: Třebíč

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Lt C2 - Lt D

Popis: Na sídlišti v prostoru polozemnice byl nalezen fragment zoomorfního kroužku typu 4 s dochovanými dvěma beranými hlavičkami s výrazně dopředu stočenými rohy. Mezi oběma hlavičkami se nachází skupinka tří uzlů.

Literatura: Tappert, C. 2000: *Ein keltischer Widderkopfring aus Straubing und verwandte Tierprotom-ringe*. In: Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung 1, Straubing, 213.

Č. 6

Název lokality: Klenovice

Okres: Prostějov

Kontext nálezů: neznámý

Datace: neznámá

Popis: ozubené kolečko

Literatura: Čižmář, M. 2002: *Laténský depot ze Ptení. K poznání kontaktů našeho území s jihem*, Památky archeologické XCIII, 194 – 225, 219.

Č. 7

Název lokality: Loštice

Okres: Šumperk

Kontext nálezů: depot

Datace: HA2

Popis: Depot z temena malého návrší JZ obce u osady Vlčice obsahoval dvě bronzová kolečka se čtyřmi a osmi paprsky, dvě jehlice s pečatítkovou hlavicí, dvojdielnou štítovou sponu se širším oválným štítkem a velkými spirálovitými růžicemi, brýlovitý závěsek (?) se středovým vinutím o 3 závitech z tenkého drátu, 19 litých uzavřených kroužků trojúhelníkovitého profilu a jeden litý, korozi značně poškozený, uzavřený kroužek plankonvexního, původně snad trojúhelníkovitého profilu. Jedinou spolehlivou soudobou lokalitou v nejbližším okolí je hradisko na „Obersku“ u Lechovic, kde je doloženo osídlení již ze slezské fáze KLPP (Nekvasil 1982, 322; Dohnal 1988, 50). Z dalšího sousedního katastru, ze Žádlovic, pochází ojedinělý nález meče s číškovitou rukojetí (Říhovský 2000, 154-157).

Literatura: Dohnal, V. 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. Studie muzea Kroměřížska '88.

Nekvasil, J. 1982: Bemerkungen zu den Burgwällen der Lausitzer Kultur in Mähren. In: Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa, Berlin – Nitra.

Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 441.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, Tab. 393 B.

Říhovský, J. 2000: Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter in Mähren. *Pravěk Supplementum* 7. Brno.

Č. 8

Název lokality: Malhostovice

Okres: Brno - venkov

Kontext nálezů: depot

Datace: HB1

Popis: Okolnosti nálezů nejsou známy s tou výjimkou, že depot byl uložen v keramické nádobě, z níž se mělo dochovat několik střepů (v současné době nebyly nalezeny). Depot obsahoval

střední partie plechové nádoby blízké typu Štramberk, konické tělo ukončeno válcovitým hrdlem, spodní okraj dovnitř zahnutý, tělo zdobeno vybíjenými řadami pukliček a perliček; dále nůž s trnovou rukojetí typu Velem St. Vid; 3 otevřené tyčinkovité nápažníky (?); spirálovitý tyčinkovitý náramek; plechovou klenutou puklici; lité uzavřené kroužky (ca 50ks); plochý litý terč; litou mírně kónickou puklici; kolečkovitý závěsek oble trojúhelníkovitého profilu se 4 příčkami, na vnější straně nad jednou z příček sbroušený zbytek odlomeného nálitku; kolečkovitý závěsek s příčkami; kolečkovitý závěsek se 4 příčkami plankonvexního profilu, širší obvod členěný dvěma šikmo přesekávanými žebírky, jemně příčně přesekávané jsou i příčky, oble kónicky vyklenutá středová část závěsku zdobená rytým křížem; větší plochý litý kolečkovitý závěsek, obvod i čtyři příčky dorsálně profilované třemi hladkými žebírky, středová část závěsku plochá (Salaš 2005a, 442-444).

Depot patří horizontu Křenůvky. V severní části malhostovického katastru se nachází pozdně bronzové sídliště zřejmě i s pohřebištěm (Skutil 1932, 84; Podborský 1970, 42), v poloze „Záhoří do klínů“ pohřebiště z přelomu pozdní doby bronzové a halštatu (Čižmář – Geislerová – Unger 2000, 176). Další soudobé lokality včetně bronzového depotu leží na sousedním katastru Kuřimi a při severním okraji Lipůvky je podchyceno sídliště slezské fáze KLPP (Doležel 1985, 86).

Literatura: Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J. 2000 (ed.): *Výzkumy – Ausgrabungen 1993-1998*, Brno.

Doležel, J. 1985: *Pravěké a raně středověké osídlení Tišnovska. Předběžné výsledky povrchového průzkumu v letech 1979-1983 (okr. Brno-venkov)*, Přehled výzkumů 1983, 85-89.

Podborský, V. 1970: *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*, Brno.

Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 442-444.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, 404, tab. 400.

Skutil, J. 1932: *Pravěk Tišnovska. Vlastivěda Tišnovska*, Tišnov.

Č. 9

Název lokality: Malhostovice 4 „U Pluštaru“

Okres: Brno - venkov

Kontext nálezů: Polykulturní naleziště osídlené mj. v pozdním laténu.

Datace: Lt D

Popis: Bronzový zoomorfní kroužek typu 3A se třemi beranými hlavičkami posazenými na krátkých krčcích. Možná původně existovala rovněž čtvrtá hlavička, na což by poukazoval výstupek zachovaný na příslušném místě a též shodně koncipovaná analogie tohoto kroužku z Rhein bei Erbach, která se od malhostovického kroužku odlišuje pouze tím, že beraní hlavičky mají rohy stočené ven za hlavu, zatímco u malhostovického kroužku rohy směřují dovnitř. Uprostřed mezi hlavičkami se nachází skupiny trojitých uzlů. V popisu nálezů je uvedeno, že kroužek patří k opasku (Čižmář 1989, 155).

Literatura: Doležel, J. 1985: *Pravěké a raně středověké osídlení Tišnovska – předběžné výsledky povrchových průzkumů v letech 1979-1983 (okr. Blansko)*, PV 1983, 85 – 89.

Čižmář, M. 1989. In: L. Belcredi ed: *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*, Brno, 155, Obr. 24.4.

Č. 10

Název lokality: Mankovice

Okres: Nový Jičín

Kontext nálezů: depot

Datace: HA1

Popis: Depot nalezený západně obce v bývalé štěrkovně mezi železniční tratí a starým ramenem řeky Odry byl z velké části zničen, shromážděno bylo 89 bronzových kusů, což zajisté neodpovídá původnímu množství předmětů.

Depot obsahoval 9 kolečkovitých závěsků se čtyřmi paprsky plankonvexního profilu s odlomenými závěsnými očky, 2 identické kolečkovité závěsky s odlomenými očky a s přebroušenými lomy, 2 neúplné kolečkovité závěsky totožné morfologicky s předchozími, 11 zlomků patrně z jednoho plechového spirálovitého nápažníku, původně 23 zlomků plechového spirálovitého nápažníku, polovinu spirálovitého prstenu z drátu, jehlici typu Deinsdorf, jehlici s dlouhou vroubkovanou hlavici, dva morfologicky zcela identické brýlovité závěsky, dvě části spirálovité trubičky a 9 zlomků těl spirálovitých trubiček, 63 plechových pukliček tvaru kulového vrchlíku se dvěma protilehlými otvory při okraji a plechových pukliček lehce kuželovitého tvaru, amorfní slitek, 69 drobných drátěných uzavřených kroužků, 3 uzavřené lité koncentrické kruhy bikonvexního profilu, 2 ploché lité terče s ouškem, 2 střední partie spirálovitých růžic z kulatého drátu a drobnou spirálovitou růžici z bikonvexního drátu, 3 zlomky spirálovitých růžic, 3 zlomky tyčinek lehce oválného profilu, část spirálky z kulatého drátu a zlomek závitu z patrně analogické spirálky.

Depot pochází z horizontu Mankovice. Katastr Mankovic se nachází v regionu horního toku Odry při úpatí východních svahů Oderských vrchů. Nejbližší okolí depotu včetně přilehlých katastrů je zcela bez mladobronzových nálezů.

Literatura: Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 354-356.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Tab. 196-199. A.

Č. 11

Název lokality: Modřice, trať „Sádky“

Okres: Brno – venkov

Datace: HC2/HD1

Popis: V letech 2003 – 2004 bylo v rámci záchranného výzkumu ÚAPP Brno prozkoumáno rozsáhlé halštatské pohřebiště v trati „Sádky“, k. ú. Modřice (o. Brno – venkov). Na ploše cca 3 ha bylo odkryto 54 hrobů vykazujících skupinové členění (pohřební okrsky I – III). Zvláštní postavení na tomto pohřebišti mají pohřby žen s opasky, kterých zde bylo odkryto celkem pět (okrsek I – 878, 816, 835, okrsek II – 818, okrsek III – 1801).

Kostrový hrob K 818 obsahoval pohřeb význačného jedince (pravděpodobně ženy) s opaskem, železnou záponou, koženým kapsáem a dvěma prolamovanými bronzovými závěsy. Kostra spočívala na zádech s rukama na břiše s hlavou orientovanou k JV. Pod spodní čelistí měla náhrdelník z drobných litých bronzových kroužků a korálků z kobaltového skla. Pohřební komora obdélníkového půdorysu dosahovala rozměrů 285 x 210 cm a hloubky (zachovalé) 30 cm a delší osou byla orientována JV-ZS směrem. Ve výbavě hrobu byla zjištěna keramika (6ks), 2 železné harfovité spony, železný nůž, 3 hliněné přesleny, náhrdelník ze skleněných korálků (17ks) a drobných bronzových kroužků (47ks), 2 spirálové bronzové závěsky, opasek pošíty bronzovými kroužky, zuby bobra, 2 bronzové lité terčovité závěsy, šňůry skleněných korálků s očky (10ks).

Literatura: Kos, P. 2004: *Pohřby žen z doby halštatské v Modřicích u Brna*. In: Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22. – 24. 9. 2004, České Budějovice.

Č. 12

Název lokality: Němčice nad Hanou

Okres: Viceměřice

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Lt B2-Lt C2

Popis: Skutečný význam této lokality byl rozpoznán zejména díky intenzivnímu povrchovému sběru, při němž bylo získáno několik tisíc kovových, skleněných a keramických artefaktů.

Objeveno bylo také značné množství bronzových kroužků s kuličkovitými nálitky a dále různé typy bronzových koleček s paprsky, která jsou někdy též ozubená. Většina těchto nálezů zatím nebyla publikována.

Literatura: Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006: *Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě*, AR LVIII, 261-283.

Č. 13

Název lokality: Olešná 1

Okres: Písek

Kontext nálezů: depot

Datace: Br D

Popis: Koncem 90. let 20. století byl skupinou neznámých hledačů za neznámých nálezových okolností objeven na výrazné ostrožně nad vltavským údolím depot. Obsahoval celkem 205 bronzových a měděných artefaktů, většinou zlomků, o hmotnosti přesahující 4, 5kg. Mezi unikátní nálezy se řadí zlomek bronzového kola z vozíku, zlomek pily či celý trychtýřovitý předmět. Všechny artefakty byly uloženy v dvojkónické keramické nádobě.

Literatura: Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*, Praha, 240.

Č. 14

Název lokality: Ptení

Okres: Prostějov

Kontext nálezů: depot

Datace: Lt D1

Popis: Ptenský depot byl objeven již roku 1868 při dobývání pařezů v lese ptenského panství. Nález obsahoval dva bronzové antropomorfní kroužky stejné velikosti a téměř shodné stylizace, jedenáct bronzových kroužků s kuličkovitými nálitky a jeden zoomorfní kroužek se čtyřmi zvířecími hlavičkami. Kromě kroužků depot dále obsahoval jantarové perly a válcovité skleněné perly a bronzové závěsky ve tvaru botičky. Ptenský depot lze přiřadit ke skupině související s dálkovými obchodními cestami.

Literatura: Čižmář, M. 2002: *Laténský depot ze Ptení. K poznání kontaktů našeho území s jihem*, Památky archeologické XCIII, 194 – 225.

Tappert, C. 2000: *Ein keltischer Widderkopfring aus Straubing und verwandte Tierprotomringe*. In: *Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung*, Straubing, 215.

Č. 15

Název lokality: Rájec-Jestřebí

Okres: Blansko

Kontext nálezů: depot

Datace: Ha B1

Popis: R. 1904 byla objevena keramická hrncovitá nádoba soudkovitého tvaru se dvěma (?) protilehlými páskovými uchy, v níž byly uloženy následující bronzky: 5 ks kolečkovitých závěsků plankonvexního profilu se čtyřmi příčkami a trubičkovitým očkem ve vrcholu, sekerka s tulejkou a ouškem, otevřený tyčinkovitý nákrčník s jemně jednosměrně tordovaným tělem, otevřený tyčinkovitý náramek asymetricky oválného profilu s nezúženými a rovně seříznutými konci, 5 ks otevřených tyčinkovitých nápažníků asymetricky bikonvexního profilu, otevřený tyčinkovitý náramek asymetricky bikonvexního profilu, 2 ks otevřených tyčinkovitých náramků plankonvexního profilu s nezúženými konci, polovina tyčinkovitého nápažníku plankonvexního profilu s projmutou bází a se zúženým koncem, 2 ks otevřených tyčinkovitých nápažníků plankonvexního profilu s mírně projmutou bází, otevřený tyčinkovitý náramek vyššího plankonvexního profilu s mírně projmutou bází a mírně zúženými konci, spirálovitý prsten (vlasová ozdoba?) z drátu oble obdélníkovitého profilu, 4 ks litých uzavřených kroužků oválného až bikonvexního profilu, litý uzavřený kruh rombického profilu, litý uzavřený kroužek oválného profilu, 2 ks litých uzavřených kroužků mírně asymetricky bikonvexního profilu, 3 ks litých uzavřených kruhů bikonvexního profilu, plochý litý terč oválného tvaru, 2 ks mírně klenutých litých terčů, litý kužel (nástrčka, nástavec, botka?) s mělkou tulejkou a příčným otvorem pod slabě zesíleným obvodem tulejky.

Depot náleží horizontu Boskovice. Zřejmě jedinou synchronní lokalitu v této oblasti představuje slezské sídliště při jižních svazích trati „Hradisko“ na levobřežní terase Svitavy (Štrof 1987, 74).

Literatura: Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 450-452.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, Tab. 417 – 420.

Štrof, A. 1987: *Nálezy na Hradisku u Rájce-Jestřebí (okr. Blansko), Přehled výzkumů 1985.*

Č. 16

Název lokality: Rýdeč

Okres: Ústí nad Labem

Kontext nálezů: depot

Datace: Br D - Ha A1

Popis: Jedním z nálezů, pocházejících z depotu nalezeného r. 1886 na vrchu Rovný je i zlomek kolečka s původně 8 paprsky a závěsným očkem. Kromě uvedeného nálezů depot obsahoval dva bronzové hroty oštěpu, bronzový hrot šípů, části bronzového náramku a kruhu, část bronzové jehlice a kus bronzoviny.

Literatura: Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*, Praha, 311.

Bouzek, J., Koutecký, D. 2000: *The Lausatian culture in Northwest Bohemia. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 8*, Most, 46, Pl. 63A.

Jiráň, L. a kol. 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová*, Praha, 142.

Č. 17

Název lokality: Sazovice

Okres: Zlín

Kontext nálezů: depot

Datace: HA1

Popis: R. 1868 byla při orbě nalezena nádoba plná drobných předmětů. Na stejném místě byla již dříve vyorána sekerka bez ouška a šest do sebe navlečených kruhů. Soubor obsahoval 8 jednostranně profilovaných kolečkovitých závěšků se čtyřmi příčkami a s plochým očkem v terminální části a jeden litý kolečkovitý závěsek oválného profilu se šesti příčkami a v terminální části s patrně nedolitým závěsným očkem; 2 lité uzavřené kroužky oválného profilu; 3 lité uzavřené kroužky bikonvexního profilu; 3 lité uzavřené kroužky kruhového až mírně oválného profilu; 2 lité uzavřené kroužky oválného až bikonvexního profilu; zlomek drátěného kroužku (spirálovitého prstenu?); 6 spirálovitých růžic z kulatého drátu; spirálovitá růžice z čtverhranného drátu; zlomek kulatého drátu; zlomek plechového pásku; 2 drátěné spirálky; 2 sekerky s ouškem a se symetricky vykrojeným ústím tulejky; sekerku s tulejkou a odlomeným ouškem; část tyčinkovitého dlátu; 2 srpy s postranním výčnělkem a řapem; zlomek čepele s vnitřním žebrem; 3 tyčinkovité nákrčníky a 2 části tyčinkovitých nákrčníků; 5 zlomků těl tyčinkovitých nákrčníků; 6 tyčinkovitých náramků kruhového profilu; litý klenutý náramek; drátěný tordovaný prsten; zlomek spirálovitého drátěného prstenu; 6 otevřených tyčinkovitých nápažníků kruhového profilu; 3 lité uzavřené a propojené kroužky; pár dvou litých analogických kroužků; část řetízku tvořeného třinácti litými uzavřenými kroužky a část analogického řetízku tvořeného čtrnácti kroužky; plochý obdélníkový závěsek se závěsným kroužkem; část řetízku tvořeného sedmi litými uzavřenými kroužky; bochánkovitý korálek; zlomek kruhového šperku kruhového profilu a část většího kruhového šperku kruhového profilu; horní část jehlice typu Deinsdorf a část deformované jehly jehlice; zlomek štítu dvojdílné spony s rytou a vybíjenou výzdobou a analogický zlomek spony; část měsíčkovitého závěsku; listovitý závěsek; litý obdélníkový závěsek; plochý závěsek srdcovitého tvaru se závěsným kroužkem; polovina brýlovitého závěsku; 10 zlomků spirálovitých trubiček, 4 části spirálovitých trubiček a 3 patrně celé spirálovité trubičky; několik spirálovitých trubiček navlečených na kulatém drátu; 4 plechové pukličky tvaru kulového vrchlíku se dvěma protilehlými otvory při obvodu; velká plechová puklička tvaru kulového vrchlíku se čtyřmi po obvodu proraženými otvory; 5 litých pukliček ve tvaru kulového vrchlíku s ouškem.

Depot náleží horizontu Přestavlky. V blízkosti místa nálezů, v trati „Machovsko“ na rozhraní k. ú. Sazovice a Machová se nachází lužické pohřebiště (Dohnal 1977, 45). Na okolních katastrech se nalézá sídliště u Tečovic (Očenášek 1957) a hrob v severní části otrokovického katastru (Dohnal 1977, 40).

Literatura: Dohnal, V. 1977: Kultura lužických popelnicových polí na východní Moravě.

Fontes Archaeologiae Moravicae X. Brno.

Očenášek, J. 1957: Tečovice (okr. Gottwaldov). In: Archeologické výzkumy v gottwaldovském kraji roku 1955, 54-55. Gottwaldov.

Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 388-390.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, 276.

Č. 18

Název lokality: Slatinice

Okres: Olomouc

Kontext nálezů: depot

Datace: HA2 – HB1

Popis: Depot byl objeven r. 1881 zřejmě v souvislosti s rozšiřováním těžebního pole kamenolomu. Bronzové předměty měly být nakupeny na sobě téměř až na úrovni skalnatého podloží. Depot obsahoval lyrovitý závěsek; lyrovitý nebo měsíčkovitý závěsek; litý nálevkovitý

závěsek; část kolečkovitého závěsku se čtyřmi příčkami (Havelková 1891, 94-95, obr. 3); defektní odlitek sekerky s tulejkou; dláto; srpy; šipku s dlouhou tulejkou; 3 nákrčníky; 21 otevřených tyčinkovitých náramků; 8 tyčinkovitých spirálovitých náramků; polovinu tyčinkovitého kruhového šperku plankonvexního profilu; 2 jehlice typu Deinsdorf; dvojdílnou štítovou sponu s konci svinutými do spirálovitých růžic; 2 spirálovité trubičky; terminální válcovitou část litého náboje kola (?); 3 téměř ploché terče; lehce klenutý terč; velkou litou oble klenutou puklici; deformovaný zlomek pásku; 6 plechových trubiček s přeloženými podélnými okraji; zlomek slitku.

Depot spadá do horizontu Lešany 2 – Železné, popř. rozhraní horizontů Přestavky/Lešany2 – Železné. Na katastru Slatinic i na sousedních katastrech je doložena vedle jednoho mladobronzového depotu a blíže nedatovaného depotu období popelnicových polí řada sídlišť i pohřebiště jak lužické, tak slezské fáze KLPP. Depot sám byl uložen patrně na soudobém sídlišti nebo v jeho těsné blízkosti (Salaš 2005a).

Literatura: Havelková, V. 1891: *Hromadný nález bronzů u Slatěnic*, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci VIII89-95.

Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 405-408.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, 317.

Č. 19

Název lokality: Staré Hradisko

Okres: Prostějov

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Lt C2 - Lt D1

Popis: Mezi nálezy z oppida bylo ozubené kolečko se čtyřmi paprsky, dvě ozubená kolečka s 10 zuby na obvodu a otvorem uprostřed, fragment kolečka s původně 8 paprsky (vše bronzové) a dva fragmenty kroužků s kuličkovitými nálitky.

Literatura: Meduna, J. 1970: *Staré Hradisko II. Katalog der Funde aus den Museen in Brno /Brünn/, Praha /Prag/, Olomouc, Plumlov und Prostějov*. FAM V. Brno, Taf. 7:8,13,16; Taf. 8: 1,2.

Čižmář, M. 2002: *Laténský depot ze Ptení. K poznání kontaktů našeho území s jihem*, Památky archeologické XCIII, 219.

Č. 20

Název lokality: Stradonice

Okres: Beroun

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Lt C2 - Lt D

Popis: Z prostoru oppida pochází nejméně šestnáct exemplářů bronzových koleček s paprsky, z nichž sedm exemplářů s osmi paprsky má realisticky znázorněný náboj, devět koleček má po čtyřech paprscích a dvě z nich jsou navíc ozubená. Jedno kolečko se čtyřmi paprsky bylo připevněno řetízkem ke sponě. Dále zde bylo nalezeno šest různých zoomorfních kroužků se zvířecími hlavičkami, které jsou ve sbírkách vídeňského muzea a Národního muzea v Praze. První exemplář, zařazený C. Tappert k typu 2, má po obvodu umístěny tři stylizované býčí hlavičky s rohy namířenými nahoru a ústíci vždy do jakýchsi tří hrbolů. Mezi dvěma hlavičkami jsou vždy umístěny jednotlivé uzly a tělo kroužku je zdobeno vyrytými

pruhy. Další kroužek typu 3B má na obvodu čtyři antitetické beraní hlavičky se zakroucenými rohy mířícími nahoru. Mezi hlavičkami jsou umístěny nákrůžky s rytou výzdobou. Podobné tomuto exempláři jsou i další dva exempláře, z nichž první je fragment kroužku, patřící též typu 3B, který měl původně také čtyři beraní hlavičky, do současnosti se však dochovaly pouze dvě. Druhý analogický nálezu představuje kroužek typu 3B (Přil. č. 2, obr. 18), který má, stejně jako oba předcházející kroužky, čtyři antitetické beraní hlavičky oddělené nákrůžky. Analogickým nálezem všech tří předchozích kroužků je exemplář typu 3B z Manchingu (Tappert 2000, 183, Abb. 7, Obr. 3). Další dva stradonické kroužky náleží k typu 4. První z nich je fragment kroužku s dochovanými dvěma beranými hlavičkami s výrazně stočenými rohy a početnými uzly, umístěnými v nepravidelných rozestupech. Druhý fragment kroužku má též zachovány dvě silně stylizované beraní hlavičky, které sestávají pouze z kruhovitých rohů a uzlu, který naznačuje tlamu. Mezi hlavičkami se nachází skupiny trojitých uzlů (Tappert 2000, 212-213). Všechny uvedené exempláře kroužků byly nalezeny v prostoru oppida a jsou zařazeny do středního až pozdního latěnu (2. – 1. století př. Kr.).

Literatura: Pič, J. L. 1903: *Starožitnosti země Českél II. Čechy na úsvitě dějin. Sv. 2. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum*, Praha.

Tappert, C. 2000: Ein keltischer Widderkopfring aus Straubing und verwandte Tierprotomringe. In: Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung 1, Straubing, 173-217.

Č. 21

Název lokality: Světec

Okres: Teplice

Kontext nálezů: depot

Datace: Ha B3

Popis: depot slitků suroviny a bronzových předmětů, mezi nimiž lze uvést kolečko tvořené dvěma kruhy, které jsou spojeny čtyřmi příčkami, sekery, srp, sadu kroužků, drát aj.

Literatura: Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*, Praha, 352.

Č. 22

Název lokality: Štramberk 1

Okres: Nový Jičín

Kontext nálezů: depot

Datace: HB1

Popis: Depot, nalezený K. J. Maškou r. 1878 nebo 1879, byl uložen v keramické, nezdobené a již rozbité nádobě. Obsah depotu tvoří kolečkovitý závěsek plankonvexního profilu se čtyřmi příčkami; pět litých uzavřených kruhů rombického profilu a sekerka s tulejkou. Poblíž ve skalní dutině měla být se „zbraní“ z jeleního parohu uložena další sekerka s tulejkou, na rodil od sekerky v nádobě podle K. J. Mašky (1884, 68) již upotřebená.

Depot byl nalezen v těsné blízkosti hradiska slezské fáze KLPP (Podborský 1970, 33-34; Dohnal 1988, 62-64), v jehož opevněném areálu byly objeveny další čtyři depoty (Salaš 2005b, katalog. č. 4:49-52) a šestý depot (Tamtéž, katalog. č. 4:53) pochází přímo z intravilánu.

Literatura: Dohnal, V. 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. Studie muzea Kroměřížska '88.

Maška, K. J. 1884: Pravěké nálezy ve Štramberku, Časopis Muzejního spolku Olomuckého I, 15-22, 64-69, 152-159.

Podborský, V. 1970: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno.

Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 454-455.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, Tab. 430.

Č. 23

Název lokality: Štramberk 2

Okres: Nový Jičín

Kontext nálezů: depot

Datace: HB1

Popis: Kolem r. 1927 byl objeven depot v hliněné nádobě, do současnosti nezachované. Depot obsahoval dva morfologicky identické kroužkovité artefakty na jedné straně s obdélníkovitým okem, naproti s T příčkou (Jisl 1967, 20-21) - oba tyto typologicky neklasifikovatelné artefakty jsou v současnosti nezvěstné. Dále depot obsahoval 5 šálků typu Jenišovice s ostrou profilací; cca polovinu šálku typu Jenišovice; 19 na sebe většinou nenavazujících zlomků šálku typu Jenišovice; páskové ucho šálku se dvěma otvory v horním a dvěma v horním oválu; otevřený tyčinkovitý nákrčník s jednosměrně tordovaným tělem; 2 masivní lité otevřené náramky plankonvexního(?) profilu s rytou výzdobou; 12 brýlovitých závěsků z drátu kruhového profilu; 4 brýlovité závěsky z drátu kvadratického profilu; osmnáct brýlovitých závěsků, v současnosti nezvěstných, Podle L. Jisla bylo původně v depotu celkem 34 brýlovitých závěsků, při současném zpracování jich bylo zjištěno pouze 16; 2 lité, oble kónicky klenuté faléry s knoflíkem tvaru komolého kužele ve vrcholu.

Depot patří do horizontu Křenůvky. Byl nalezen v těsné blízkosti hradiska slezské fáze KLPP (Podborský 1970, 33-34; Dohnal 1988, 62-64), v jehož opevněném areálu byly objeveny další čtyři depoty (Salaš 2005b, katalog. č. 4:49-52) a šestý depot (Tamtéž, katalog. č. 4:53) pochází přímo z intravilánu. Z nejbližšího okolí pochází jenom depot z Kopřivnice (Tamtéž, katalog. č. 4:25), jiné synchronní nálezy z katastru Štramberka nejsou známy.

Literatura: Dohnal, V. 1988: *Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. Studie muzea Kroměřížska '88.*

Jisl, L. 1967: *Hromadné nálezy kovových předmětů na Kotouči u Štramberka, Časopis Slezského muzea XVI.*

Podborský, V. 1970: *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit.* Brno.

Salaš, M. 2005a: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, Text*, Brno, 455-456.

Salaš, M. 2005b: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. II, Tabulky*, Brno, Tab. 431-435.

Č. 24

Název lokality: „Tabulová hora“ u Klentnice

Okres: Břeclav

Datace: Viz. popis jednotlivých závěsků

Popis: Hradiště z doby bronzové, známé jako „Tabulová hora“ hrálo v pravěku díky své poloze důležitou strategickou úlohu. Roku 2008 získalo Regionální muzeum Mikulov dva nálezové soubory pocházející z nelegálního detektorového průzkumu, které měly pocházet z této lokality. Druhý soubor obsahoval tři bronzové lité kolečkovité závěsky (č. 1, 2 a 3) různé velikosti. Závěsky č. 1 a 2 byly údajně nalezeny pohromadě a závěsek č. 3 ve vzdálenosti asi 1 m. Za depot lze tedy s určitými výhradami označovat pouze první dva nálezy a závěsek č. 3 lze hodnotit jako samostatný nález. Vzhledem k nejasným nálezovým okolnostem nelze říci nic

určitějšího o účelu ani uložení těchto předmětů. Místo jejich nálezu bylo ale dodatečně lokalizováno s údajnou odchylkou do 15 m.

Závěsek č. 3, označovaný Wels-Weyrauch jako schema příček A, se řadí mezi nejběžnější typ kolečkovitých závěsků se 4 paprsky. Tento typ závěsku je hojně zastoupen v moravských depotech (Salaš 2005, tab. 196, 272, 400, 419). Jeho chronologická výpovědní hodnota je však minimální, neboť se vyskytuje od závěru starší doby bronzové až do období popelnicových polí.

Závěsky č. 1 a 2 patří k méně častým typům závěsků. Závěsek č. 1 má příčky uspořádané do tvaru „maltézského kříže“, tvořeného středovým křížem a čtyřmi protilehlými trojúhelníkovými příčkami. Podle třídění tvarů Wels-Weyrauch lze tento závěsek přiřadit ke schématu příček D, který je datován do rozmezí mladšího mohylového stupně až do období popelnicových polí. V této souvislosti lze upozornit též na hromadný nález ze Slovinska, označovaný jako Kanalsky Vrh I, který obsahoval mimo jiné 41 kolečkovitých závěsků sedmi různých schémat, z nichž 5 závěsků odpovídá právě schématu D. Tento depot je řazen do stupně H A2. Další exempláře tohoto schématu pocházejí ze severní Itálie. Nejbližší analogií závěsku č. 1 jsou zřejmě nálezy závěsků z Modřic, které mají stejné rámcové schéma středového kříže a trojúhelníkových příček. Provedení a počet příček u modřických závěsků ovšem poukazují na výrazně vyspělejší formu se zdvojeným středovým křížem. Hrobovým kontextem a analogickými tvary ze středního Podunají jsou tyto vyspělejší tvary závěsků řazeny do doby halštatské. Podobné tvary jsou známy také ze Slovenska, kde jsou řazeny do časného a středního stupně popelnicových polí.

Závěsek č. 2 sestával původně ze tří soustředných kruhů, z nichž vnější se odlomil, spojených tulejkovitou příčkou. Wels-Weyrauch řadí dva analogické tvary z jižního Bavorska ke zvláštním formám kolečkovitých závěsků, které datuje do stupňů BD až HA1. Narozdíl od klenčíckého závěsku však tamní nálezy postrádají zpracování příček jako tulejky. Forma a aplikace tulejky a soustředných kruhů na klenčíckém závěsku by mohly odkazovat na morfologii některých lyrovitých závěsků z Moravy, datovaných též do časného až staršího stupně popelnicových polí. Nejbližší analogií závěsku č. 2 by pak mohl být nález z halštatského pohřebiště v intravilánu obce Obřany. F. Adámek popsal nález „žezlovitého ozdobného předmětu“, který zde měl být nalezen (Adámek 1961, 16, obr. 9). Za předpokladu že by spolu závěsek č. 2 a obřanský nález skutečně blížely souvisely, datovala by vázičkovitá jehlice s velkou hlavicí nalezená u obřanského „závěsku“ tyto nálezy do mladšího až pozdního stupně popelnicových polí, tedy do stupňů HB1 až HB3.

Literatura: Navrátil, A. 2010: *Nové nálezy z „Tabulové hory“ u Klenčice a stav archeologické nevědomosti*, PV 51, 97-108.

Č. 25

Název lokality: Těchlovice

Okres: Děčín

Kontext nálezů: depot

Datace: Ha B3

Popis: Při rozšiřování železniční stanice byl roku 1881 objeven depot asi 60 bronzů v černé lesklé nádobě. Tento hromadný nález spadá do horizontu depotů Třtěno-Hostomice. Do současnosti se zachovala pouze část nálezů, z nichž lze uvést jehlici typu Ervěnice, 14 spirálovitých trubiček z různě silného drátu, 7 kroužků čočkovitého průřezu, 3 spirálovité svitky z dvojitého drátu se stočenými konci, 2 kolečkovité závěsky se čtyřmi paprsky, plochý náramek, návlečku s vysokým hranatým ouškem, zdobený zlomek ucha plechové nádoby, nedovřený

kroužek z plechu s perlovým tepáním, kruhovou břitvu se středovým otvorem, zlomek náramku s rytou krokvicovou výzdobou, rytím zdobenou tyčinku.

Literatura:

Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*, Praha, 363.

Č. 26

Název lokality: Třisov

Okres: Český Krumlov

Kontext nálezů: sídliště

Datace: Lt C 2-Lt D1/D2

Popis: Soubor devíti bronzových koleček s paprsky pochází z dlouholetého poválečného výzkumu Národního muzea v Praze. Téměř u všech nálezů je znám přesný nálezový kontext. Z výzkumu v Třisově pochází celkem 10 koleček, z nichž jedno pochází patrně již z předválečných výzkumů pražské Německé univerzity. Z dochovaných devíti exemplářů náleží šest koleček k typu s osmi paprsky a tři kolečka patří k typu se čtyřmi paprsky. Z třisovského oppida pochází též bronzový kroužek se sedmi trojicemi kuličkovitých nálitků a dva bronzové zoomorfní kroužky. První exemplář zoomorfního kroužku má čtyři symetricky rozmístěné trojice nálitků, mezi nimiž se nacházejí celkem čtyři beraní hlavičky, které jsou zobrazeny vždy po dvojicích ve vzájemné antitetické poloze. Druhý zoomorfní kroužek je plochý a původně měl čtyři symetricky rozmístěné beraní hlavičky.

Literatura: Hlava, M. 2009: „*Amulety*“ z oppida Třisov (okr. Český Krumlov). In: Chvojka, O. (ed.), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách, České Budějovice*.

Č. 27

Název lokality: Tuchoměřice

Okres: Praha-západ

Kontext nálezů: sídliště

Datace: BD – HA2

Popis: Ze sídlištního areálu u Tuchoměřic z lokality „Pod Bělohradem“ pochází nález malého bronzového kolečka. Byla zde zjištěna jedna zásobní jáma knovízské kultury z mladší doby bronzové a místy byly objeveny ojedinělé zlomky pravěké keramiky či hrudka grafitu. Nález je interpretován jako kolečko bronzového vozíku a je datován do období mladší doby bronzové. **Literatura:** Daněček, D. – Klementová, J. – Nový, P. - Smíšek, K. 2009: *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2008*, Středočeský vlastivědný sborník 27, muzeum a současnost, řada společenskovední, 108.

Č. 28

Název lokality: Týnec nad Labem

Okres: Kolín

Kontext nálezů: neznámý

Datace: neznámá

Popis: Bronzový zoomorfní kroužek se silně stylizovanými snad býčími (?) hlavičkami byl nalezen za blíže neznámých okolností, podle údaje Szombathyho „pod Kolem“, východně od ruin, u Týnce n. Labem. Jedná se o kroužek typu 2, který má po obvodu umístěny tři (podle popisu Szombathyho) stylizované býčí hlavičky, mezi nimiž se nacházejí kulovité nálitky (Tappert 1998, 214). Analogický způsob stylizace vykazuje kroužek z francouzské lokality Saône u Chalon-Lux (Tappert 2000, 180, Abb. 5, obr. 1).

Literatura: Tappert, C. 2000: *Ein keltischer Widderkopfring aus Straubing und verwandte Tierprotom-ringe*. In: Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung, Straubing, 173-217.

Č. 29

Název lokality: Závist

Okres: Praha-západ

Kontext nálezů: Nález pochází z volného prostranství (obj. 32) při obytném stavení.

Datace: Lt C - Lt D1

Popis: Drobný zlomek skupiny kuličkovitých nálitků, odlomený od bronzového kroužku.

Literatura: Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1990: Oppidum Závist. Prostor brány A v předsunutém šíjovém opevnění, PA LXXXI, 308-433.

